

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОШПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, МЗС України;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
МАТЯШ І.Б.,
доктор історичних наук, професор, голова Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин України
НОБІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПЕРЕПЕЛИЦЯ Г. М.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України;
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут всесвітньої історії НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС;
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол № 16 від 29.08.2017 року, для «ЗС» № 09/2017 (політичні науки).

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Леся Савчин, Анатолій Корж, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції. Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

«Зовнішні справи», науковий журнал 2017, № 9. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство «Журнал Міністерства закордонних справ України «Політика і час».

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1. Телефон/факс: +38 (044) 279-39-18

Адреси електронної пошти і сайту: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com

Видавець: ДП «Політика і час»

Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р. Друк: ТОВ «Вістка». Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 30 гривень. Передплатний індекс – 74402. «Зовнішні справи», 2017.

Чи став світ новим? І що це означає для України? Саме того дня, коли учасники щорічного міжнародного форуму YES із 34 країн світу задавалися цими запитаннями у Києві, КНДР випустила у напрямку Японії свою ракету. У відповідь майже одночасно Південна Корея провела пуск власної балістичної ракети у напрямку Пхеньяна. Тож чи став світ новим? Напевно, ні. І абсолютно точно не став кращим і безпечнішим. В усі часи люди воювали один з одним за владу, релігію, багатство, правителів, тримаючи на щитах кожен свої ідеали та уявлення про справедливість і нехтуючи єдиним скарбом, спільним для всіх і кожного, – самим життям.

Є давня притча про населення Землі і Творця.

Кажуть, утомився люд від численних релігійних постулатів і звернувся до Бога з вимогою:

– Забери від нас свої закони! Дай нам жити вільно!

Господь не став заперечувати. І наступного дня до нього прийшов нажаханий небаченим досі видовищем Архангел і сказав:

– Люди везуть до нас незлічену кількість возів, хур, вантажівок із релігійними свитками, книгами, писаннями. Куди нам усе це подіти?

І відповів Господь:

– Я дав людям лише десять заповідей на кам'яних скрижалях – хай їх повернуть. А решту, що вони самі вигадали і написали, нехай залишать собі.

Читаймося!

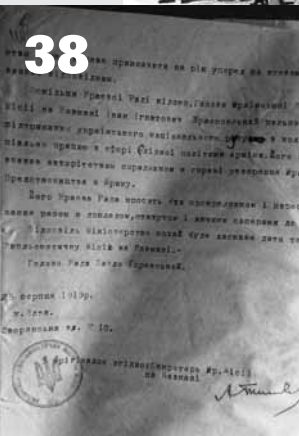
Наш передплатний індекс – 74402

Передплатити «Зовнішні справи» ви можете у наших партнерів:

- ДП «Преса». Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
- Агентство ТОВ «АС-Media». Тел.: + 38(044) 353-88-17, + 38(044) 353-88-16, fax: +38(044) 353-88-15;
- ТОВ «Фірма „Періодика“». Тел.: + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі «24 nonstop» та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com

Наказом Міністерства освіти і науки України від 14.02.2014 р. №153 «З.С.» включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «Політичні науки».

Вимоги до матеріалів – на сайті www.uaforeignaffairs.com

ПОЛІТИКА

5 14-а Щорічна зустріч Ялтинської Європейської Стратегії (YES)

6 *Сергій Шергін*. «Золотий» ювілей АСЕАН: досягнення і проблеми розвитку

11 *Людмила Чекаленко*. Брексіт: розлучення за британським сценарієм

ДОСЛІДЖЕННЯ

16 *Олександр Потехін*. Побудовано на піску: про засади теорії політичного реалізму

22 *Сергій Троян, Алла Киридон*. «Війни пам'ятей» і пошук моделей порозуміння у Центрально-Східній Європі

26 *Віталій Макар*. Українські скитальники після Другої світової війни. Частина II

100-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ

31 *Валентин Кавуник*. Прелімінарний мирний договір та військове перемир'я в Ризі 12 жовтня 1920 року: українське бачення

34 *Руслан Пиріг*. Ганс Берхем – радник посольства, тимчасово повірений у справах Німеччини в Україні (березень 1918 – лютий 1919 рр.)

38 З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України і Державного архіву м. Києва

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ

39 *Наталія Набокова*.

Повернення життєтворчої спадщини із забуття

44 *Володимир Левчук*.

Муніципальне партнерство Одеси у 1940 – 2000 рр.: з практики культурної дипломатії

ДИПЛОМАТІЯ

50 *Вячеслав Циватий*.

Геополітичні фронтири і феноменологія європейської політико-дипломатичної модернізації: історична ретроспектива (XVI – XXI ст.)

56 *Аліса Колеснікова*.

Організація архіву Міністерства закордонних справ Республіки Польща

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

58 *Вячеслав Циватий, Олег*

Горенко. Інституціональна єдність та особливості зовнішньої політики сучасної Європи: історико-дипломатичні портрети фундаторів Європейського Союзу

5 O'CLOCK

62 ГДП презентує новий напрям діяльності

14-а Щорічна зустріч Ялтинської Європейської Стратегії (YES)

У вересні відбулася 14-а Щорічна зустріч Ялтинської Європейської Стратегії (YES): «Чи це новий світ? І що він означає для України?».

У зустрічі взяв участь Президент України Петро Порошенко. Лідер держави заголосив увагу на тому, що Україна фактично вже стала східним кордоном об'єднаної Європи, а українці знову виконують свою місію захисту нашого спільного європейського дому від загроз зі Сходу.

«Ніхто в історії Європейського Союзу такою кров'ю і таким залізом не виборював собі європейської перспективи та асоціації з ЄС», – заявив Президент.

Петро Порошенко наголосив, що Україна знайшла своє місце і покликання в новому світі. «Наше історичне місце – в сім'ї об'єднаної Європи та трансатлантичному західному альянсі. Наше покликання – стати східним кордоном європейської цивілізації, контрибутором європейської та світової безпеки, двигуном континентальної економіки», – зазначив він, додавши, що це покликання втілюватиметься спільними зусиллями з друзями України.

Говорячи про своє бачення можливої участі миротворців ООН у забезпеченні миру на Донбасі, Петро Порошенко зазначив, що «блакитні шоломи» не – панацея, а лише – один з інструментів принесення миру до країни.

«Я і моя 45-мільйонна нація не можемо сидіти та чекати, доки Путін захоче вивести війська з Донбасу. Має бути добре скоординований механізм, що включає санкції, міжнародний суд, міжнародний тиск, «блакитні

шоломи» та багато інших інструментів, які збільшуватимуть ціну за окупацію», – підкреслив Президент.

Президент уточнив, що миротворці мають бути присутніми усюди, включно з територіями, де Росія зберігає зброю. Це б дуже швидко зупинило потік російських військ, зброї та амуніції. Потенціал агресії був би зупинений.

Глава Держави також зазначив, що залучення миротворців ООН буде ще одним незалежним джерелом інформації про те, наскільки Росія залучена до конфлікту. «Можливо, це буде доказами на майбутньому судовому процесі», – сказав Петро Порошенко.

Президент підкреслив, що Україна не може ігнорувати жодну можливість для зупинення війни, принесення миру та деокупації Донбасу.

«Не всі інструменти є дуже ефективними, але ми маємо використовувати всі інструменти, що маємо, для того, щоб врятувати навіть одне життя української дитини, яку можуть вбити в наступні 24 години», – підсумував він.

«Будь-яка форма присутності ООН під мандатом РБ

є дуже важливою для нас», – відповів Президент на запитання про зміни позиції Росії щодо «блакитних шоломів» на Донбасі.

«Єдиним існуючим безпечним механізмом у світі, створеним після Другої світової війни, є Рада Безпеки та миротворча місія», – зазначив Петро Порошенко. За його словами, у нас більше нема ніяких ефективних механізмів.

На зустрічі йшлося про те, що Україна перебудовує свою економіку та інфраструктуру, перетворюючи їх на складову європейської економіки.

Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі дозволила Україні реструктурувати зовнішню торгівлю і підвищити частку європейського ринку до 40%. За вісім місяців цього року товарообіг України зріс на третину порівняно з минулим роком, склавши 25 млрд доларів США.

Також йшлося про те, що за перші 90 днів безвізу понад чверть мільйона українських громадян вже скористалися можливістю вільних подорожей країнами Шенгенської зони, відчувши на собі всі переваги свободи руху осіб.

«Українське суспільство зрозуміло, що зближення з ЄС – це потужний фактор збереження та зміцнення суверенітету, безпеки та добробуту», – наголосив Петро Порошенко.

Президент зазначив: «Нашим наступним спільним завданням має стати синхронізація українських прагнень та європейських і євроатлантичних можливостей».

«Ми працюємо над перебудовою нашої безпеки за стандартами НАТО. Нагальне питання – доступ до озброєнь та військових технологій Альянсу. Агресор має знати, що шлях вглиб Європи через Україну закрито», – заявив Петро Порошенко.

Президент також наголосив, що Європейська політика сусідства практично тріщить по швах, а тому потрібно вдихнути нове життя у «Східне партнерство», оскільки після набуття чинності угод про асоціацію та безвізовий режим воно втратило стимули.

«Україна дедалі глибше інтегруватиметься до секторальних політик Євросоюзу, боротиметься за повне поширення на нас чотирьох свобод – вільного руху товарів, послуг, капіталів, осіб. Рухаємося далі, в напрямку асоціації із Шенгенською зоною, приєднання до Митного Союзу ЄС, Енергетичного Союзу ЄС, Єдиного цифрового ринку ЄС», – наголосив Петро Порошенко.

Президент висловив переконання у тому, що реалізація цих проектів є вигідною не лише для України, але й для самого Європейського Союзу.

За матеріалами інформагентств

«Золотий» ювілей АСЕАН: досягнення і проблеми розвитку

УДК 94:327 ((265))

Напередодні 50-ої річниці АСЕАН 28–29 квітня цього року в столиці Філіппін Манілі відбувся ювілейний 30-й саміт Асоціації країн Південно-Східної Азії (Association of South-East Asian Nations), до якої входять 10 країн регіону: Бруней, В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, М'янма, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни. Нині загальна кількість населення країн-членів АСЕАН становить 628 млн чол. – це більш ніж у Європейському Союзі чи Північній Америці. Разом країни АСЕАН є могутнім економічним блоком, і коли б вони були однією державою, то становили б шосту за потужністю світову економіку із сукупним ВВП у 2,5 трлн американських дол. За прогнозами експертів, до 2030 року АСЕАН вийде на четверте місце у світі за обсягом економіки [1].

Зростання чисельності робочої сили та продуктивності становить основу економічного розвитку цього інтеграційного регіонального об'єднання. За кількістю працездатного населення країни АСЕАН посідають третє місце у світі після Китаю та Індії. Характерно, що з 1990 р. 60% зростання ВВП АСЕАН було досягнуто за рахунок таких галузей як виробництво, торгівля, телекомунікації і транспорт. Оскільки АСЕАН знаходиться на перетині

торгових шляхів, а Сінгапур, Малайзія і Таїланд входять до число 50 країн, які найбільш залучені до глобальної торгівлі, Асоціація має все необхідне для подальшого розвитку за рахунок зростання торговельних та інвестиційних потоків. Усе це свідчить про збільшення ефективності національних економік цих країн та їх спільний інтеграційний розвиток. За темпами розвитку країни АСЕАН випереджають решту регіонів світу. Так, починаючи з 2000 р., реальні прибутки населення зростали там у середньому на 5% щорічно. Варто зазначити, що соціалістичний В'єтнам розвивався швидше за всі інші країни АСЕАН: із 1995 до 2006 р. ВВП на душу населення збільшилось удвічі – з 1,3 тис. дол. до 2,6 тис. дол. Водночас частка бідних людей стрімко скорочується. Так, якщо у 2000 р. 14% населення країни жили на 1,25 дол. на день, то в 2013-му їх число становило всього 3%. Середньорічні темпи зростання сукупного ВВП АСЕАН, починаючи з 2000 р., не опускалися нижче 5% [2].

Інтеграційні та політичні здобутки АСЕАН

Нагадаємо, що АСЕАН є міжнародною регіональною організацією, створеною на нараді міністрів закордонних справ п'яти країн регіону (Індонезія,

Summary
The article presents the brief analytical review of 50-th year's development of ASEAN. The main achievements of ASEAN in the field of economic development of and its integration policy in the context of contemporary international relations in South East Asia are considered. The special attention is paid to examining the current issues of institutional and integrational development of ASEAN in the region.
Key words: South East Asia, ASEAN summit, «ASEAN Way», Charter of ASEAN, regional integration, AFTA.

Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни) 8 серпня 1967 р. у столиці Таїланду шляхом прийняття «Декларації АСЕАН» (Бангкокська декларація). Мета та цілі створення Асоціації були сформульовані в 2-й статті вищезгаданої декларації:

- прискорити економічне зростання, соціальний прогрес і культурний розвиток у регіоні шляхом спільних зусиль у дусі рівності та партнерства;
- сприяти миру та стабільності в регіоні шляхом поваги до справедливості, законності та дотримання принципів Статуту ООН;
- сприяти активній співпраці та взаємодопомозі у галузях економіки, соціального забезпечення, культури, техніки, науки та адміністративного управління;
- надавати взаємну допомогу для підготовки кадрів у галузі освіти, техніки та управління;
- ефективніше співробітничати з метою кращого використання сільського господарства, промисловості, розширення торгівлі, транспорту й комунікацій та підвищення

життєвого рівня своїх народів;

- сприяти вивченню проблем Південно-Східної Азії (ПСА);
- встановити та розвивати взаємовигідну співпрацю з існуючими міжнародними й регіональними організаціями з аналогічними цілями та завданнями.

Завершення правового оформлення АСЕАН відбулось у 1976 р. після підписання на острові Балі (Індонезія) Договору про дружбу і співпрацю у Південно-Східній Азії та Декларації згоди АСЕАН. Раніше, в 1971 р., у Куала-Лумпурі (Малайзія) країни-члени АСЕАН прийняли Декларацію про зону миру, свободи та нейтралітету в ПСА (ЗОПФАН).

Функціональна та інституційна діяльність АСЕАН здійснюється відповідно до положень Хартії (Статуту) АСЕАН, ратифікованої в 2007 р. і набутої чинності у грудні 2008 р. Хартія АСЕАН, що складається з 55 статей, декларує такі основні принципи та цілі:

- відзначення головної ролі АСЕАН в регіональному співробітництві;
- повага до принципів територіальної

цільності, суверенітету, невтручання до внутрішніх справ та національної самоідентифікації країн-членів АСЕАН;

- сприяння регіональному миру та мирному вирішенню суперечливих питань;
- дотримання міжнародного права у питаннях прав людини, соціальної справедливості та багатосторонньої торгівлі;
- створення органу в справі захисту прав людини;
- сприяння регіональній інтеграції та розвитку дружніх відносин з Європейським Союзом.

Вищим керівним органом АСЕАН є саміт лідерів (голів держав та урядів) країн-членів, що, відповідно до Хартії, може відбуватися двічі на рік. Водночас передбачається проведення екстрених зустрічей керівництва АСЕАН. Організаційно-координуючу та консультативну роль виконують щорічні наради міністрів закордонних справ. Також щороку відбуваються наради міністрів фінансів, міністрів економіки й сільського господарства. При цьому їх найважливі-

ші рішення мають затверджуватися міністрами закордонних справ. Поточне керівництво здійснюється Постійним комітетом у складі міністра закордонних справ головної країни та послів решти країн-членів. Секретаріат АСЕАН знаходиться в столиці Індонезії – Джакарті й очолюється генеральним секретарем. У січні 2013 р. колишній заступник міністра закордонних справ В'єтнаму Ле Лионг Мінх був обраний новим генеральним секретарем АСЕАН (термін повноважень становить 5 років). У кожній країні АСЕАН організована діяльність Національних секретаріатів. Робота за напрямками здійснюється в 29 комітетах і 122 робочих групах, що дозволяє щорічно проводити більш ніж 300 заходів на рівні міністрів, вищих посадових осіб та експертів у рамках АСЕАН.

У 2009 р. було засновано Раду соціально-культурного співробітництва у складі міністрів культури й освіти, що на першому засіданні в серпні 2009 р. визна-

чила пріоритетні завдання, звернувши першочергову увагу на необхідність подолання соціальних наслідків глобальної економічної кризи. З метою координації роботи у сфері соціально-культурних зв'язків затверджено Координаційну конференцію соціально-культурної спільноти АСЕАН. До неї також входять Фонд АСЕАН, Мережа університетів АСЕАН, Група міністрів АСЕАН та Організація міністрів освіти ПСА.

У 90-х рр. минулого сторіччя функціональний розвиток АСЕАН відбувався за двома основними напрямками: економічному – створення Зони вільної торгівлі АСЕАН (АФТА) і політико-безпековому – створення регіонального Форуму АСЕАН (АРФ). Організаційно-правовою основою розвитку інтеграційної та коопераційної діяльності АСЕАН є нормотворчий інститут «Шлях АСЕАН» (ASEAN Way), який регулює процес суспільної модернізації та розвиток соціально-економічних відносин у країнах Асоціації. Деструктивний

вплив азійської валютно-фінансової кризи (1997–1998) призвів до різкого зменшення темпів зростання ВВП та обсягів експорту країн АСЕАН, змусивши їх прийняти у 1998 р. два важливих документи – «Ханойський план дій» і «Бачення АСЕАН–2020», що стало поштовхом до посилення економічної інтеграції та інституційної трансформації АСЕАН. Внаслідок цієї трансформації виникла модель розширеної регіональної співпраці у форматі АСЕАН+3 (Японія, Китай, Південна Корея), сукупні фінансові ресурси якої допомогли приборкати кризові явища.

Подальша економічна інтеграція АСЕАН у контексті «Чіангмайської ініціативи» (2000), «В'єтнянського плану дій» (2004), «Декларації дорожньої карти АСЕАН» (2009) і процес створення економічної, соціальної і безпекової Спільноти АСЕАН наштовхнулись на світову фінансову кризу 2008 – 2010 рр., що загальмувала реалізацію цих планів. Відповіддю на ці нега-

тивні явища стало залучення Австралії, Індії та Нової Зеландії до створення серед 16 країн-учасниць зони вільної торгівлі у форматі Східноазійського саміту (АСЕАН+6). На таке інтеграційне об'єднання припадає близько 30% світового ВВП і майже 50% населення світу. Формальне перетворення АСЕАН+3 на Східно-Азійський саміт із залученням до нього в 2005 р. Австралії, Індії та Нової Зеландії, а в 2011 р. – Росії і США (АСЕАН+8), створило умови для стратегічного діалогу та побудови нової архітектури безпеки та інтеграції в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР).

У списку важливих торговельно-економічних партнерів АСЕАН, крім Японії, Китаю та Південної Кореї, знаходяться США, Канада, провідні держави Європейського Союзу, що співпрацюють з країнами Асоціації як на двосторонній основі, так і в рамках форуму Азія–Європа (АСЕМ), членами якого зараз є понад 50 європейських і азійських країн. Серед партнерів АСЕАН є країни Близького Сходу, Латинської Америки та Африки. У лютому 2015 р. на 21-й зустрічі міністрів економіки країн АСЕАН прем'єр-міністр Малайзії Наджиб Тун Разак заявив, що до 2020 р. ВВП Асоціації при збереженні нинішніх темпів зростання економіки досягне 4 трлн дол.

Стисла характеристика успішного розвитку АСЕАН доповнюється тим, що в країнах АСЕАН розташовані штаб-квартири близько 230 компаній, щорічні прибутки яких перевищують 1 трлн дол. Незаперечним ліде-

ром тут є Сінгапур, що посідає п'яте місце у світі за таким показником як присутність головних офісів міжнародних корпорацій на власній території. Даний фактор грає важливу роль у зростанні прямих іноземних інвестицій в регіоні. Так, у 2013 р. Індонезія, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур і Таїланд залучили разом більш інвестицій ніж їх сусід Китай – 128 млрд проти 117 млрд дол. відповідно [2].

Проблеми загального характеру в розвитку АСЕАН

Повертаючись до сучасних проблемних питань АСЕАН, озвучених на саміті у Манілі, зазначимо, що серед інших питань порядку денного обговорювались, зокрема, такі: будівництво АСЕАН за принципом «людина – основа всього»; мир і стабільність у регіоні; морська безпека та співпраця; інклюзивні інновації і зростання; зміцнення життєдіяльності АСЕАН; АСЕАН як зразок для регіональних і глобальних сил. Що стосується ставлення до сучасних глобальних проблем місцевої громадськості, то радикально

налаштовані представники антиглобалістського руху, незважаючи на вжиті поліцейськими силами Філіппін безпрецедентні за масштабами заходи, провели акцію протесту біля посольства США в Манілі під час урочистого відкриття саміту [3].

У ході роботи саміту лідери країн АСЕАН та їх міністри закордонних справ визначили головні пріоритети у сфері регіональної безпеки: загроза тероризму, територіальні суперечки і, зокрема, зростання напруги через ядерні та ракетні випробування Пхеньяна. У свою чергу, міністр закордонних справ Північної Кореї Лі Йон Хо звернувся з листом до генерального секретаря АСЕАН, намагаючись заручитися його підтримкою для попередження можливості виникнення «ядерного голокосту» в регіоні. Зокрема в пункті Спільної декларації, що стосується ситуації на Корейському півострові, міститься звернення до Пхеньяна невідкладно виконати всі зобов'язання, зазначені у відповідних резолюціях РБ ООН. Зазначимо, що саме на цьому наполягали і наполягають США. Крім того, лідери «десятки» провели

закрите засідання, щоб поділитися думками про перспективи інтеграції АСЕАН, а також обговорити проблеми, пов'язані із забезпеченням миру та стабільності в регіоні.

Президент Філіппін Родріго Дутерте, який головував на саміті АСЕАН, виступаючи на пленарному засіданні, заявив, що АСЕАН принесе регіону позитивні зміни, бо метою організації є, насамперед, забезпечення прав народів регіону та сприяння їхньому добробуту. У своїй промові він підкреслив, що в процесі інтеграції країни АСЕАН мають поважати незалежність, суверенітет, рівність і територіальну цілісність – тобто основоположні принципи Бангкокської декларації 1967 р. Було зазначено, що діалог з країнами-партнерами, в тому числі – з США, на основі взаємної поваги й вигоди та невтручання до внутрішніх справ принесе сторонам плідні результати. Цікаво, що вже на початку травня президент Філіппін Р. Дутерте провів телефонну розмову з президентом Д. Трампом, у ході якої отримав запрошення відвідати США.

Прем'єр-міністр В'єтнаму Нгуєн Суан Фук і лідери інших країн АСЕАН під час церемонії підписання декларації про роль службових систем у реалізації програми «Бачення Спільноти АСЕАН до 2025 р.» визначили основні напрями та заходи, необхідні для активізації співпраці у службовій сфері між урядами країн на найближчу перспективу. Стає очевидним, що зовнішньополітична позиція АСЕАН за умов посилення конкуренції між

провідними державами світу за вплив на країни регіону – це дотримання єдиної можливої для неї стратегії балансування. Така позиція знайшла своє відображення у Спільній декларації саміту в Манілі, зміст якої полягає в тому, що ані США, ані Китай не повинні мати геополітичних переваг у ПСА, де АСЕАН виконує роль головного регіонального гравця.

Втім, асиметрія зовнішньоекономічних зв'язків і певні труднощі у реалізації стратегії регіональної інтеграції залишаються найсерйознішими проблемами на шляху подальшого зростання АСЕАН як регіональної економічної і політичної потуги. Незважаючи на збереження у провідних країн АСЕАН відносно високих темпів економічного зростання, за останні роки відзначилась стала тенденція до їх зниження, що, перш за все, пов'язано з накопиченням структурних диспропорцій і занадто високою залежністю від експорту та динаміки попиту на зовнішніх ринках. Прагнення АСЕАН зберегти позиції так званого локомотиву регіонального розвитку стимулює їх диверсифікувати джерела економічного зростання. Мається на увазі, що від торговельної моделі розвитку країни АСЕАН переходять до моделі, пов'язаної зі швидким накопиченням інвестицій і розширенням внутрішнього попиту. Деякі експерти вважають, що ці зміни чи тенденції в економічній політиці країн АСЕАН здатні впливати на характер загально регіональних інтеграційних процесів, які у відповідь спроможні визначити ефективність їх переходу

до нової моделі економічного росту [4].

Проте варто зазначити, що переважна більшість експертних оцінок результатів діяльності створеної 50 років тому Асоціації мають скептичний характер. Причиною цього стриманого ставлення до розвитку АСЕАН є чинники як внутрішнього до неї ставлення, так і зовнішнього. До перших належать різноманітні та кардинальні відмінності між країнами-членами, передусім, у соціально-економічній галузі. Наприклад, середній рівень доходів мешканця Сінгапуру в 5 разів вищий ніж у Малайзії та в 10 – 20 разів більший за прибутки мешканців решти країн АСЕАН. Зазначені відмінності із самого початку виключали можливість створення в АСЕАН інституцій та керівних структур, які має Європейський Союз з його наднаціональними органами управління. До того ж, формат прийняття рішень позначається специфічним терміном «ASEAN Way», тлумачення якого відкриває широкий простір для уявлень. Як відомо, базовим компонентом «ASEAN Way» є положення про виключення будь-якого тиску на партнера та досяг-

нення повного консенсусу в процесі прийняття рішень у рамках Асоціації.

У цьому зв'язку зазначимо, що чверть продукції, виробленої в АСЕАН, експортується до країн організації. При цьому даний показник залишається незмінним упродовж останніх десяти років, і це значно менше порівняно з Європейським Союзом. Плани АСЕАН задіяти підписаний договір про створення Економічної співдружності в принципі може змінити ситуацію на краще, але поки особливо прогресу країнам Асоціації досягти не вдалося. Цей договір передбачає вільний рух товарів, робочої сили та капіталів. Якщо наразі бар'єри для здійснення безподаткової торгівлі в рамках АСЕАН практично усунуто, то щодо іншого процес економічної інтеграції відбувається дуже повільно.

Долаючи перепони на шляху створення зони вільної торгівлі, країни АСЕАН встигли укласти угоди про вільну торгівлю з Австралією, Китаєм, Індією, Японією, Новою Зеландією та Південною Кореєю. З цією метою АСЕАН бере участь у перемовинах про створення розширеного регіонального торговель-

ного об'єднання в ПСА. Таке партнерство може привести до виникнення єдиного східноазійського ринку з населенням 3 млрд чоловік і сукупним ВВП понад 21 трлн дол. [5].

Додаткові труднощі полягають у тому, що країни АСЕАН, як було зазначено вище, за рівнем і потенціалом розвитку багато в чому відрізняються. Наприклад, якщо Індонезія, яка є членом G20, виробляє 40% продукції об'єднання, то М'янма тільки нещодавно вийшла з економічної ізоляції і зараз працює над налагодженням ринкових механізмів. Ще один яскравий приклад відмінностей між країнами Асоціації – ВВП на душу населення Сінгапуру в 30 разів перевищує аналогічний показник у Лаосі. Якщо брати до уваги соціокультурні та релігійні відмінності в країнах АСЕАН – 90% населення Філіппін – католики, переважна більшість мешканців Індонезії сповідають іслам, 95% мешканців Таїланду – буддизм, а в Сінгапурі дотримуються мультирелігійного спрямування, – то на шляху реалізації єдиної стратегії регіональної інтеграції чимало перепон.

Важливим індикатором соціально-економічного розвитку країн АСЕАН є збільшення споживання, яке йде пліч-опліч з процесом урбанізації. Так, 22% громадян АСЕАН проживають у містах, чисельність населення яких перевищує 200 тис. чол. За прогнозами, впродовж наступних десяти років ще 54 млн чоловік житимуть у містах. Інша важлива тенденція – це розвиток онлайн-технологій. Поширення мобільного зв'язку в регіоні

АСЕАН становить 110%, Інтернетом користуються 25% мешканців. При цьому, країни АСЕАН суттєво відрізняються одна від одної у цій галузі: 75% сингапурців – постійно в он-лайн, тоді як у М'янмі Інтернет доступний лише 1% населення; цифрові технології дуже поширені серед індонезійців, і вже у цьому році понад 100 млн із них стануть активними користувачами Інтернету. За цих умов майже 67 млн родин в країнах Асоціації стали частиною класу споживачів Інтернет-послуг, і до 2025 р. це число може подвоїтися. Характерним для споживача середнього класу в країнах регіону є попит на розваги, купівлю через Інтернет, інтерес до брендів, спорту і навіть закордонних мандрівок.

Залучення до глобальних торговельних процесів є рисою, яка притаманна практично всім країнам АСЕАН – частка регіону в світовому експорті дорівнює 7%. При цьому кожна країна є одним з основних експортерів світу в певній галузі виробництва товарів. Наприклад, В'єтнам експортує текстиль та одяг, Сингапур і Малайзія – побутову електроніку, а Таїланд – запасні частини до автовок. Інші країни в основному постачають на світові ринки сировину та напівфабрикати: Індонезія – один із великих експортерів пальмової олії, вугілля, какао-бобів та олова. Філіппіни спеціалізуються на аграрній продукції, а М'янма володіє значними нафтогазовими резервами, а також запасами дорогоцінних металів [2].

Утім, асиметричний характер обмінних відносин між АСЕАН і індустріально розвиненими цен-

трами світу стає причиною різного роду дисфункцій у міжнародній економічній системі. Тому важливою темою, навколо якої точиться багато дискусій, є доцільність створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) між Євразійським економічним союзом та АСЕАН. Крім того, існує низка проєктів у сфері розбудови інфраструктури, ядерної енергетики та військово-технічної галузі в регіоні в межах ЗВТ. Відомо також, що деякі країни АСЕАН виявляють значний інтерес до російських сучасних озброєнь і технологій. У рамках діалогового партнерства між АСЕАН і Російською Федерацією розробляються проєкти в нафтогазовій галузі, видобутку корисних копалин тощо [5].

На тлі незаперечних успіхів країн АСЕАН в економічній галузі різким контрастом виглядає політична ситуація в М'янмі, де впродовж останніх місяців загострився конфлікт між корінним буддистським населенням і мусульманами, в основному – іммігрантами. Структурне насильство та бойові дії, в яких беруть участь регулярні війська М'янми, загрожують перетворити

ни у ключових для її інтересів країнах регіону – В'єтнамі, Індонезії, Малайзії, Сингапурі й Таїланді уможливило подальший розвиток співпраці з цими партнерами в торговельно-економічній та інвестиційній сферах.

Список використаних джерел:

1. The Straits Times. – 2017. – August 6; The Straits Times. – 2017. – August 7.
2. Юго-Восточная Азия: семь фактов, которые надо знать. – *Електронний ресурс*. – [Режим доступу]: https://forbes.kz/.../yugovostochnaya_aziya_sem_faktov_kotoryie_neobhodimo_znat
3. The Straits Times. – 2017. – April 29.
4. Арапова Е.Я. Регионализация в Восточной Азии в условиях диверсификации источников экономического роста: монография. – М.: Изд-во «Прспект», 2016. – 239 с.
5. Мосяков Д. Саммит АСЕАН в Маниле: экономический прорыв России. – *Електронний ресурс*. – [Режим доступу]: https://www.pravda.ru/world/08-08-2017/1344788-mosyakov_asean-0/

Сергій ШЕРГІН,
головний науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», доктор політичних наук, професор, заслужений працівник освіти України

АНОТАЦІЯ

Стаття презентує стислий аналітичний огляд 50-тирічного розвитку АСЕАН. Розглянуто основні досягнення АСЕАН у галузі економічного розвитку та її інтеграційної політики у контексті сучасних міжнародних відносин у Південно-Східній Азії. Особливу увагу приділено вивченню поточних проблем інституціонального та інтеграційного розвитку АСЕАН в регіоні.

Ключові слова: Південно-Східна Азія, саміт АСЕАН, «Шлях АСЕАН», Хартія АСЕАН, регіональна інтеграція, АФТА.

АННОТАЦИЯ

Статья презентует краткое аналитическое обозрение 50-тилетнего развития АСЕАН. Рассмотрены основные достижения АСЕАН в области экономического развития и ее интеграционной политики в контексте современных международных отношений в Юго-Восточной Азии. Особое внимание уделяется рассмотрению текущих проблем институционального и интеграционного развития АСЕАН в регионе.

Ключевые слова: Юго-Восточная Азия, саммит АСЕАН, «Путь АСЕАН», Хартия АСЕАН, региональная интеграция, АФТА.

Брексіт: розлучення за британським сценарієм

УДК: 327

Минув рік від оголошення Великою Британією про вихід з ЄС. Реакція європейських країн диференціювалась залежно від рівня їхніх розвитку, заможності й статусу в інтеграційній євросхемі. При цьому позиції різнилися за рівнем ангажування до європейського процесу та відповідальності за Європейську інтеграцію в цілому. Європейці поступово звикають до думки про Brexit. Огляд дотичних джерел за темою додає певного оптимізму: доволі швидко пішли у небуття популярно-модні ще рік тому дебати на тему, чи потрібна ВБ в Євросоюзі? Поступово згортаються загрозливі міфи щодо наслідків розлучення, типу: ЄС самоликвідується, а Китай і Росія посиляться, оскільки з виходом Великої Британії з ЄС інші країни можуть зменшити санкціонування РФ; послабшають війська НАТО в Європі тощо. Дехто навіть пророкував катастрофу для США, які в європейських справах завжди спиралися на ВБ. При цьому не враховувався той факт, що слабкість ЄС принесе негативні наслідки та економічні ризики для всіх країн, включаючи РФ і КНР.

БОРОТЬБА «ЗА СПАДОК». Несподівано для більшості, деякі з 27 учасників ЄС кинулись «ділити» британську ще не оформлену євроінтеграційну спадщину (поки ще «живого» сусіди). Дехто,

орієнтуючись на ВБ, різко поміняв власну позицію щодо участі в різноманітних складових ЄС, незважаючи на погрозливі попередження про відповідні санкції. А дехто загальмував своє подальше занурення в євроінтеграційні процеси.

Щодо наслідків Brexit для британського ринку: чіткі розрахунки і прогнози навряд чи знайдуться навіть у британських джерелах. Водночас за «британські» підприємства борються й Ірландія, й Люксембург. Це – ласий шматок, оскільки низка іноземних фірм були скупчені саме в Лондоні й мали доступ до всього ринку ЄС. До гонитви за британськими філіалами долучилася й Польща. Ставки зростають, бо привабливим спадком для поляків є медична галузь і банківська сфера. Ірландія прагне залучити банкірів, програмних інженерів та бухгалтерів, однак нашттовхується на проблему відсутності житла для приїжджих.

На думку переважної більшості європейських громадян, зокрема і самих британців, для прийняття доленосного рішення країна обрала не зовсім вдалий момент. Економічні та політичні кризи, ускладнення і загрозливий стан з нелегальною міграцією, тероризм, триваючі війни навколо і всередині Європи – все це так чи інакше не полегшить наслідки розлучення.

Аналізуючи ходу бри-

Summary

The article is devoted to the consideration of the first stages of Brexit; The problems that the UK has faced in this difficult journey; the ambiguous policy of the EU-27 and individual states of the Euro-space. Relying on a wide range of documentary sources, an attempt was made to predict further divorce moves in the British scenario.

Key words: Brexit, Great Britain (U.K.), EU-27, trade, finance, security, human rights, migration.

танців в ЄС, згадуючи всі нюанси їхнього просування до інтеграційного простору, приходиш до висновку про прогнозованість Brexit, про що у свій час попереджав президент Французької Республіки генерал Шарль де Голль. Сучасні наслідки британського «небажання», «гальмування», «особливого підходу» 1960 – 1970 років лежали на поверхні європейських узгоджувальних з ВБ політик. Керівники ЄЕС йшли на постійні поступки, закривали очі на можливі небезпечні наслідки і загрозливі тенденції, адже... Велика Британія (!). Пригадуються перші заяви на членство з вимогами значних змін на користь Британії у вже сформованому утворенні Європейських економічних спільнот. Пізніше – торги за ту чи іншу поступку з боку центральних органів ЄС. Врешті, позиція неповної залежності, неповної відповідальності та неповної участі в ключових складових євроінтеграції, за винятком, мабуть, лише ролі платника до євробюджету. Пригадується позиція слабких держав, що доклали чимало зусиль для затягування ВБ до Євроспільноти. Чим керувались вони в 1960-ті

роки? Побоюючись посилення Франції і Німеччини, готові були на будь-які компроміси, аби прийняти ВБ до об'єднання.

ТОРГІВЛЯ + ПРАВА ЛЮДИНИ + БАНКІВСЬКА СФЕРА. Найчутливішими сферами Brexit, на загальне переконання ВБ, визначено торгівлю, банківську сферу та питання захисту прав громадян ЄС, що працюють і мешкають в ВБ. Торгівля має бути керована відповідно із засадами СОТ. Хоча так чи інакше, експорт ВБ до Європи нашттовхнеться на мита та інші обмеження. Британські банкіри за новими правилами мають піти з Європи, а різноманітні трансакції, реалізовані для клієнтів з євроконтиненту, стануть нелегальними. Дехто з експертів висуває ідею про необхідність для Брюсселя створити мережу підводних волоконно-оптичних кабелів, подібних до тих, що підтримують лондонський бізнес. Кабелі, що несуть високошвидкісний інтернет-трафік, необхідні для підтримки значного обсягу електронних торгів.

Глобальні гіганти банківського бізнесу, такі як Сітігруп (Citigroup, Citi – американська транснаціо-

нальна банківська і фінансова корпорація зі штаб-квартирою у Нью-Йорку), Американський банк Morgan Stanley (JPMorgan Chase – ДжейПіМорган Чейз – найбільший за розмірами активів банківський холдинг США)[1], а також HSBC (Ейч-Ес-Бі-Сі – аббревіатура від Hongkong & Shanghai Banking Corporation, британський міжнародний комерційний банк зі штаб-квартирою у Лондоні) [2], який за ринковою капіталізацією є найбільшим у Європі та одним з найбільших у світі, японська фінансова група Sumitomo Mitsui Financial Group [3], для свого переміщення обрали Франкфурт. Після Brexit до Франкфурта готуються перемістити значні частини своїх торговельних та інвестиційно-банківських активів з Лондона і Deutsche Bank. Передбачається, що в цілому буде переміщено робочі місця кількох сотень трейдерів та ще 20 тисяч банківських рахунків клієнтів. Відомий фінансовий магнат Генрі Сакс також підтвердив, що переносить сотні банківських робочих місць з Лондона, розширюючи свої представництва у Франкфурті та Парижі. Телекомунікаційний гігант Водафон (Vodafone, Франція) заявив про ліквідацію свого представництва у Лондоні.

Велика Британія використала своє приєднання до Європи з метою залучення до себе міжнародних фірм і представництв, що займаються авіаційною, медичною та фінансовою сферами. Саме вони підштовхнули розбудову у ВБ промислових центрів, маркетингових відді-

лів і торговельних бюро, продаючи свою продукцію у всій Європі від Ірландії до Греції, тобто у всьому географічному просторі з 500 млн осіб. Кількість перенесених робочих місць за приблизними підрахунками сягне 35 тисяч, що означає переїзд фахівців британської фінансової сфери на нові місця роботи у Дубліні, Амстердамі, Парижі, Франкфурті та Люксембурзі. Цей процес фактично призведе до втрати з британської дохідної частини понад 24,8 млрд дол. [4] Майже 57% компаній проводять зондаж на випадок надзвичайних ситуацій, пов'язаних із Brexit, однак лише 11% вже почали реалізовувати свої плани.

Деякі кроки британського уряду як, наприклад, успішно завершений переговорний процес із керівництвом Nissan, що виробляє автомобілі на півночі Британії в Сандерленді, заспокоїло низку прихильників Brexit, оскільки, як стало зрозуміло, в окремих випадках можна домовитись із конкретними роботодавцями в ВБ про залишення на місцях. Хоча і Ford, і BMW не певні в стабільності британського перебування «на плаву». Цікавим є той факт, що, незважаючи на всі перестороги Brexit, річні показники британської економіки чітко вказують на її зростання майже на 1,8 відсотків, а британські банки продовжують фінансову діяльність у звичному режимі. Британські фабрики виробляли автомобілі, медичне обладнання і складові літакобудування, більшість з яких була призначена для Європи. У березні Toyota

також повідомила, що лишається в ВБ і вкладатиме додаткові 297 млн дол. у розвиток заводу в Дербіширі. Хоча гострі на язик британці говорять, що всі видатки покриваються за рахунок боргів, оскільки британський фунт подешевшав на 17% порівняно з долларом, збільшуючи вартість імпортованих товарів [5].

Британці прагнуть залишити за собою право на безболісний перехід до вільної торгівлі через британські кордони, доки не буде врегульована відповідна угода; вирішення проблеми газової залежності: на ВБ очікує підвищення цін на газ; розв'язання питання щодо нових умов безпосередньої участі в Єврозоні, що пов'язано з небезпечними ядерними відходами; участь військ ВБ у спільних військових формуваннях ЄС; обмін і доступ до секретної інформації тощо. Бюро уповноваженого з питань інформації Великої Британії намагається підтримувати тісні зв'язки з ЄС у галузі захисту даних, йдеться в стратегічному документі Бюро на 2017 – 2021 роки. Керівники сільськогосподарської сфери перейма-

ються новою програмою «зелений Brexit», що поза проблемами щодо реалізації продукції пов'язана також із питаннями найманих сезонних робітників, а це вже імміграційна політика після Brexit.

Британські та американські можновладці наприкінці липня 2017 року обговорили потенційну угоду про вільну торгівлю між країнами після Brexit. Британські виробники зіткнулися з «переломним моментом» Brexit задовго до переговорів щодо термінів виходу ВБ з ЄС (березень 2019 року). Федерація інженерних роботодавців, яка представляє 20 тисяч компаній у США, зазначила, що відсутність прозорості в цьому питанні ризикує завдати значної шкоди економіці країни.

ЛІКИ. Поза торгівлею і банківською справою ВБ в межах ЄС керувала і медичною сферою – забезпеченням європростору лікарськими препаратами. Нові лікарські засоби, що надходять на ринок ЄС, зазвичай проходили експертизу та оцінювались Європейським агентством із лікарських засобів (англ. European Medicines Agency, EMA) у Лондоні,

використовуючи експертизу національних регуляторів (понад 20 відсотків експертиз проводяться у Великій Британії). Потім офіційно ліцензувалися Європейською комісією. В разі переміни ЕМА місця дислокації відбудеться значна затримка з оформленням і видачею пацієнтам ліків. В ЄС-27 не виключають вірогідність залишення ВБ в рамках регуляторних актів ЄС, однак як це зробити, поки не знає ніхто, оскільки «бути в блоці та поза блоком» явище не з легких. Одним з варіантів виходу зі складної ситуації щодо ліцензування лікарських препаратів було залучення до цієї схеми міністерства охорони здоров'я Сполучених Штатів. Це дозволить експертам із регулювання лікарських препаратів ВБ, як і раніше, брати участь в оцінці ЕМА. В подібній ситуації й нині перебувають такі країни як Норвегія, Ісландія та Ліхтенштейн, що приймають рекомендації ЕМА щодо нових лікарських засобів без будь-яких обмежень. США може оцінити продукт, а ЕМА визнати його або, навпаки, заперечити. Однак у випадку заперечень ВБ не вдасться обійти Європейський суд. Американський варіант з ліками є цікавим, однак чи погодиться на таку схему Велика Британія?

ПРАВА ЛЮДИНИ. Більшість населення ВБ – 60% – бажають залишитися громадянами Спільноти. Серед них найбільший прошарок «за європейське громадянство» – молоді європейці від 18 до 24 років. При цьому більшість британців готові сплачувати за це приблиз-

но 400 футів [6]. Переговори щодо взаємного дотримання прав громадян ЄС і ВБ тривають, хоча після першого раунду переговорів його учасники, зокрема відповідальний за Brexit від ЄС Мішель Барньє, заявили, що існують «принципові розходження» з британською стороною, аби гарантувати права громадян ЄС у Великій Британії, оскільки вона не має чіткого бачення щодо законопроекту Brexit.

Складовою переговорів є питання повноважень Європейського суду щодо ВБ. Британці висунули вимогу про надання дозволів на перевірку кримінальних справ будь-якого громадянина ЄС, який звертається до міністерства внутрішніх справ країни за новим статусом. Таке положення перекреслює позицію ЄС, що пропонує британським емігрантам в Європі дозволити лише право на проживання в країні, де вони мешкають, а не в усьому ЄС, тим самим позбавивши їх права на свободу пересування, яким вони користуються й нині. Таким чином, від Brexit можуть постраждати і самі

британці, оскільки їхнє працевлаштування в інших країнах ЄС може бути поставлено у залежність від квотування і дозволів на роботу Комісією ЄС так само, як і для всіх інших громадян. Британські емігранти також мандруватимуть і розселятимуться в Євросоюзі за відповідними пропозиціями.

БЕЗПЕКА ЄС і ВБ. До відомих проблем додається і невизначеність майбутньої флагманської військової участі ВБ в ЄС, спричиненої Brexit. За поточними планами Британія має забезпечити понад 1500 солдатів для бойової групи ЄС, військової частини швидкого реагування тощо, хоча з липня 2019 року вона залишатиме ЄС. Британський уряд повідомив про свої плани щодо законопроекту про санкції, в якому передбачаються повноваження, що дозволять йому застосовувати санкції проти терористичних груп та ворожих режимів після його виходу з ЄС. За поточними правилами ВБ накладає санкції через законодавство ЄС. Позитивом відзначається рішення

ірландського парламентського комітету, що розглядає вплив Brexit на Ірландію. Комітет підготував відповідний звіт «Brexit і майбутнє Ірландії: об'єднання Ірландії та її народу в мирі та процвітання», в якому окреслено 17 рекомендацій стосовно прагнень Республіки Ірландії від реалізації Brexit ЄС-U.K. Серед них – вимога спеціального статусу для Північної Ірландії, необхідності захисту структурних фондів та відсутність нових паспортних заходів. Основне рішення комітету стосується необхідності мирного возз'єднання з Британією. За деякими оцінками Шотландія також перегляне своє бажання відокремитись від ВБ.

ЄВРОПЕЙСЬКІСТЬ. ІДЕНТИФІКАЦІЯ. Переважна більшість європейців оптимістично налаштована щодо майбутнього євроінтеграції. Згідно з новими соціологічними опитуваннями, у яких беруть участь понад 33 тисяч осіб на всьому євроінтеграційному просторі, 68% визнають себе громадянами ЄС. Така оцінка – найвищий рівень, що коли-небудь був зареєстрований Європейською Комісією. Незважаючи на Brexit, 36% британців позитивно іміджують ЄС, хоча 29% говорять, що вони ставляться до ЄС негативно [7].

Ключовою фігурою в процесі Brexit має стати Австрія, яка перебирає на себе керівництво в Європейській раді в другій половині 2018 року. Найважливішим завданням для австрійського керівництва є забезпечення прав 25 тисяч австрійських громадян, які нині

мешкають у ВБ. Владні австрійські структури також переймаються фінансовими проблемами: очікують від ВБ і ЄС гарантій щодо розв'язання питання з європейським бюджетом, що з виходом ВБ значно зменшиться – на кілька мільярдів євро.

Бельгію більш за все непокоїть торговельне питання, оскільки 80% експорту цієї країни спрямовано до ВБ. Поза тим, Бельгія розраховує також на співпрацю у безпековій сфері з ВБ. Болгарію, яка перебуває в ЄС під патронатом Німеччини, опікується питаннями захисту прав 60 тисяч болгарських громадян, які перебувають у ВБ. Данія переймається наслідками Brexit для власної торгівлі. Данську сторону турбує те, щоб британські підприємства не мали доступу до ринку ЄС, оскільки це може призвести до торгівлі з боку британців данськими товарами за низькими цінами із зрозумілими негативними наслідками для данської економіки. Естонію хвилює доля збройних сил НАТО, зокрема британських складових на її території, і майбутнє естонських фірм у Британії. Естонці намагаються і надалі підтримувати з Британією тісні господарські стосунки, оскільки в Лондоні працює значна кількість естонських фірм із технічного обладнання. Естонія так чи інакше прагнучим залишити за ВБ ключову роль в безпековому секторі ЄС. Голландія дивиться більш тверезо на наслідки Brexit як для самої ВБ, так і для вітчизняної економіки: бачить необхідність в коригуванні доволі нереалістичних очікувань ВБ у

зв'язку з Brexit. Нарадаємо, що Голландія є одним із провідних експортерів в ВБ серед країн ЄС, тож очікує захисту торговельних засад і прав своїх громадян. Греція намагається уникнути будь-яких дебатів щодо наслідків Brexit і дотримуватися чітких правил гри за рішеннями керівних органів ЄС. Серед найважливіших завдань Дубліна (Ірландія) – збереження миру в Північній Ірландії, а також запобігання розриву торговельних зв'язків з ВБ. Іспанія єдине завдання бачить в єдності Європи і продовженні процесу інтеграції. Турбує іспанців і питання збереження прав громадян Іспанії – близько 300 тис. осіб. До того ж, наслідки Brexit можуть негативно позначитись і на туристичних потоках – нині щорічно майже 18 млн британців відвідують Іспанію. До того ж, іспанська дипломатія всіляко намагається уникнути справи Гібралтару на переговорному процесі щодо Brexit. Головний біль Кіпру стосується британської військової бази Акротірі, що займає кіпрську територію, де

проживають кіпріоти. Від британських вкладень залежить і кіпрська туристична сфера. До того ж, переважна частина студентів Кіпру вчиться у британських вишах. Литва турбується про збереження прав 200 тисяч литовців, які нині мешкають у ВБ. До того ж, Литва, як і Польща, також є бенефіціаром єврофондів у сферах, пов'язаних із економікою, освітою, наукою. Литву турбує перспектива залишитися сам на сам із цими програмами, оскільки з реалізацією Brexit відповідні фонди можуть скоротитись. Мальта намагається використати найбільші корисні наслідки від Brexit і як колишня британська колонія, і як філія британських фінансових фірм. За іронією долі саме ВБ найактивніше заохочувала Мальту до членства в ЄС.

Для Німеччини Brexit має символічне значення. Саме таку позицію продемонструвала німецька сторона після референдуму в ВБ і Нідерландах. Німеччина вкотре довела свою вагомість і відповідальність за майбутнє євроінтеграції. Німецька

позиція доволі жорстко визначає умови, за якими Британія не зможе розраховувати на доступ до європейського ринку, якщо не визнає його основних засад, зокрема вимог вільного припливу робітників. Але з іншого боку, як йшлося у виборчому маніфесті християнських демократів Німеччини на чолі з Ангелою Меркель, в інтересах Німеччини після Brexit підтримувати інтенсивні економічні та політичні зв'язки з Великою Британією. При цьому обмежити негативний вплив Brexit на людей та економіку. Сучасну політику Німеччини щодо ВБ визначають як «Не поспішати зривати вишню». Німецькі можновладці навіть переконані, що Європа може подолати і міграційну кризу, але щодо Brexit тут виникають проблеми. Brexit не є трагедією, однак створить чимало проблем.

Польський уряд у низці питань поділяє думку британців про необхідність впровадження змін до наднаціональної політики ЄС, що й надалі протистоятиме суверенітетам. На думку поляків, для ЄС є необхідним проведення дерегуляції, введення нових торговельних схем, розвиток спільного ринку. Країни, що лишаються поза сферою євро, зокрема і Польща, бачать також важливість відповідного механізму європейської безпеки, що гарантуватиме національну безпеку. Наступне важливе питання для Польщі – захист прав поляків на островах. За підрахунками у ВБ мешкає понад 800 тисяч поляків, з яких 400 тисяч перебувають там менше п'яти років. Отже, вони ще

не мають права на постійне проживання. Другим важливим питанням є гроші. Польща є найбільшим бенефіціаром серед країн ЄС і значно залежить від структурних фондів Євросоюзу. Після Brexit загальний бюджет ЄС значно поменшає. Португалію хвилюють питання безпеки і прав громадян ЄС. У переговорах щодо Brexit країна наголошує на своїй проєвропейськості та проатлантичності. І, на думку португальців, втрата сильної ВБ в системі безпеки ЄС значно послабить систему захисту та зробить її вразливою. Для Румунії основним питанням є рівні права громадян ЄС. І щоби під час розлучення не виникло питання про диференційне ставлення до громадян із різних країн. Першим рішенням, якого прагнуть румуни, має стати положення про рівні права громадян ЄС на островах Британії. Словацька Республіка переймається правами своїх громадян на британських островах і тому прагне, щоб їхні права були такими ж повноцінними як і самих британців. Нині 75 тисяч словаків живуть і працюють у Великій Британії. Словенія: для Любляни є важливим, аби ВБ все врегулювала за принципами і законодавством ЄС. Фінляндія, у першу чергу, турбується про майбутнє всього ЄС – перебуває у розпачі: що із ним відбудеться, якщо... А Франція замість розпачу намагається утримати ЄС на плаву і перешкоджати розповсюдженню Brexit на інші країни, що може призвести до нових поразок ЄС. При цьому Франція не забуває і про прак-

тичні питання: на переконання французької сторони, Британія має повернути кошти європейцям і сплатити заборгованість перед ЄС як передумову початку переговорів про торгівлю після Brexit. Серед нових учасників ЄС – Хорватія, яка турбується про власну безпеку і сподівається на те, що Brexit не призведе до перекрою Росією і Туреччиною географічної карти Європи, оскільки ВБ виступає ключовою державою європейській стабільності і є необхідною в системі захисту цивілізованої Європи. Чеська Республіка не поспішає з висновками, однак вважає, що торговельні питання мають бути розв'язані вже після всіх юридичних погоджень. У Швеції превалює думка про збереження єдності ЄС і єдиного бюджету ЄС, що є стовпами надійності Євроінтеграції.

Отже, для всіх країн ЄС-27 кардинальним питанням щодо Brexit є захист прав європейців, з яких країн вони б не походили, що відповідає найвагомішим європейським цінностям. На першому етапі обговорення складових виходу ВБ з ЄС і перших практичних кроків реалізації домовленостей щодо «розлучення за британським сценарієм» виявилось, що проблеми, які необхідно вирішувати, множаться у геометричній прогресії та є багатоплановими і комплексними. Для їх вирішення часто не знаходиться легких і однозначних схем, вироблених знайомих механізмів, оскільки більшість із них охоплюють кілька сфер багатосторонніх інтеграційних процесів, у яких

вже глибоко занурилась економіка Великої Британії.

Перед Великою Британією та ЄС постають все нові й нові проблеми, серед яких і складний процес «вилучення» ВБ із законодавства ЄС – набуття чинності законопроекту про припинення повноважень. Європейський парламент не встиг розглянути це питання серед інших за час сесій, тому справжня робота з реалізації наміченого швидше за все розпочнеться з вересня 2017 року. Учасники вже третього раунду дебатов, як стало відомо, обговорюватимуть питання «зеленого Brexit», «норвезького варіанту Brexit» та інші.

Список використаних джерел:

1. JPMorgan Chase (JPMorgan Chase – ДжейПіМорган Чейз – найбільший за розмірами активів банківський холдинг США). Належить до «Великої Четвірки» найбільших банків США. Веде діяльність у сфері інвестицій, фінансових послуг, керування приватними капіталами та ін. У JPMorgan відкрито кореспондентські рахунки багатьох банків країн світу, а загальні активи JPMorgan Chase на кінець 2013 року становили 2,515 трлн доларів США.

2. Заснований у 1865 році в Гонконгу як «The Hongkong and Shanghai Bank» (Банк

Гонконгу та Шанхаю) для супроводу торговельних операцій між Європою і Китаєм. Пізніше назва була змінена на «The Hongkong and Shanghai Banking Corporation» (HSBC). У 1991 році штаб-квартира була перенесена до Лондона.

3. Це третій великий японський кредитор, який обирає німецький банківський центр як нову домашню базу в Європі (за подібними рішеннями Nomura Holdings та Daiwa Securities Group).

4. UK could lose 40,000 banking jobs after Brexit: report/ - <http://www.politico.eu/article/uk-could-lose-40000-banking-jobs-after-brexite-report/>

5. 07/14/17 4:45PM CEST. TODAY'S READOUT – The EU and U.K. Brexit negotiating teams will meet in Brussels on Monday for the first full week of divorce talks. - POLITICO - Brexit Files - Politico Europe www.politico.eu/newsletter/brexit-files/

6. Brexit | The Guardian. - <https://www.theguardian.com/politics/eu-referendum>; UK car industry facing an 'utterly demoralising' Brexit. Published: ... RBS plans move to Amsterdam for post-Brexit EU hub. Published: 2:44 AM.

7. By POLITICO 02 серпня 2017 .8/2/17, 3:28 PM CET. TODAY'S READOUT. - <http://www.politico.eu/newsletter/brexit-files/politico-brexit-files-repeal-bill-timetable-drug-diplomacy-merkels-warning/>

Людмила ЧЕКАЛЕНКО,
доктор економічних наук,
професор

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена розгляду перших етапів Brexit; проблемам, з якими зіткнулася Велика Британія на цьому непростому шляху; неоднозначній політиці ЄС-27 і окремих держав Європростору. Спираючись на широке коло документальних джерел, зроблено спробу прогнозування подальшої ходи розлучення за британським сценарієм.

Ключові слова: Brexit, Велика Британія (ВБ), ЄС-27, торгівля, фінанси, безпека, права людини, міграція.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена рассмотрению первых этапов Brexit; проблемам, с которыми столкнулась Великобритания на этом непростом пути; неоднозначной политике ЕС-27 и отдельных государств Европространства. Опираясь на широкий круг документальных источников, сделана попытка прогнозирования дальнейшего хода развода по британскому сценарию.

Ключевые слова: Brexit, Великобритания (ВБ), ЕС-27, торговля, финансы, безопасность, права человека миграция.

Побудовано на піску: про засади теорії політичного реалізму

Ідеї нерідко переживають своїх творців та епохи, продовжуючи жити окремим самостійним життям. Інша ситуація, коли минули часи, за яких з'явилася концепція тимчасового та обмеженого використання, що було ясно з самого початку, а вона вперто не бажає піти у небуття всупереч змінам, що відбулися. Так трапилося з політичним реалізмом, породженим «холодною війною» – він довів свою некомпетентність тим, що не тільки жодним чином не передбачав можливості мирного розпаду СРСР (за реалістами, структуру міжнародної системи змінює велика війна) й руйнації табору соціалізму, але й не знайшов належних слів, щоб описати процеси принципових змін міжнародних відносин. Було тільки якесь невиразне бормотіння про швидкий розпад НАТО, яке втратило ворога, а, отже, й мотивацію до існування, «помилкові рішення» про розширення НАТО на Схід (не треба було, мовляв, дратувати Росію, тоді вона й Крим не анексувала б) та втручання у Косово, про загальний і незворотний кінець лібералізму та переміщення вісі світового розвитку до Південно-Східної Азії назавжди й рушійні сили, через які це відбудеться – БРІКС та ШОС. У зв'язку з деякою архаїзацією подій міжнародного життя

на початку XXI ст., зростанням геополітичних неоімперських амбіцій Росії, а, відтак, і міжнародного конфліктного потенціалу в цілому (територіальні конфлікти, використання військової сили як інструменту досягнення політичних цілей, ісламський та російський тероризм), низка дослідників-реалістів дійшли висновку, що світ з XX століття зробив крок не вперед, а назад – в XIX століття або навіть у «темні віки». Тобто політичний реалізм не бажає поступитися місцем іншим у тлумаченні сучасних міжнародних відносин. Його незамінність у такому статусі прагне довести професор Гарвардського університету, живий класик реалізму, С. Волт у статті «Як виглядав би світ відповідно до реалістів?», опублікованій у «Foreign Affairs» у січні 2016 р. Автор із жалем констатує, що професорів-реалістів недостатньо залучали до розробки політичного курсу адміністрацій США за останні 25 років, а у Вашингтоні спостерігається засилля неоконсерваторів та ліберальних інтервенціоністів. І в цьому буцімто криється причина невдач США та їхніх союзників на світовій арені. Можливо, з точки зору чистоти належності до шкіл, ситуація виглядає саме так, як її змальовує С. Волт. Але якщо дивитися на мляву

реакцію двох адміністрацій США на агресивні війни Російської Федерації – у 2008 р. проти Грузії (Дж. Буша-мол.) та у 2014 – 2016 рр. проти України (Б. Обама), то за долю політичного реалізму у Вашингтоні, на жаль, особливо хвилюватися не доводиться. Саме новими-старими гіперреалістами оточив себе президент Д. Трамп. Напоготові до чергового стрибка через Атлантику до Москви й «лев взимку» – 94-річний Г. Кісінджер. Автор цих рядків опублікував у «Зовнішніх справах» (2016, №11) статтю, присвячену практичним згубним для міжнародної безпеки наслідкам міфологем політичного реалізму про «українську кризу» та нерішучим крокам Заходу, що нездатні зупинити російський експансіонізм. Отже, спробуємо дещо прояснити концептуальні засади політичного реалізму, що наразі досить позитивно сприймається, не втратив респекту і в політикумі, й серед фахівців з міжнародних відносин, і серед штатних професорів.

С. Волт нагадує читачеві свій «символ віри»: «...реалізм бачить силу як центр політичного життя, а держави, в першу чергу, переймаються забезпеченням своєї власної безпеки в світі, де немає світового уряду, щоб захистити їх від інших (тобто анархіч-

ному світі. – Авт.). Реалісти у своїй переважній більшості (Дж. Міршеймер, наприклад, дотримуються іншої концепції – Авт.) вважають, що військова міць має життєво важливе значення для збереження незалежності держави, але вони визнають, що це грубий інструмент, застосування якого часто призводить до непередбачуваних наслідків. Реалісти вважають націоналізм та інші місцеві ідентичності потужними і довготривалими; держави в основі егоїстичні; альтруїзм зустрічається рідко; довіри важко досягнути; норми й інститути мають обмежений вплив на те, що роблять потужні держави. Коротко кажучи, реалісти дотримуються, в цілому, песимістичного погляду на міжнародні справи і з недовірою ставляться до зусиль змінити світ відповідно до якоїсь ідеології, незалежно від того, наскільки привабливим це може виглядати у теорії». Безумовно, С. Волт говорить правду про засади реалізму, але це далеко не вся правда.

Політичний реалізм народився з критики нормативного підходу до міжнародних відносин, коли на протигагу похідним від ідеології (релігійного світорозуміння та абсолютних цінностей і норм) уявленням, як повинен бути влаштований і функціонувати світ, була зроблена –

у дусі позитивізму – спроба розглянути, як він влаштований у реальності (звідси й слово "реалізм" у назві). У суто науковому сенсі політичний реалізм є не більше ніж гіпотезою. У політичному реалізмі надто мало опори на об'єктивно оцінені незаперечні факти і фактори та надто багато суб'єктивної кон'юнктури.

Шукати безпеки та стабільності у рамках дуалістичної маніхейської картини світу («кожне світло створює тінь»), у якій протиставляються лінії Платона та Аристотеля, Канта та Гоббса, а в теорії міжнародних відносин – ліберальний ідеалізм та політичний реалізм, річ невдячна. Світ, мабуть, все ж влаштований та змінюється не у непримиренній «боротьбі протилежностей», а в набагато складніший спосіб. Постати вище опозицій «між реалізмом та ідеалізмом, макіавеллізмом та кантіанством, між корумпованою Європою та доброчесною Америкою» (сарказм! – Авт.) свого часу обіцяв Р. Арон. При цьому він висловив цікаве для нас припущення, що «можливо, саме історія вгадує колись вічну суперечку між макіавеллізмом та моралізмом».

Найкращу характеристику первородній з цих дихотомій надав І.-В. Гете у «Матеріалах для історії вчення про колір»: «Платон ставиться до світу як блаженний дух, якому забажалося погостювати в ньому деякий час. Для нього мова йде не стільки

про те, щоб познайомитися зі світом, бо він його вже передбачає, скільки дружньо поділитися з ним тим, що він приніс з собою і що так необхідно світу. Він проникає в глибини більше для того, щоб заповнити їх своїм єством, ніж для того, щоб досліджувати їх. Він прагне вгору, руханий тугою знову причаститися своїм походженням. Все, що він висловлює, належить до вічно цілого, доброго, щирого, прекрасного, жагу якого він прагне пробудити в кожних грудях. Всі засвоєні ним окремі випадки земного знання тануть, можна навіть сказати, випаровуються в його методі, в його викладі. Аристотель, навпаки, стоїть перед світом як чоловік, як зодчий. Він опинився тут і тут повинен діяти та творити. Він цікавиться про ґрунт, але не більше, поки він не знаходить основу. Все інше, з цього місця до центру Землі, йому байдуже. Він окреслює величезне базове коло для своєї споруди, з усіх боків видобуває матеріали, впорядковує їх,

нашаровує їх один на одного і росте таким чином вгору в формі правильної піраміди, тоді як Платон шукає неба на зразок обеліска, навіть загостреного полум'я». Й за найбагатшої уяви надзвичайно важко у політичному реалізмі впізнати спадкоємця того зодчого-творця, хіба що варто звернути увагу на байдужість до інших, яка дійсно є суттєвою рисою політиків-реалістів, надто зайнятих нескінченним перерахуванням власних та чужих ресурсів. Але відміна реалізму від аристотелівської моделі – не випадковість, тому що реалізм – теорія дії «бездушних сил у бездушному світі», наскрізь просякнута тому ідеалізмом, – не відображає світ, а всупереч фактам прагне його загнати у «прокрустове ложе», наві'язуючи власні догми щодо того, яким він буцімто «є насправді».

Наведемо засадничі принципи політичного реалізму за Дж. Греко (він не суперечить у головному С. Волту, але додає цікаві нюанси): «Реалізм

виходить з п'яти посилок:

1. Держави є головними акторами у світових справах.

2. Міжнародне середовище (центральна категорія структурного реалізму. – Авт.) суворо карає держави, коли вони не здатні захищати свої життєві інтереси або переслідують цілі, що перевищують наявні в них засоби, тому держави «чутливі до витрат» та поведуть себе як цілісні (унітарні) раціональні агенти.

3. Міжнародна анархія є принциповою силою, що визначає мотиви та дії держав.

4. Держави в стані анархії піклуються про силу та безпеку, схильні до конфліктів та конкуренції, часто нездатні до співробітництва, навіть коли мають спільні інтереси.

5. Міжнародні інституції тільки маргінальним чином впливають на перспективи співробітництва».

Розглянемо, наскільки реалістичними є ці посилки реалізму. По-перше, держави дійсно зберігають місце головних акторів на світовій арені, хоча їхня монополія невпинно знає ерозію (ІДІЛ, Чечня!), вони поступаються недержавним суб'єктам. Питання про те, до якого ступеня може деградувати роль держави, чи вона здатна відродитися, залишається дискусійним. Принциповим для нас є здатність держав об'єднуватися заради досягнення спільних цілей та реалізації принципів, які вони поділяють – тимчасово або на стабільній інституціалізованій основі. Реалізм, всупереч відо-

ним історичним фактам (Священний союз, Антанта, Потрійний союз, Антигітлерівська коаліція, НАТО та ін.), оцінює таку здатність надзвичайно скептично. Цікаво, що в цьому сенсі «реалістами»-практиками зарекомендували себе тоталітарні держави – нацистська Німеччина, фашистська Італія та мілітаристська Японія, якість військово-політичного співробітництва яких між собою та з СРСР (Сталевий пакт, вісь Берлін – Рим – Токіо, пакт Молотова – Ріббентропа) виявилася надзвичайно низькою.

По-друге, «міжнародне середовище карає...». Тут починається суцільна містика: хто «карає»? – Бог, Історія, Доля? Взагалі, це плагіат ворожого ліберального лексикону, не вистачає ще дійти до визнання існування «світової спільноти» або «світового суспільства». Хоча якраз із каральною функцією в останніх, як відомо, не склалося. Держави – «раціональні агенти» (при цьому, щоправда, визнають реалісти, можуть діяти ірраціонально). Критерії місця держави на шкалі «раціонально – ірраціонально» не пропонується, можна доволіно визначати – отут раціонально, а тут вже ні. Велика війна 1914 – 1945 рр. аж ніяк не свідчить на користь наявності раціональних засад у політиці європейських держав. Швидше, навпаки. Як писав Г. Моргентхау, який полюбляв у своїх працях посылатися на європейський досвід, «відхилення від раціональності, які не є результатом особистої примхи або особистої психопатології політика,

може бути оцінене тільки з точки зору раціональності, але самі по собі вони можуть бути елементами цілісної системи ірраціональності. [...] Питання полягає у тому, чи надають сучасні психологія і психіатрія концептуальні інструменти, які дозволили б нам побудувати контртеорію ірраціональної політики, свого роду патології міжнародної політики». Завдання, звичайно, не з легких. Історія надає безліч прикладів таких патологій. Згідно з аксіомами реалізму, різні держави, незалежно від географічного розташування, місця в світовій силовій ієрархії, політичного устрою та ін., не можуть дотримуватися відмінних (протилежних) поглядів на прийнятність війни. Всі вони, незважаючи на внутрішній устрій та панівну систему цінностей, мають вдаватися до війни для власної безпеки. Але насправді країни можуть дотримуватися різних концепцій національної безпеки, її критеріїв та прийнятих для них шляхів вирішення конфліктів. Відома формула «демократії не воюють між собою» не позбавлена змісту, війна не є оптимальним засобом вирішення конфліктів між ліберальними демократіями.

Не менш містичною та суб'єктивною є категорія «життєві (національні) інтереси». На містифікацію політичним реалізмом самого змісту поняття «інтерес», якому його теоретики безпідставно приписують позачасовий універсальний характер, вказав у своєму аналізі причин розв'язування воєн М. Кревельд: «Подібно до

того, як шлюб не завжди береться з кохання, війна не завжди ведеться заради якихось «інтересів». Термін «інтерес» є неологізмом XVI в. і спочатку він застосовувався тільки відносно індивідів, і лише згодом – стосовно держав. «Починаючи з часів Ісуса Навина і закінчуючи «залізобокими» Кромвеля, ... головною причиною, з якої люди вбивали один одного, був не «інтерес», а слава Бога. Починаючи з Цицерона і закінчуючи Томою Аквінським та іншими, найвідомішими мислителями аж до початку XVI ст., не вважалося легітимним застосування збройної сили заради якогось-небудь «інтересу». Навпаки, подібне застосування розцінювалося як злочин проти встановлених богами законів і проти людей, що заслуговує покарання, і каралося. На цій точці зору ґрунтувалася ідея «справедливої війни», що в тій чи іншій формі впливала на західну цивілізацію протягом більше ніж тисячу років. Піднесення на п'єдестал держави і відповідних «державних міркувань» найправильніше вважати фіговим листком. Це дозволило відмовитися від поняття «справедливості» і замінити його поняттям «інтерес», не піддаючи ризику добропорядності окремих громадян». І далі: «...поняття «інтерес» настільки глибоко вкоренилося, що навіть генам, усього лише молекулярним утворенням, приписується наявність власних інтересів і певної стратегії для їх реалізації. На спроби пояснити вчинки людини за допомогою інших понять дивляться з підозрою аж

до того, що вони зовсім не вважаються поясненням; кожен раз, коли відбувається щось важливе, ми припускаємо, що за всім цим має стояти утилітарний інтерес і що саме він є «справжньою» причиною. [...] Пояснення в термінах інтересів можуть бути якими завгодно, але тільки не реалістичними. Насправді вони протилежні реальності, тому що пояснюють минуле, приписуючи йому ті способи мислення, з якими відповідна епоха зовсім не обов'язково була знайома».

Цікаві обмеження при визначенні змісту «національного інтересу» вводить класик політичного реалізму Р. Арон: «Чи повинен німець бажати тріумфу гітлерівської Німеччини, яка, в його очах, ганьбить Німеччину автентичну? Коли кожна держава й кожний табір засвоює якусь ідею, індивід часто розривається між приналежністю до певної спільноти і відданістю своєму ідеалові. Чи то він обере свою батьківщину тілесну, чи свою батьківщину духовну, його дії не можна схвалювати чи засуджувати, орієнтуючись на одну логіку політики (обставин? – Авт.). Національний інтерес політичного утворення як такого конкретно визначається, мабуть, лише за обставин, коли суперництво зводиться до такої собі гри, з більшими або меншими ставками, в якій жоден із гравців-суперників не ризикує ані своїм життям, ані своєю душею». У такий спосіб Р. Арон опосередковано полемізує з тезою улюбленого ним К. Клаузевіца про «війну як продовження політи-

ки» та доводить, що жодний «національний інтерес» спільноти (політичного утворення) шляхом війни реалізувати неможливо – адже в умовах, коли ставкою є життя, його неможливо навіть для себе сформулювати.

«Дипломатія – це гра, в якій актори то ризикують головою, то волюють перемоги, не думаючи про ті вигоди, які вона їм принесе (тобто про національний інтерес. – Авт.). Тому кількісно уявити ставку в цій грі неможливо: ми не тільки не знаємо наперед, якою є ставка (що робитиме переможець), але й чи є для того, хто воює, перемога достатньою сама по собі. Розмаїття конкретних цілей-завдань і цілей-завдань кінцевих не дало б нам змоги сформулювати раціональне визначення «національного інтересу» навіть у тому випадку, якби він не містив у самому собі неоднозначність... Спільноти складаються з індивідів, і кожен індивід та кожна група мають власні цілі та завдання, намагаються максимізувати власні ресурси, мають власну частку в національному доході або власне місце у внутрішній суспільній ієрархії. Інтереси цих індивідів або цих груп, якими вони виражаються в їхній реальній поведінці, мимоволі не узгоджуються між собою і не складаються до купи, щоб утворити спільний інтерес.[...] Національний інтерес не зводиться до інтересів приватних або приватно-колективних. У якомусь обмеженому розумінні це поняття корисне, воно пробуджує в громадян свідомість політичної єдності, якої вони є тимчасовими чле-

нами, єдності, яка їм передувала і яка їх переживе. Вона нагадує одноденним правителям, що безпека й велич держави повинні бути цілями їхньої дипломатії, хоч би якою ідеологією вони не керувалися (щодо авантюричних злочинців – антинаціональних гравців життями мільйонів людей штибу Гітлера, Сталіна або Путіна – такого не спостерігалось. – Авт.). З цього аж ніяк не випливає, що національний інтерес має бути, може бути чи повинен бути визначений, абстрагуючись від внутрішнього режиму, від прагнень, притаманних різним класам, від політичного ідеалу спільноти. Хоча спільнота не завжди змінює свої цілі-завдання, коли вона змінює конституцію, історичну ідею або правлячу еліту. (Як це трапилося з путінською Росією. – Авт.). Безперечно, що з формального погляду поведінка всіх дипломатів видається схожою. Будь-який державець прагне здобути якомога більше союзників і якомога поменшити кількість своїх ворогів. [...] Незаперечна безперервність виходить з національної традиції і навіязується імперативами розрахунку сил. Залишається тільки показати, що державні діячі, натхненні різними філософами, діють однаково за однакових обставин і що партіям слід би, якби вони вміли мислити не менш раціонально, аніж людина-дипломат, однаково оцінювати національний інтерес. Але довести таке твердження мені уявляється неможливим, сама гіпотеза видається абсурдною», – пише Р. Арон, який тут замахнувся на

священні скрижалі політичного реалізму, зокрема його засади за Г. Моргентау або Дж. Мершеймером.

Отже, згідно з реалізмом, держави керуються логікою "національних інтересів", що, як правило, визначаються з точки зору потреб виживання, безпеки, сили та відносних спроможностей. Хоча національні інтереси можуть змінюватися в залежності від конкретних обставин, схожість мотивів, якими керуються різні країни, дозволяє аналітику-реалісту реконструювати логіку політиків у прагненні переслідувати свої національні інтереси (те, що Г. Моргентау назвав "раціональною гіпотезою") – і уникнути помилок, викликаних "заклопотаністю мотивами й ідеологічними уподобаннями". Можливо, ідеальному аналітику й під силу відсторонитися від «мотивів та уподобань», але реальним політикам, які діють у реальному світі, цього точно не дано. Історія свідчить: занадто часто відданість національним інтересам прикривалися загарбницькі хижацькі імперські дії – наприклад, набуття нацистською Німеччиною «життєвого простору» в Європі або Радянським Союзом – земель Балтики, Польщі, Румунії та ін. До речі, реалізм відкидає норму міжнародного права про суверенну рівність держав (як і міжнародне право в цілому, йому відводиться виключно службова роль – «поважаємо й використовуємо, коли вигідно») – отже, національні інтереси мають великі держави, а оскільки роль держави в

міжнародних справах визначається її «могутністю», то невеликі держави права на власні національні інтереси не мають. Це пояснює позицію реалістів, які вперто не хочуть визнавати за Україною права на виживання як незалежної держави, а пропонують не опиратися (це нераціонально!?) – добровільно й свідомо перетворитися на сателіта помираючої російської імперії.

По-третє, не менш суб'єктивною є теза про «міжнародну анархію» – по суті, констатація відсутності Світового уряду (яке оригінальне відкриття! – Авт.) або іншої наднаціональної структури, яка б впорядковувала міжнародні відносини та карала за порушення «правил». Стан анархії, який має, безумовно, негативну конотацію, видає тугу реалістів за ієрархічним «імперським порядком» і суперечить наведений вище другій тезі – про караючу функцію «міжнародного середовища». На наш погляд, побудова будь-яких вертикальних, лінійних, концентричних та подібних моделей системи міжнародних відносин із визначеними за спрощеними критеріями центрами сили або «тяжіння» (т.зв. «полюсами») віддаляє, а не наближує до розуміння сучасного світу. Світ можна уявити у вигляді досить розрядженої нерівномірної мережі нелінійних взаємозв'язків, що пульсує, створюючи у спосіб, який важко або неможливо передбачити, місця концентрації – вузли або збудження активності (центри сили, конфліктні зони). Припустимо, що паралельно,

не в її основі, існує система інституційних координат, що стає дедалі слабкішою, часом впливає на функціонування мережі, але не тільки не приводить до ладу хаотичні процеси у ній, але все менше дотична до розв'язання проблем мережевого походження. Можна запропонувати також об'єднану модель, у якій інституціалізовані зв'язки (структури та норми) є волокнами в кабелях глобальної мережі інтегрованих факторів (економічних, політичних, інформаційних та ін., що виділяються для зручності аналізу, а в дійсності є не тільки нерозривними, а й у більшості випадків – взаємозамінними). Розриви у таких умовних кабелях і є, власне, кризами. Не випадково, що потяг до протекціонізму або навіть автаркії виникає саме під час кризи – як утопічне бажання уникнути взаємозалежності.

По-четверте, щодо «впливу міжнародних структур на співробітництво» треба визнати: деякі з них не впливають або впливають «маргінально» (наприклад ООН, паралізована Радою Безпеки з провини РФ та КНР), інші – впливають цілком реально. У цьому питанні, як і в багатьох інших, виявляється методологічна вбогість політичного реалізму – йому некомфортно мати справу з дійсністю, розуміти її різмаїття.

І, нарешті, держави дійсно піклуються про безпеку та силу, однак характер цієї сили не визначається

тим, «скільки дивізій у Папи римського» (І. Сталін). Спроби з'ясувати «баланс сил», наприклад у Дж. Міршеймера, містифікують реальність, оскільки він використовує надто грубі, неточні інструменти, агреговані показники, що не розкривають сутнісні параметри. Об'єктивність вимагає визнання факту, що про справжнє співвідношення сил противників майже неможливо дізнатися до їхнього повномасштабного бойового зіткнення у війні. Згадаємо, наприклад, радянсько-фінську війну 1939–1940 рр. або декілька перемог Ізраїлю у війнах на Середньому (Близькому) Сході.

Характер сили, безумовно, змінюється. Якщо традиційно «сила» (влада) визначалася як набір (пакет) різного роду ресурсів, то з публікацією на початку 1950-х рр. праці Г. Лассвелла та А. Каплана «Влада та суспільство» запанувала теза про «відносну силу», тобто її треба з'ясовувати у кожному окремому випадку – вона не є одвічною у сенсі володіння нею. Згідно з підходом «сила як набір ресурсів» ці ресурси розглядаються як

синонім сили, так, якби вони й були б силою (забезпечували владу). Проблема полягає в тому, що той самий ресурс в одній ситуації є надзвичайною цінністю, в іншому виявляється тягарем. Наявність зброї, потрібної для стримування конкретної країни, може послужити спусковим гачком у війні проти іншої. Так само як вигравний набір карт в одній грі може призвести до поразки в іншій – у залежності від того, в яку гру ви граєте. У концепції «відносної сили» сила розглядається як багатовимірна, а не монолітна та одномірна. Це дозволяє припускати, що сила може зростати в одному аспекті та водночас занепадати у другому, третьому і т.д.

Припущення, що природа міжнародної політики визначається силовими відносинами, прийнято вважати аксіомою реалізму. Поняття «баланс сил» означає, що співвідношення сил можна спостерігати та вимірювати. Питання, що ж саме спостерігається і вимірюється, проте залишається відкритим. Р. Кобден стверджував, що термін «баланс сил» має бути відкинутий як

помилковий, оскільки він не надає ніякого визначення – наприклад, за розміром території, кількістю мешканців або ступенем багатства, тобто відповідно до якого у балансуванні відповідної сили кожна держава може бути оцінена. А. Поллард дійшов висновку, що термін «може означати що завгодно, і він не тільки використовується

в різних сенсах різними людьми або в різних сенсах одними і тими ж людьми в різний час, але в різних сенсах тією ж особою в той самий час». Г. Моргентау обговорював баланс сил у динаміці, але зізнався у використанні терміну для позначення чотирьох різних речей. І. Клауд стверджує: проблема «не у тому, що він не має сенсу, а у тому, що містить забагато сенсів».

Підвищення уваги до концепції «балансу сил» відбулося після закінчення «холодної війни». Тоді виникла низка питань, центральне з яких: чи біполярне балансування сил призвело до розпаду одного з «полісів» – Радянського Союзу, чи воно дещо продовжило життя радянській імперії? Остання теза підтверджувалася політикою Сполучених Штатів, що спочатку опиралися розпаду СРСР, практично до кінця надавали підтримку М. Горбачову (а не Б. Єльцину), а згодом посприяли становленню спадкоємиці Союзу – Російської Федерації як СРСР-2. Д. Нексон зазначає, що «останнім часом робота з цього питання свідчить про те, що, незважаючи на

десятиліття спроб надати більшу аналітичну точність висловам "балансування" та "баланс сил", значного прогресу не спостерігалось". Інші дослідники вважають, що "як системні результати, так і поведінка держав прямо суперечать гіпотезі про те, що балансування запобігає системній гегемонії". Сумніви викликає й зміст поняття "полюс". За словами Х. Вагнера, "незважаючи на всі дебати про біполярність і багатополарність, не кажучи вже про можливі наслідки "однополярності" після закінчення "холодної війни", ані Волц, ані будь-хто інший ніколи не роз'яснили, що означає "полярність" у міжнародній системі. Ніхто ніколи не надав дійсних аргументів на підтримку твердження, що держави поведуться по-різному в системах із різною "полярністю".

Однією з визначальних, за К. Волцем, характеристик структури міжнародної системи є розподіл спроможностей (capabilities). Розуміючи, що його теорія вимагає ранжувати країни відповідно до їхніх спроможностей, він чинить опір уточненню обсягу і сфер, тобто факторів сили відповідно до теорії "відносної сили", і вимагає розглядати їх виключно разом. К. Волц не наводить жодних аргументів або фактів, щоб обґрунтувати, чому не можна оцінювати дію кожного фактора окремо – отже, пропонує це в якості аксіоми. Він стверджує, що держави не займають високої позиції у міжнародному "табелі про ранги" тільки тому, що мають окремі

високі показники – треба розглядати разом всі: кількість населення та розмір території (вітання геополітиці! – Авт.), забезпеченість ресурсами, економічну могутність, військову могутність, політичну стабільність, компетентність керівництва. На його думку, "держави проводять багато часу, оцінюючи спроможності інших держав, особливо здатності завдати їм шкоди". Твердження, що держави приділяють "багато часу, щоб оцінити спроможності інших", є вельми суперечливими. Міністерства оборони дійсно відпрацьовують плани операцій у рамках різних сценаріїв збройного конфлікту, але навряд чи при цьому приділяють багато уваги всім зазначеним факторам сили. Більш того, Волц проголошує, що "рейтингування держав ...не вимагає прогнозування їхнього успіху у війні або в інших випадках. Нам потрібно тільки грубо ранжувати їх за спроможностями". Це твердження викликає запитання: «А як "спроможності" мають бути визначені (оцінені)?». На нього Волц відповіді не дає. В цілому цінність структурного реалізму як інструменту пізнання міжнародної системи – незважаючи на апеляції до системності, якої зовсім позбавлений класичний реалізм, – дуже сумнівна.

Характеризуючи період після закінчення "холодної війни", О. Холсті справедливо відмічає, що "ці події кинули надзвичайний виклик теорії структурного реалізму. [...] Її слабкість у пошуку відповіді на питання системних змін та у визначенні політичних переваг, крім

виживання і безпеки, схоже, примножується. До того ж, в той час як класичний реалізм включає деякі привабливі риси (обережність, смиренність, застереження проти того, щоб помилково не сплутати чийсь уподобання з моральними законами Всесвіту), неореалізм є особливо слабким джерелом для теорії політичної дії. Деякі з висунутих неореалістами пропозицій, таких як дозвіл Німеччині приєднатися до «ядерного клубу» або заклик до України зберегти свою ядерну зброю, здаються нерозсудливими. [...] Збереження НАТО більше ніж десять років після зникнення загрози, що призвела до його створення, також осоромило передбачення реалістів, що Альянс не надовго переживе "холодну війну". У 1993 році К. Волц стверджував: "...скільки днів залишається в НАТО, підрахувати не можна, але роки його (існування. – Авт.) обмежені».

Політичний реалізм, як і будь-яка концепція, є неминуче обмеженим в силу самої своєї природи – адже концепція є абстракцією, виведеною з якоїсь множини загальним, при цьому сама множина набагато багатіша змістом за те, що витягає з неї суб'єктивний розум аналітика в певний час. Системний аналіз рідко може принципово виправити ситуацію, оскільки, навіть за найретельнішої розробки системи факторів, оцінка їхньої ваги та сили взаємовпливів залишається, як правило, суб'єктивною. Математичне моделювання може бути корисним для фіксації швидких змін стану

системи, але жодна модель «не розуміє» загальних тенденцій міжнародних відносин краще за тих, хто її створив. У теорії політики за концепцію частогусто приймають постулати й гіпотези.

На думку Д. Легро та Е. Моравчіка, визначення добре розвинутих парадигм на основі низки базових припущень залишається центральним у дослідженні світової політики. Ці дослідники описують реалізм як метатеорію, але власноруч руйнують підвалини такої його оцінки (і наближаються до суті реалізму), зазначаючи, що термін «парадигма» є взаємозамінним з термінами «базова теорія», «дослідницька програма», «школа» або навіть «підхід». Вони стверджують, що сьогодні неореалісти (прихильники структурного реалізму) пояснюють зростаючу кількість емпіричних відхилень від концепції у легковажний банальний спосіб, «пом'якшуючи» реалізм аж до перетворення на безпринципний раціоналізм, який не можна відрізнити від ліберального інституціоналізму». З моменту, відколи неореалісти додали до «сили» «преференції» та «сприйняття» як фактори, що визначають політику держав, відбулася невинна ерозія ядра політичного реалізму. Визнати це не під силу досі ані більшості політиків, ані багатьом політологам.

Олександр ПОТЕХІН,
доктор історичних наук,
головний науковий
співробітник відділу теорії
та методології всесвітньої
історії ДУ «Інститут
всесвітньої історії
НАН України»

«Війни пам'ятей» і пошук моделей порозуміння у Центрально-Східній Європі

«Війни пам'ятей» – це різновид конфліктів пам'ятей; зіткнення інтересів окремих груп спільноти чи спільнот на ґрунті різних інтерпретацій образів минулого. «Війни пам'ятей» з огляду на класичне визначення війни противників не існує в реальності. Термін використовується в метафоричному сенсі й упродовженні до наукового дискурсу для підсилення напруги протистояння конфліктуючих сторін у відстоюванні різних моделей пам'яті. Ці «війни» не проходять одноомментно – вони пролонговані у часі й просторі.

«Війни пам'ятей» мають щонайменше три виміри – історичний, політичний, соціоментальний (соціо-психологічний). Ареною прояву подібних конфліктів можуть бути різні сфери суспільного життя. Конфлікти можуть ґрунтуватися на соціальних, етнічних, політичних, економічних, традиційних, мовних, релігійних, ідеологічних та інших засадах. Здебільшого «війни пам'ятей» виникають у суспільствах чи спільнотах, які зазнали травматичного досвіду. Відтак «війни пам'ятей», як правило, «конструюються» насиллям і травмою, репрезентованими в минулому. Ускладнює ситуацію накладання старих і нових індивідуальних та колективних травм пам'яті.

Внаслідок такого «проникнення» формується складна спільнота з доволі високим імперативом обов'язку «пам'ятати».

Ці конфлікти часто переобтяжені надлишковим емоційним перевантаженням конфліктуючих сторін і потребують подолання певних психологічних бар'єрів та зміни асоціацій. Причини розгортання конфліктів у меморіальному просторі пов'язані, передусім, із активізацією трактувань різних версій минулого й обумовлені множинністю чи неоднозначністю інтерпретацій версій цього минулого в різних соціально-політичних умовах та з різним набутим досвідом у ході історичних трансформацій. Відтак, приводом для виникнення «війни пам'ятей» можуть слугувати: офіційна риторика, порушення традицій, політика в культурній сфері та містобудуванні, топоніміка (зокрема назви

об'єктів міської топоніміки), регіональні особливості, складні питання історії чи варіативність тлумачень подієвого ряду (зокрема й на міждержавному рівні), стереотипи, наратив, поховання загиблих, пам'ятники та інші меморіальні знаки, відзначення подій, вшанування осіб, символи тощо.

Для усвідомлення характеру та причин розгортання «війни пам'ятей» вагомими видаються міркування В. Сьюелл (W. Sewell) щодо оцінки окремих подій, що впливають на характер стійких паттернів поведінки (змінюють характер сприйняття чи стійкість поведінкових характеристик), а також їх інтерпретацій. Подію В. Сьюелл розглядає як таку, що в своїй основі має смисли й задає зміни в системах смислів. Відтак, актуалізується необхідність аналізу впливу минулих культурних паттернів на сьогодення: «Історичні за масштабом

події важливо піддавати теоретичному аналізу з огляду на те, що вони трансформують хід історії, задаючи непередбачувані напрями ходу суспільного розвитку й змінюючи каузальну вісь соціальних інтеракцій». Водночас дослідник підкреслює необхідність оцінки події з огляду на контекст та набуття нових смислів у ході розвитку. Заслугує на увагу теза автора про те, що подіям притаманне явище інертності (path dependency), тобто попередні події обумовлюють події майбутні. Актуалізація конкретної події (передусім йдеться про знакову історичну подію, що вплинула на хід суспільного розвитку) слугує маркером актуалізації смислів і значень розвитку культури й соціуму. Дослідник наголошує, що події в своїй основі наділені смислами й задають переміни в системах смислів. Вибір і створення символів для пам'ятних подій опосередковані інтересами багатьох груп впливу.

Водночас необхідним видається усвідомлення того, що між подією і свідченнями очевидців та інтерпретаціями подій – суттєва дистанція. Будь-яке свідчення чи трактування подій, відтворення знань тощо фігуруватиме як частина певної рамки інтерпретації, яка, в свою чергу, визначається систе-

мою цінностей і дискурсивними практиками, семіотичними механізмами й конфігурацією владних відносин. Суттєва дистанція між подією (граничною подією) та її актуалізацією в подальшому неминуче призводить до неодноразових стирань та відтворень, а відтак до нівелювання чи до метафоризації подієвого ряду тощо. На наше сприйняття чи відтворення подієвого ряду минулого чи його репрезентації впливає спадок часових напластуваль, а, відповідно, контекст формування й відтворення того чи іншого явища чи події. Пам'ять про події реанімованого минулого здебільшого не буває одновимірною – вона альтернативна. Відтак, імпліцитно породжує розбіжності в трактуванні подієвого ряду.

«Війни пам'ятей» є інтерактивним процесом, що розгортається в сучасному з приводу інтерпретацій подій минулого. Часова перспектива потребує уваги до аналізу динаміки та особливостей розвитку конфлікту. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність виділення стадій і фаз його виникнення та розгортання у часі, вивчення динамічних показників та аналізу процесів конфліктної взаємодії. Отже, у своєму розвитку будь-який конфлікт проходить через кілька стадій, що, в свою чергу, поділяються на фази. На підставі розгляду часткового різновиду (етнічних конфліктів), відомий психолог П. Шихірев узагальнює моделювання соціальних конфліктів, зазначаючи: «...Всі вони проходять подібний шлях. Фаза

перша, романтична: я прагну до перемоги, мій суперник зім'ятий, я його задавлю, підкорю, примушу діяти в моїх інтересах. Наступна фаза – це фаза апатії, коли з'являється відчуття, що завдання придушення суперника, яке спочатку не здавалося особливо складним, виконати не так вже і просто. Потім настає фаза глухого кута – враження, що перемогти суперника не тільки не просто, а навіть неможливо. Після цього настає фаза відчаю. Людина починає розуміти, що її суперник також хоче чогось для себе дуже важливого. Ось тут і виникає основа для переговорів». Очевидно, що в цій моделі еволюції конфлікту за основу приймається соціально-психологічний компонент конфлікту.

При формуванні новітньої культури відповідальної та діалогічної

міжсусідської пам'яті важливим видається врахування дискурсу етики діалогу двосторонніх відносин, що скеровує європейську культуру пам'яті від міжсусідської «історії взаємних зрад» (Р. Траба) до «спільних імпульсів досвіду» (Р. Козеллек), здатних у довгостроковій перспективі деконструвати травмовані тоталітаризмами свідомості. Її постулати базуються, зокрема, на зміцненні спільних позитивних і солідарних «пунктів віднесення» (наприклад, етосі християнського прощення) та терпеливому взаємному «розпрацюванні бункерів» національних кривд і образ.

Моделі діалогічної праці з колективними пам'яттями запропонував П. Рікер: модель перекладу – скерована на обмін смислами, закладеними у семантичний світогляд кожної

культури та просторів, де означається її пам'ять; модель обміну пам'яттями – спрямована на прийняття «історії іншого» та її визнання; модель прощення – направлена на спільний перегляд пам'яті про минуле з метою конструювання дискурсу милосердя та взаємного співчуття. Пам'ять, за твердженням П. Нора, перестає бути «сукупністю елементів минулого, які слід запам'ятати, щоб приготувати ґрунт для бажаного майбутнього; вона стає способом усвідомити власне сьогодення». Відтак, за слушним зауваженням німецького дослідника Х. Вельцера, якби минуле було лише історією, воно було б замороженим і не боліло б. Насправді у минулому менше минулого, ніж багатьом видається. Цією обставиною пояснюється те, що з приводу того чи іншого минулого відбувається стільки конкурентної боротьби, конфліктів і боїв або «війн пам'ятей».

Яскравим прикладом дослідження «війн пам'ятей» став проект Олександра Еткінда під назвою «Війна пам'яті. Культурна динаміка в Росії, Польщі й Україні/ A Memory War: Cultural Dynamics in Russia, Poland, and Ukraine», спрямований на вивчення політик пам'яті в Україні,

Росії та Польщі. Його реалізація розпочалася влітку 2010 р. і тривала впродовж трьох років. Методологічні основи проекту запозичуються з критичних та аналітичних практик сучасних гуманітарних дисциплін, а завданням його є дослідження впливу публічної пам'яті та уявлень про травматичні події ХХ століття на розвиток східноєвропейських національних спільнот.

Дослідження здійснювалися в п'ятих європейських університетах – Кембріджському (Велика Британія), Гронінгенському (Голландія), Бергенському (Норвегія), Гельсінському (Фінляндія) й Тартуському (Естонія). Характерні й основні напрямки досліджень: події відображення пам'яті в транснаціональному просторі; мова пам'яті в Росії та в Україні; про користь і шкоду історії в політиці ідентичності у Східній Європі; потужність політик пам'яті в Східній Європі: сек'юритизації зі спадщиною комунізму в Польщі, Росії та Україні; імперіалізм мучеництва: страждання і пам'ять у польських, російських та українських фільмах і романах. Цікава також постать самого керівника проекту пана Еткінда. Він є русистом, істориком культури, фахівцем з питань психоаналізу та теорії літератури, автором книг «Ерос неможливого. Історія психоаналізу в Росії», «Содом і Психея. Нариси інтелектуальної історії Сріб-

ного століття» та ряду інших праць.

У рамках цього проекту вчені й політики розглядають культурні та політичні трансформації в Східній Європі крізь призму т.зв. парадигми «перехідного періоду» – переходу від тоталітаризму до практик сучасної ліберальної демократії. Дослідники, задіяні в рамках проекту, націлюються на розширення використання парадигми пам'яті в описі цих трансформаційних процесів, множинності відповідей на виклики, породжені травматичною спадщиною імперського та радянського минулого.

Таким чином, здійснюваний в 2010 – 2013 рр. (з 1 жовтня 2010 року до 31 вересня 2013 року) проект був пов'язаний із дослідженням динаміки культурних форм пам'яті, їх взаємодії в Польщі, Україні та Росії. Він покликаний встановити якусь нову «метрику», дати новий вимір процесам глибоких змін, що почалися після колапсу Радянського блоку, а також вия-

вити приховані перешкоди, що підстерігають нації всередині культурного домену в цьому регіоні та гальмують подальші трансформації всередині національних спільнот на значно глибшому рівні.

Зауважимо, що хоча проект уже завершився, але його результати ще до кінця не опрацьовані. Водночас необхідно констатувати, що в сучасному інформаційному полі відбулася надзвичайна актуалізація проблем історичної пам'яті, болісних сторінок історичного минулого для суспільного і державного простору Центрально-Східної Європи. Іншими словами, за французьким істориком П'єром Нора, можна сказати, що тут «пам'ять надала історії нового імпульсу, оновила підходи до минулого і проникла у всі періоди та галузі дослідження». Прикладом може слугувати актуальна ситуація в полі українсько-польських відносин як загалом, так і в пам'яттєвому зокрема.

У грудні 2016 р. було відзначено двадцятип'ятиліття сучасних українсько-польських відносин, яке стало свого роду маркером, що підвів проміжні підсумки співробітництва у рамках міждержавного стратегічного партнерства України та Республіки Польщі в постбіполярному світі. Воно увібрало до себе як безперечні успіхи двосторонньої співпраці, так і суперечливі аспекти взаємодії, насамперед у царині міжсуспільної комунікації та різного ставлення

до трактування і вшанування подій та постатей з історичного минулого обох країн і народів. Роль і вагомість набутого за чверть століття позитивного досвіду співробітництва не раз підкреслювалася як важлива підвалина для подальшої розбудови українсько-польських відносин.

Не викликає жодних сумнівів той факт, що на перспективу в зовнішньополітичній діяльності сучасної незалежної України Республіка Польща залишатиметься вагомим партнером. Пояснення цьому знаходиться у площинах багатовікової історичної обумовленості українсько-польських відносин, територіальної близькості та спільності етнодемографічних коренів, тісних культурних зв'язків і громадсько-політичних практик, урешті – спільності політико-стратегічних інтересів. Останній аспект несе дуже сильне прагматичне наповнення, адже від часу входу Польщі до Північноатлантичного Альянсу і Європейського Союзу відбувалося наповнення українсько-польських відносин новим змістом, посилення її ролі як лобіста євроінтеграційного та євроатлантичного курсу України. Це знайшло свій вияв, з одного боку, в загальній підтримці європейської інтеграції України, що, в тому числі, сприяло укладенню Угоди про асоціацію між ЄС і Україною, а, з іншого, – у виробленні та реалізації конкретної програми співпраці ЄС з країнами Східної Європи. Насамперед йдеться про програму сусідства і, зокрема, про проект «Східне партнер-

ство». Свого часу саме польсько-шведська ініціатива була спрямована на реальне прискорення процесу долучення України, поряд із іншими східноєвропейськими державами, до інтеграції з ЄС. У середовищі українських політиків, учених і навіть пересічних українців упродовж останніх десятиліть укоренилося сприйняття Польщі як «адвоката України в Європі» та як надійного стратегічного партнера.

Водночас подальший характер польсько-українських відносин визначатиметься як прагматичною позицією обох країн – йдеться про свого роду «випробування прагматизмом», так й еволюцією геополітичних реалій, насамперед у Європі, в умовах розгортання другої «холодної війни». Слід пам'ятати дуже влучний вислів німецького науковця Йорна Рюзена: «Пам'ять змінює часовий статус минулого так, що воно, не перестаючи бути минулим, стає просто-таки сучасним і відкриває перспективу на майбутнє». Але важливо при цьому не допустити, на що звернули увагу в своєму відомому «Зверненні з Блуа» 11 жовтня 2008 р. представники Товариства «Свобода для історії» (Libert pour l'Histoire), зокрема, Кшиштоф Пом'ян (Krzysztof Pomian) і Кароль Модзелевський (Karol Modzelewski), прямого втручання державної влади до справ істориків – диктату в плані, що і як робити в сфері політики пам'яті, кого «карати», а кого «милювати». Вони, зокрема, написали: «Історія не може стати невідомою поточних подій, її

не можна писати під диктат пам'ятей, що змагаються між собою. У вільній країні до компетенції політичної влади не належить визначення історичної правди або обмеження свободи істориків за допомогою каральних санкцій... Ми звертаємося до публічної влади, щоб донести до неї, що наскільки вона відповідальна за опіку над колективною пам'яттю, настільки ж вона не повинна встановлювати в правових категоріях історичних догм, які можуть суттєво обмежити інтелектуальну свободу істориків».

Загалом вважаємо за надзвичайно важливу справу в контексті аналізу порушеної проблеми наголосити на необхідності відходу від концепції фронтиру, тобто межі взаємодії і протистояння різних народів, культур чи цивілізацій, у бік концепції співпраці, наведення мостів єднання і порозуміння в такій складній та суперечливій царині історичної пам'яті й історич-

ної свідомості народів Центрально-Східної Європи. Роль і значення істориків – як окремих науковців, так і академічних спільнот і спеціальних інституцій – у цьому процесі важко переоцінити.

Здатність забувати в поєднанні зі здатністю пам'ятати – це вже не що інше, як вміння піднятися аж до висот історичного мислення і наснажити ним соціальну пам'ять поколінь, уже існуючий історичний досвід в ім'я майбутнього як інноваційного історичного шансу. На загал таке вміння пам'ятати і забувати приходить не саме, а досягається через активну діяльність історичної свідомості в царині осмислення і переосмислення минулого через призму сучасного і для майбутнього. Конструювання політики пам'яті має ґрунтуватися не на міфотворчості й неприйнятті іншої точки зору, а на максимально можливому міждисциплінарному дослідженні всієї

складності й тонкості історичних процесів, особливо тих, що стосуються часто дуже суперечливого спільного минулого. Такий висновок, на нашу думку, актуальний і справедливий для сучасних дискурсів політики пам'яті в країнах Центрально-Східної Європи, реалізації в цьому контексті різноманітних інформаційних і наукових дослідницьких проєктів.

(Перелік використаних джерел дивіться в електронному варіанті статті на сайті <http://uaforeignaffairs.com>)

Алла КИРИДОН,
доктор історичних наук,
професор, директор
Державної наукової
установи «Енциклопедичне
видавництво», заслужений
діяч науки і техніки
України

Сергій ТРОЯН,
доктор історичних наук,
професор кафедри
міжнародних відносин,
інформації та регіональних
студій Національного
авіаційного університету

Українські скитальники після Другої світової війни

Частина II

Українці у контексті імміграційної політики Канади

Першою країною, що у травні 1947 р. відкрила свої кордони для масового переселення переміщених осіб, стала Велика Британія. Хоча й до того часу окремі особи виїздили шляхом індивідуального переселення до рідних у Канаді, Сполучених Штатах Америки чи Аргентині. Але їхній відсоток був незначним, щоб стати помітним явищем у загальній переселенській акції. Англійська ініціатива та сприятливі поселенські умови якраз надійшли в час погіршення матеріального стану у таборах для переміщених осіб. Завдяки даній схемі переселення частина молодого й працездатного елемента, в основному з Британської окупаційної зони Німеччини, власне виїхала до Великої Британії.

Біженці та переміщені особи в перші повоєнні роки склали значний відсоток у загальному балансі канадської імміграції. Після завершення війни і до 1953 р. до Канади прибуло близько 180 тис. таких осіб. У даному випадку канадський уряд тісно співпрацював з Міжнародною організацією у справах біженців та Верховним комісаром ООН з даного питання. За кількістю прийнятих біженців Канада на початку 50-х рр. займала друге місце після Сполучених Штатів Аме-

рики [1].

Цілком зрозуміло, що до вказаної кількості орієнтовно належало 35–40 тис. українців, котрі приєдналися до своїх земляків у Канаді. Ця імміграція цілком відрізнялася від міграційних потоків попередніх періодів, бо виявилася найскладнішим українським переселенським рухом до Країни Кленового Листка. Як зауважив відомий американський історик, іноземний член НАН України Василь Маркус, генерация, котра прибула на Захід після Другої світової війни, "залишила помітний слід на структурі, методах дії і концепції еміграції" [2].

Деколи наводяться й інші дані щодо кількості прибулих, після Другої світової війни, українців до Канади. Так, наприклад, вказується близько 50 тис. українців, причому їх умовно можна поділити на

чотири категорії:

- особи, котрі потрапили до Канади за допомогою міжнародних організацій – 80%;
- члени польських військових формувань – 10%;
- українські емігранти, які перебували в західноєвропейських країнах – 7%;
- бійці дивізії «Галичина» – 3% [3].

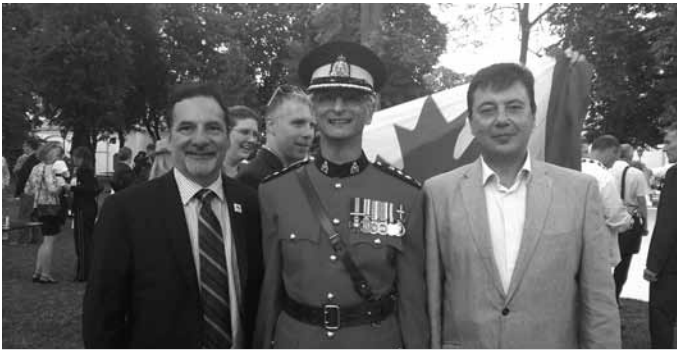
Канадський уряд керувався при цьому не тільки почуттям гуманітарної допомоги, як доцільністю імміграції з точки зору соціально-економічного розвитку країни. На сторінках багатьох газет та журналів і навіть з парламентської трибуни лунали заяви, в яких вихваляли імміграцію як необхідну умову прогресу та процвітання Канади. Канадські промисловці в умовах післявоєнного економічного підйому вимагали відміни

обмежень на імміграцію й збільшення контингенту привізної робочої сили. Тому канадська імміграційна політика стосовно осіб українського походження, та й не тільки них, базувалася на наступних принципах.

По-перше, збільшення населення за рахунок імміграції для потреб канадського господарства. Загалом, в канадському середовищі склався стереотип стосовно українців як фермерів та робітників. Це певною мірою зіграло на користь самих українців, котрі очікували на вирішення своєї долі у Європі. Більша частина з них іммігрувала до Канади в цей час саме за умови праці в сільському господарстві або ж у промисловості.

При розгляді канадської імміграційної політики потрібно враховувати, що найважливішим елементом у її формуванні зали-

Радник Посла Канади в Україні Давид Лупул і доцент кафедри міжнародних відносин Віталій Макар з представником Канадської королівської кінної поліції

шалося положення пункту 95 ще Акту про Північну Британську Америку від 1867 р., якому цьогоріч виповнилося 150 років. Власне ним надавалося право на ведення відповідної політики як федеральному, так і провінційним урядам. З огляду на це, деколи урядовцям та парламентарям не вдавалося знайти порозуміння з даного питання. Негативно, наприклад, позначилось небажання Квебеку приймати будь-які позитивні рішення імміграційного плану – з мотивів, що це може збільшити приплив до провінції прихильників англоканадської орієнтації.

На момент завершення Другої світової війни міграційне законодавство Канади функціонувало згідно імміграційного Акту від 1910 р., в якому зазначалися основні положення, що регулювали імміграцію аж до 1952 року [4]. Також, певною мірою, негативно позначилося розпорядження федеративної влади від березня 1931 р., в якому обмежувався в'їзд до країни внаслідок економічної депресії. Згідно з даним розпорядженням кваліфіковані робітники та працівники без кваліфікацій вважалися небажаними особами

для в'їзду до Канади. Натомисть, преференції надавалися фермерам, котрі були спроможні власними коштами вести господарство, сільськогосподарським працівникам та прислужі.

Відповідно до імміграційного Акту 1910 р. кабінет міністрів міг давати розпорядження, що регулювали б кількість, етнічний склад та професійний рівень потенційних мігрантів. На початку 1946 р. було створено спеціальний комітет по вивченню питання повоєнної імміграції до Канади.

Важливим є те, що активну позицію у просуванні інтересів українців зайняв вже згадуваний Комітет українців Канади. КУК брав дієву участь у дебатах канадського парламенту, підтримуючи бажання в'їхати до Канади українських біженців та переміщених осіб, оскільки їхня етнічна батьківщина була окупована російським комуністичним режимом. Потрібно все ж віддати належне сенату Канади, який на комітетському слуханні у травні 1946 р. взяв до уваги інформацію представників КУК.

Зовнішньополітичні чинники також впливали на імміграційну політику

Канади. В 1946 р. уряд Великої Британії зробив запит про можливість імміграції до Канади 4 тис. громадян Польщі через їхнє небажання бути репатрійованими на батьківщину [5]. Канада надала таку можливість цим полякам. Частина з них кваліфікувалася як сільськогосподарські робітники, інша ж іммігрувала за програмою возз'єднання сімей. Успіх польської схеми призвів до тиску бізнесових груп на державні установи країни з вимогою збільшення квоти імміграції як необхідного атрибуту розвитку канадського господарства. Вже незабаром, а саме наступного року, квота на прийом 5 тис. біженців була затверджена. У 1948 р. дана квота зросла до 40 тис. осіб [5]. Безперечно, це зовсім не означало, що на практиці всі бажаючі зможуть переселитися до Канади. В даному контексті доречно навести фрагмент виступу прем'єр-міністра Маккензі Кінга в палаті громад канадського парламенту, де він, зокрема, зазначив: "Нова політика (мається на увазі імміграційна. – В.М.) визнає необхідність збільшення населення за рахунок селекційної імміграційної політики для забезпечення потреб економіки" [6]. Також він зауважив, що імміграція до Канади не є фундаментальним правом, а радше привілеєм.

Політика канадського уряду щодо українців та інших біженців і переміщених осіб була доволі стриманою в цей період, базуючись на розпорядженнях уряду, що, у свою чергу, приймалися під тиском членів парламенту, транспортних компаній,

етнічних організацій, включаючи КУК. Крім того, на формування імміграційної політики впливала доволі чітка політика держави стосовно перевірки на причетність до військових злочинів, вікових обмежень тощо. Керуючись такими принципами, Канада прийняла впродовж 1947 – 1952 рр. близько 164 тис. осіб, з яких приблизно 27 тис. були українцями [1].

Вкрай складною проблемою на той час вважалося можливе переселення до Канади бійців дивізії «Галичина». Комітет українців Канади прикладав усіх зусиль, щоб запевнити федеральний уряд у непричетності дивізійників до військових злочинів проти людства. Принагідно нагадаємо, що Велика Британія надала притулок цим особам, попередньо вивчивши стан справ. Радянські намагання здійснити репатріацію бійців дивізії з Італії до СРСР провалилися після того, як британське командування прийняло рішення про переведення полонених на територію Східної Англії. Цьому активно сприяли представники української громадськості, які відвідували дивізійників. Зокрема у березні 1946 р. їх відвідав президент КУК В. Кушнір, у липні того ж року – голова об'єднаних Українських комітетів допомоги у США і Канаді В. Галан, а наступного року – А. Глінка, депутат канадського парламенту [7].

Варто зауважити, що серйозним лобістом бійців дивізії «Галичина» у справі їхньої імміграції до Канади був Б. Панчук, канадець українського походження, котрий у 1940 р. вступив на військову службу до

канадських Королівських повітряних сил і перебував на той час в Об'єднаному Королівстві. За його участі та під його керівництвом було створено Центральне українське бюро допомоги у Лондоні, що займалося саме питаннями переселення постраждалих на Північноамериканський континент. До його заслуг належить й активне листування з представниками канадського уряду у справі дивізійників, в якому він роз'яснював та підтримував можливість бійців іммігрувати до Канади, оскільки з 1948 р. вони перестали бути військово-полоненими.

Канадським урядовим колам у той час було не просто прийняти рішення. Із застереженнями щодо даного питання виступив Конгрес євреїв Канади, вимагаючи повного розслідування щодо можливої участі дивізійників у співпраці та каральних заходах СС. Після відповідних досліджень тільки три особи підпали під категорію небажаних, а натомість із 5 січня 1951 р., після відповідного рішення канадського уряду, бійці 1-ої Української дивізії могли іммігрувати до Канади [4, Р. 425].

Загальні висновки

Підсумовуючи, можна зробити наступні висновки: по-перше, представники українських етнічних організацій, активні громадські та політичні діячі з українсько-канадського середовища зайняли активну лобістську позицію і всіма можливими засобами відстоювали права та інтереси своїх співвітчизників у справі

їхньої можливої імміграції до Канади; по-друге, українська етнічна група Канади після Другої світової війни поповнилася біженцями та переміщеними особами українського походження, причому, останні суттєво підсилили позиції українства у громадсько-політичному житті країни; по-третє, канадська імміграційна політика щодо біженців та переміщених осіб була достатньо зваженою. Переселення українців відбувалося за різними міграційними схемами, де чітко проглядалося бажання канадського уряду, з одного боку, заповнити сільськогосподарський та економічний вакуум за рахунок збільшення населення Канади, а з іншого, – проводячи особисті розслідування, бути застрахованим від небажаних наслідків імміграції. По-четверте, значною мірою під впливом української громади Канади її уряд у повоєнні роки не лише прихистив українських скитальників, а й послідовно захищає інтереси України на міжнародній арені після здобуття нею незалежності. Цьому сприяє й факт наявності серед правлячої еліти Канади політиків українського походження, які відіграють далеко не другорядну роль.

Список використаних джерел:

1. *Report of the Department of Citizenship and Immigration for the Fiscal Year Ended March 31, 1952.* – Ottawa, 1952.
2. Маркус В. Українська західна діаспора на порозі XXI-го століття // *Українська діаспора.* – 1993. – Ч.3. – С. 28.
3. Luciuk L. *Unintended Consequences in Refugee Resettlement: Post-War Ukrainian Refugee Immigration to Canada* // *International Migration Review.* – 1986. – Vol.20. – P. 472.
4. Momryk M. *Ukrainian DP Immigration and Government Policy in Canada, 1946-52 / The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II.* Eds. Isajiw W., Boshyk Y., Senkus R. – Edmonton: CIUS, 1992.
5. Troper H. *The Canadian Government and DPs, 1945-8 / The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II.* Eds. Isajiw W., Boshyk Y., Senkus R. – Edmonton: CIUS, 1992. – P. 408.
6. Pickersgill J.W., Foster D.F. *The MacKenzie King Record. Vol.4, 1947-1948.* – University of Toronto Press, 1970. – P. 35.
7. Боляновський А. Дивізія „Іалічина”. Історія. – Львів, 2000. – С. 374.

Віталій МАКАР,
кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Автор пропонує ознайомитись із документом із Бібліотеки та Архівів Канади стосовно долі українських біженців та переміщених осіб в Європі та можливого їх поселення у Канаді (мову та граматику оригіналів документів збережено).

Високоповажному
В. Л. Маккензі Кінгу, Вінніпег, Манітоба,
Прем'єрові Канади,
19 грудня 1945 р.
Оттава, Канада
Високоповажний пане!

Ми звертаємось до Вас, як до лідера найдемократичнішої країни з західної цивілізації, країни, яка завжди була першою стосовно свободи, і захищала особисті права людини. Ми просили Вас втрутитись і в такий спосіб запобігти найбільшим злочинним діям проти особистих прав людей, що загрожують нині сотням тисяч безневинних емігрантів у Європі.

Ми саме отримали телеграму від постійного та надійного джерела, про те, що військові власті у Британській та Американській окупаційних зонах у Європі розпорядились, щоб емігранти українського походження були повернуті до радянських репатріаційних таборів для примусового перевезення до СРСР. Це розпорядження набагато суворіше, ніж вирок смертної кари союзницького суду у Нюрнбергу для військових злочинців. Легітимний суд, правосуддя намагається надати воєнним злочинцям законну можливість захисту. Розпорядження насильницької репатріації українських емігрантів є вироком смертної кари, нав'язане їм без звинувачення, без суду і

без права на законний захист.

Якщо ж це є засобом для втихомирення Росії, то, звичайно, ми не можемо пожертвувати найпростішими людськими правами – основою нашої західної цивілізації для такого умиротворення. Якщо ми жертвуємо усім цим, то зруйнуємо основу принципів демократії, за яку боролись і віддали своє життя наші юнаки на полі бою у варварській війні проти фашизму. Рішення про таке жертвоприношення мало бути прийнятим або через нестачу продуманості або через недооцінку наслідків для основних принципів нашої цивілізації. Ще є шанс запобігти вчиненню злочину, який позначатиметься із щораз більшою силою на майбутніх поколіннях, із силою більшою, ніж та, яку справляв на нас Версальський договір. Ось до чого ми закликаємо Вас.

Цілком очевидним для сучасності є факт, що Росія здобула дипломатичну перемогу над Рузвельтом і Черчіллем в Ялті, коли домоглася їх згоди щодо силової репатріації радянських громадян з-за кордону. Їхня згода була досягнута Сталіном без розкриття причини цієї вимоги. Мета Росії стала зрозумілою лише після поразки гітлеризму. Відразу ж після колапсу Німеччини СРСР спрямував свої сили на здійснення політики насильницької репатріації, повертаючи людей, які жили в будь-який час на територіях, які нині окуповані та контрольовані радянською армією. У такий спосіб Росія намагалася зруйнувати всі демократичні сили в себе та знищити будь-яку опози-

цію щодо своєї грубої диктатури, а отже викоринити навіть найменший прояв опозиції до її зовнішньої політики щодо територіальної експансії та світового домінування. Росія інтерпретувала політику насильної репатріації *above referred to*, охоплювала нею не лише власних громадян, але й біженців, тобто, використовувала розбіжності, що у цьому питанні розділяли британський та американський уряди, які відстоювали свободу особистості. На жаль, однак, дехто з персоналу Західних об'єднаних сил підтримував Росію у її вимогах і насильна репатріація за підтримки окупаційних військ Альянсу продовжувалася. Однак біженці, завдяки своїм діям, зокрема масовим самогубствам, створили настільки сильну громадську думку, що західні союзники змушені були застосувати контрдії для того, щоб припинити насильну репатріацію. Але, відповідно до новин, які ми щойно отримали, ця спроба західних союзників вочевидь зазнала поразки.

Насильна репатріація суперечить не лише добре засвоєним моральним принципам цивілізації, але й звичаєм та писаним міжнародним законам про невід'ємні права людини західної цивілізації. Велика кількість українських біженців в Німеччині, Австрії, Італії, Франції, Бельгії та Голландії є людьми, які ніколи не були громадянами Росії, тому що вони прийшли з територій, які до початку війни були або під владою Польщі, або Чехословаччини, або Румунії. Ці території стали частиною Російської імперії тільки після насильної

анексії східних європейських територій під час війни. Іншими словами, ці території не належали Росії *de-jure* і тому, відповідно до міжнародного права, люди на цих територіях ніколи не стануть громадянами країни, яка приєднала їх силоміць. Навіть у випадку, коли території належать країні відповідно до рішення міжнародного трибуналу, люди на таких залишених землях мають право плебісциту або право на свободу вибору громадянства. Цей основний принцип міжнародного права був закріплений усіма міжнародними договорами і визнаний всіма міжнародними трибуналами.

Радянський Союз, знаючи це, не мав права застосувати до цих людей примусову політику репатріації з метою знищення їх, тому, що вони були живими символами демократичного способу життя. Серед них – високоосвічені люди, єпископи, священники, лікарі, інженери, спеціалісти з техніки, письменники та ін. Ми стверджуємо той факт, що ці люди не могли більше шукати засобів для існування в країні, яка забороняла вільно висловлюватися і знищувала будь-яку опозицію.

Інша частина українських біженців – ті, які залишили свою рідну землю, що була у складі Росії до війни. Вони покинули домівки або для примусової праці в Німеччині, або як біженці, які стають гарматним м'ясом у Східній Європі. Пекло, через яке пройшли українці, є наслідком ворожої політики двох протиборчих сил на Східному фронті, які поставили цих людей у безвихідне становище – бути ворогом для

двох протиборчих сил. Крім цього, відсутність правосуддя, політичні репресії радянської диктатури породили у свідомості цих людей бажання жити краще за кордоном як біженці, ніж як громадяни в своїй країні.

Через нестачу відомостей ми не знаємо, яка частина біженців цієї групи зареєстрована, але вони є справжніми політичними біженцями, які завжди були під захистом Міжнародного права та Ліги Націй – біженці, які отримали право на особистий захист. Ці біженці ніяк не відрізнялись від тих, з якими міжнародний трибунал мав справу у минулому, наприклад румуни, греки, болгар, турки, поляки, а пізніше іспанські піддані. У 1917 році 1,5 мільйона біженців із Росії, за допомогою Ліги Націй, було надано право на притулок у 45 країнах світу, і їхнє право особистої свободи було визнане, щонайменше, у 50 країнах світу.

Зважаючи на факт, що принцип притулку став однією з опор демократичної цивілізації, ми відчуваємо, що приблизно мільйонові українських біженців, які стали ними через примусову трудову політику Німеччини, Австрії, і т.д., потрібно надати те саме право притулку і те саме право особистої свободи в західних демократичних країнах.

Відтоді, як права притулку для політичних біженців дотримувалися в біблійські часи, в часи Римської імперії, а згодом націями християнської цивілізації, з тих пір, як це право поважалося усім цивілізованим світом, особливо Великою Британією, Францією та Америкою після Першої

світової війни, і відтоді, як цей принцип був визнаний Лігою Націй, звичайно, в наші часи, коли ми живемо великими ідеалами демократії, за яку боролися, помирили і, нарешті, перемогли, цей принцип не повинен забуватися. Відмова від нього стала б відмовою від нашого способу життя і мовчазним схваленням здійснення злочину проти принципів Чотирьох Свобод Атлантичної Хартії.

Підтримати цей принцип і надати притулок цим біженцям – відповідальність і справді урочистий

обов'язок усієї Західної цивілізації. Інакше кров, пролита нашими чоловіками на полях битви, знову була пролита марно. Так треба вчинити не тільки ради Західної цивілізації, і ради нашого життя. Ми не можемо обміняти основні принципи нашого способу життя на сумнівні політичні переваги.

Ми не пропонуємо, щоб Ви втрутилися у внутрішні справи Радянського Союзу, але оскільки ці біженці перебувають тепер у зонах, зайнятих західними союз-

никами, ми відчуваємо, що виконання цього принципу не суперечило б внутрішній політиці Росії – нашого союзника а, отже, покірливо пропонуємо децю терміново зробити.

Дякуємо, щиро віддані вам.

Комітет Українців Канади.

О[тець] В. Кушнір, Президент

В. Косак, віце-президент

Я. В. Арсенич, секретар,

Я. Р. Соломон,

Т. Дацьків, скрабник Б.

Дима, М. Д. Др. І. Гулей

Т. Д. Ферлей
Підтримано:

Греко-Католицька Дієцезія Канади: Василь В. Лади-ка, орд[инарний] єпископ

Ніл Н. Саварин, допоміжний єпископ.

Українська Греко-Православна Церква Канади: Протоієрей, С.В. Савчук, адміністратор.

Українська Канадська Ветеранська Асоціація: капітан Я. Ц. Карасевич, президент.

Переклад з англійської мови.

Джерело: LAC. MG 31, D 203. Volume 27. File 24.

«Вивчай українську! Відчувай Україну!»: у Німеччині стартував Рік української мови

Мова є не лише засобом комунікації, а й міжкультурним мостом. До 25-ї річниці встановлення дипломатичних відносин між двома країнами міністри закордонних справ України та Німеччини домовилися про започаткування українсько-німецького мовного року.

Ця ініціатива має на меті ще більше посилити взаєморозуміння та зміцнити дружбу між Україною та Німеччиною через співпрацю у сфері освіти та культури, поширення знання про себе через збільшення кількості обмінів, міжлюдських контактів та спільних проектів.

Урочисте відкриття Року мови відбулося 6 вересня 2017 року в Червоній ратуші м. Берлін під час урочистого прийняття з нагоди Дня незалежності України.

«Відчути та пізнати Україну через мову – мову української літератури, музики, театру, візуального мистецтва, кіно – заохочуватимемо аудиторії по всій Німеччині протягом наступного року», – зазначив Міністр закордонних справ України Павло Клімкін.

З осені 2017 до літа 2018 року всіх зацікавлених

Україною в Німеччині очікують численні мовні та культурні заходи, а також семінари, театральні вистави та читання, подіумні дискусії і програми обміну. Літературні тури, найвідоміші культурні заходи найвідоміших українських письменників – на завершальній стадії підготовки, а обіцяють багато нового та креативного. Наші німецькі партнери в Києві також підготували насичену програму для української аудиторії поціновувачів німецької мови.

Инф. МЗС України

Прелімінарний мирний договір та військове перемир'я в Ризі 12 жовтня 1920 року: українське бачення

Для Східної Європи укладання прелімінарного мирного договору і військового перемир'я в Ризі 12 жовтня 1920 року означало утворення Української Соціалістичної Советської Республіки (далі – УССР) та Білоруської Соціалістичної Советської Республіки, існування яких фактично залежало від Росії. Всупереч відомостям про фіктивність цих большевицьких (тут і далі особливості авторського правопису збережено) республік, що на мирних переговорах у Мінську та Ризі навіть не мали власних делегацій, Польща визнала ці держави за суб'єкти міжнародного права. Причини, що примусили Польщу визнати неіснуючі держави і підписати перемир'я з Росією, різняться в залежності від джерел: спогади, публіцистичні праці, історичні дослідження або опубліковані архівні документи.

Традицію розглядати події на території колишньої Російської імперії протягом 1917 – 1921 років як громадянську війну та іноземну інтервенцію, завершенням яких стало підписання Ризького мирного договору, започаткувала російська історіографія. Так само ці події розглядаються в історіографії польській та інших країн. Проте для української історіографії ці події, особливо після підписання Берестейського

мирного договору, є українсько-російською війною, тобто війною між Українською Народною Республікою (далі – УНР) та Російською Соціалістичною Федеративною Советською Республікою (далі – РСФСР) із грудня 1918 до останніх боїв армії УНР на території України в листопаді 1920 року. Для України прелімінарний мирний договір і військове перемир'я 12 жовтня 1920, і відповідно мирний договір 18 березня 1921, означав встановлення фіктивного маріонеткового уряду Християна Раковського – російської адміністрації під назвою УССР.

У російській історіографії причина укладання Ризького перемир'я 12 жовтня 1920, як і в будь-яких інших історіографічних традиціях, змінювалася в залежності від державної політики. Спочатку в працях Бориса Штейна, що

стали основою для робіт Андрія Лихолата, Миколи Супрунєнка, Івана Хмеля, Рема Симоненка, Олександра Карпенка, Валерія Солдатенка, підкреслювалося, що Польща беззастережно прийняла всі умови під загрозою продовження війни. Пізніше, у роботах Федора Зуєва та Прохора Ольшанського, висновки яких вплинули на подальші дослідження, зокрема Олександра Реєнта та Дениса Скляренка, підписання Ризького договору висвітлювалося як миролюбна політика Росії. Втім, сьогодні російські історики Іван Костюшко, Геннадій Матвєєв та Михайло Нарінський, ґрунтуючи свої висновки на документах, підкреслюють ключове значення російської армії у підписанні польською делегацією договору 12 жовтня 1920 р.

Польська історіографічна традиція, сформована на

основі спогадів членів польської делегації Яна Домбського, Олександра Ладося та Станіслава Грабського, досягнення миру вбачає у компромісі між польською та російською делегаціями в Ризі. Вперше версію компромісу – без деталізації що під цим терміном слід розуміти – озвучив Ян Домбський. Хоча цей компроміс можна було б пояснити словами Георгія Чичеріна, комісара закордонних справ Росії: «Ми запропонували Польщі збільшення території за відмови Польщі від політики буфералізму, від створення буферних держав, зокрема петлюрівської чи яких-небудь урядів». Своєрідне з'ясування значення компромісу намагався представити Станіслав Грабський, який вважав, що Росія відмовилася від Східної Галичини та Литви на користь Польщі, а Польща – від України на користь Росії. На відміну від російської в польській історіографічній традиції «українській справі» приділяється значна увага у працях Станіслава Домбровського, Петра Вандича, Єжи Топольського, Зигмунта Манковського, Владислава Серчика, Мечеслава Прушинського, Роберта Потоцького, Яна Бруського, Яна Пісулінського, включаючи комуністичних істориків Леона Гроссфельда, Тадеуша Єдрущак,

Єжи Куманцького. У кожній із цих робіт лише констатується підписання договору від 12 жовтня 1920, а не з'ясовуються фактичні причини. Польську концепцію про компроміс поділяють й деякі українські дослідники: Михайло Палій, Олександр Павлюк, Ігор Дацків. Характерною особливістю польської історіографії у вивченні Ризького миру є відсутність використання раніше невідомих документів. Приміром у започаткованій «Польським інститутом міжнародних справ» серії «Polskie Dokumenty Dyplomatyczne» видано тільки томи за 1918, першу половину 1919, а далі йдуть 1931, 1932, 1933, 1934 і так далі. Разом із тим необхідно назвати англomовну монографію Єжи Божецького, перекладену польською мовою, в якій використано документи із архіву міністерства закордонних справ Росії. Проте і в цій роботі польська історіографічна традиція, що розглядає компроміс як передумову укладання військового перемир'я з Росією, також перемогла.

Для української історіографічної традиції, зокрема у працях Андрія Лівницького, Олександра Шульгіна, Романа Смаль-Стоцького, Володимира Кедровського, втім, як і для російських та європейських дипломатів, було очевидним, що Росія диктувала умови Польщі, головною з яких було встановлення своєї влади в Україні. Щоправда, в українській історіографії існує погляд Сергія Шелухина, голови делегації УНР, на польсько-російські мирові переговори в Ризі, за яким Андрій Лівницький, на той час голова дипломатичної місії УНР в Польщі, дав

згоду на визнання Польщею большевицького уряду в Україні. Тим не менш, таке абсурдне бачення знайшло свою підтримку у монографіях Ісидора Нагаєвського, Віктора Матвієнка, Вікторії Соловійової, Михайла Гетьманчука, Світлани Кобринської. Але погляди Сергія Шелухина були повністю спростовані одразу ще наприкінці 1920 року.

Ні Георгій Чичерін, комісар закордонних справ Росії, ні Адольф Йоффе, голова російської делегації в Ризі, не розглядали мирні переговори як компроміс. Так, Георгій Чичерін спочатку у телеграмі повідомляв, що Росія охоче піде на будь-які поступки, якщо Польща погодиться визнати большевицький уряд в Україні, а пізніше, у телефонній розмові, вимагав від Адольфа Йоффе зробити остаточну пропозицію: «...далі поступатися не будемо – війна або мир, справа за ними». Ультиматум російської делегації Адольф Йоффе прочитав 24 вересня 1920 року в Ризі, в якому, зокрема, зазначалося, що мирні пропозиції залишаються чинними до 5 жовтня 1920 року, додавши

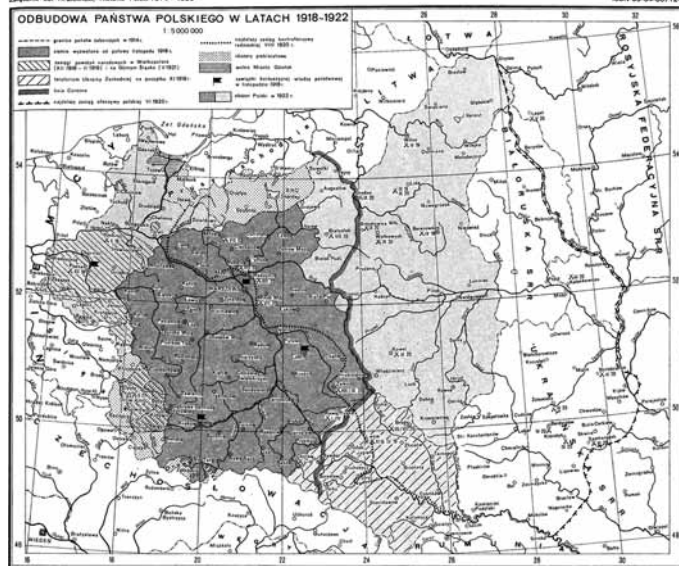
після цього: «Тепер вибір – війна чи мир – абсолютно залежить від рішення уряду Польської Республіки. Ми подали Польщі конкретні пропозиції, на які чекаємо відповіді». Таким чином, Адольф Йоффе виконав інструкцію Георгія Чичеріна, хоча і вважав «крок з десятиденним ультиматумом [sic!] невдалим». Пізніше комісар закордонних справ Росії відзначав, що «постанова ВЦВК 23 вересня відіграла вирішальну роль в історії наших переговорів з Польщею». На додаток до «ультиматуму» Адольф Йоффе отримав власноручно написану інструкцію від Володимира Леніна, голови російського уряду, за якою будь-яке «порозуміння» буде «неможливе», якщо польська делегація відмовиться визнавати большевицьку Україну та Білорусію. Крім цього, Адольф Йоффе уповноважувався заявити, що Польща відповідатиме за зимову кампанію, якщо домовленостей не буде досягнуто до 5 жовтня 1920 року.

У своїх спогадах Ян Домбський ініціативу таємних зустрічей голів делега-

цій приписує Адольфу Йоффе, хоча саме голова польської делегації шукав можливості для пришвидшення переговорного процесу. Як відомо, зміст таємних переговорів, що проходили протягом 1 – 5 жовтня 1920 висвітлено у спогадах Яна Домбського та Олександра Ладося. Відомо, що стенографічні записи велися також і секретарем російської делегації, проте ці документи досі не опубліковані. На цих таємних переговорах Адольф Йоффе, зокрема, заявляв: «Росія вже створила прийнятні для Росії буферні держави; Росія продовжуватиме війну за встановлення своєї влади в Україні, бо не може допустити існування ворожого уряду там». На кожному таємному засіданні нагадувалося про спливання терміну дії ультиматуму.

Звичайно, польська делегація прийняла ультиматум російської делегації і ввечері 5 жовтня 1920 року підписала два документи: протокол, в якому «Польща з одного боку і Росія та Україна з другої зобов'язуються підписати прелімінарний договір та військове перемир'я до 8 жовтня 1920 року», та договір, в якому Польща зобов'язується виконати чотири положення, одним із яких було підписання договору Польщі саме із большевицькими Росією і Україною. Якщо перший документ відомий зі спогадів Яна Домбського, то другий вперше був використаний у статті Геннадія Матвєєва «Тактика Адольфа Йоффе під час переговорів з Польщею щодо підписання прелімінарного договору в 1920 році». Зрештою, Адольф Йоффе у своїй праці «Мирное наступление советской власти»

Загальні: 1:10 000 000. 1914–1920

писав, що Польща підписала прелімінарії тільки перед страхом фактичної війни.

Хоча ультиматум російської делегації був оголошений 24 вересня 1920 року, до кінця вересня Ян Домбський продовжував запевняти Володимира Кедровського, голову дипломатичної місії УНР в Латвії, та Тимоша Олесюка, урядовця дипломатичної місії УНР в Польщі, що Польща не відмовляється від політичної і військової конвенції з УНР, а визнання большевицького уряду в Україні було зроблено з тактичних мотивів, щоб одразу не розривати переговори; польські повноваження передбачали тільки переговори з Росією, а тому в майбутньому при формулюванні сторін у тексті договору польська делегація опротестувала б повноваження большевицької України як учасника переговорного процесу; польська сторона планувала затягувати переговори, доки Україна не організує військової сили для продовження самостійної війни.

Після підписання двох протоколів 5 жовтня 1920 року, фактично прийнявши ультиматум російської делегації, Володимир Кедровський, Сергій Шелухин та Тиміш Олесюк зустрілися з членами польської делегації 7 жовтня 1920 року. Спочатку Ян Домбський говорив про неминучу потребу миру та на титулярне значення формулювання протоколу, що, на його думку, не мало жодного змісту. Пізніше він заявив, що визнання большевицької України було зроблене згідно з домовленістю із Андрієм Лівичим. Ще до цієї зустрічі, у приватній розмові із Сергієм Шелухиним, Вітольд

Каменецький, член польської делегації, також зізнався, що підписання протоколу було зумовлене необхідністю для Польщі укласти військове перемир'я до дати встановленої російською делегацією.

На засіданні конференції Балтійських держав 11 жовтня, в якій брали участь Володимир Кедровський та Сергій Шелухин, як представники УНР, Зігмунд Меєрович, голова конференції й міністр закордонних справ Латвії, запитав Вітольда Каменецького про хід польсько-російських переговорів. Польський посол відповів, що вже готовий текст прелімінарного договору і військового перемир'я між Польщею з однієї сторони та большевицькими Росією і Україною з другої. На зауваження Сергія Шелухина, що большевицький уряд в Україні є фіктивним і маріонетковим, який в жодному разі не представляє волі населення всієї України; що Росія створила цей уряд, а Польща веде з ним переговори, Вітольд Каменецький відповів, що Польща визнає незалежність Української держави, і в боротьбі двох урядів в Україні симпатії Польщі на боці національного уряду, але Польща не може продовжувати війну через внутрішній конфлікт в Україні. На запитання Володимира Кедровського як Польща може підписати мир з большевицькою Україною, якщо ніколи з нею не воювала, польський посол не відповів, але зазначив, що Польща буде продовжувати виконувати свою частину договору з УНР і не вважає, що прелімінарний договір від 12 жовтня суперечить договору Польщі з УНР від 21 квітня 1920 року. Після

цього Володимир Кедровський нагадав, що між Польщею та Україною існує політична конвенція, відповідно до четвертої статті якого Польща зобов'язується не підписувати жодних міжнародних договорів, спрямованих проти УНР. Тому польсько-український договір порушений тим фактом, що УНР не представлена на польсько-російських переговорах. Польський посол не зміг відповісти на це питання, бо, як він зазначив, йому не відомий точний текст конвенції.

У своєму справозданні Володимир Кедровський писав, що Ян Домбський порушив свої обіцянки поставити на обговорення «українське питання» та опротестувати повноваження представників уряду Християна Раковського. З юридичного боку Польща зрадила УНР, признавши та оформивши юридичне існування окупаційного большевицького уряду України.

Члени польської делегації могли чесно зізнатися, що під загрозою продовження війни проти Росії злякалися і визнали неіснуючі большевицькі українську та білоруську республіки. Натомість продовжувалися запевнення, нібито політичний та військові договори 21 та 24 квітня 1920 не були порушені, а визнання «Української Соціалістичної Республіки» зроблено в українських інтересах. Пізніше аргументи членів польської делегації перейняли польські історики. Укладання прелімінарного мирного договору і військового перемир'я 12 жовтня 1920 в Ризі означало для України: самостійне продовження війни

армією УНР протягом місяця, доки під переважаючими силами ворога та після закінчення всіх набоїв вимушена була залишити територію України; юридичне оформлення існування маріонеткової та залежної від Росії большевицької України на чолі з фіктивним урядом Християна Раковського, який фактично поширював адміністративну владу уряду РСФСР на Україну.

Таким чином, українська історіографія як сукупність праць, присвячених мирному договору в Ризі, імпортувала польську та російську історіографічні традиції, що однозначно виключило використання документів із архіву Міністерства закордонних справ УНР. І хоча цей архів є основним джерелом у вивченні зовнішньої політики України, вибіркоче використання поодиноких документів не забезпечило цілісного уявлення про наслідки польсько-російських мирних переговорів для України. Укладання прелімінарного мирного договору і військового перемир'я в Ризі 12 жовтня 1920 року було наслідком ультиматуму, який російська делегація поставила польській 24 вересня 1920 року. Польща визнала УССР – державу позбавлену навіть формальних ознак суверенності.

(З переліком використаних джерел можна ознайомитись в електронній версії статті на сайті <http://uaforeignaffairs.com/>)

Валентин КАВУННИК,
кандидат історичних наук,
Інститут української
археології та
джерелознавства
ім. М.С. Грушевського
НАН України

Ганс Берхем – радник посольства, тимчасово повірений у справах Німеччини в Україні

(березень 1918 – лютий 1919 рр.)

Граф Йоханнес (Ганс) фон Берхем (Johannes (Hans) Graf von Berchem) народився у 1881 р. у сім'ї Максиміліана фон Берхе-ма (1841 – 1910), німецького державного діяча і дипломата. Мати – Ернестіна Паллавічіні (1849 – 1942). Мав двох сестер і двох братів.

Працював у дипломатичних місіях Німеччини в Лондоні, Парижі, Берні. До початку Першої світової війни у 1914 році був другим, а згодом першим секретарем посольства Німеччини в Санкт-Петербурзі при послі Фрідріхові Пурталесі, якому випала невдячна місія вручити МЗС Росії акт про оголошення війни [1].

У березні 1918 р., після призначення Альфонса Мумма главою німецької дипломатичної місії в Києві, зайняв посаду радника. Після відставки посла став тимчасовим повіреним у справах Німеччини в Українській Державі.

Гетьман П. Скоропадський писав про радника Г. Берхема, порівнюючи з послом А. Муммом: «...більш гостра людина, дуже освічений і розумний, ...стосовно мене залишився до кінця чесною і порядною людиною» [2]. Міністр закордонних справ Дмитро Дорошенко відзначав зверхне ставлення німецьких дипломатів до справи української державності: «Мумм, як людина стара й бувала ще якось умів себе

держати. Але граф Беркен (Берхем – Р.П.) у своєму поведженні доходив просто до нечемности й нахабства». Як приклад Д. Дорошенко наводить реакцію радника на добірку листів зі скаргами на негативне поведження німецьких військових, направлених МЗС до посольства Німеччини. У відповідь Г. Берхем надіслав «дуже грубого і зухвалого листа, заявляючи, що як то ми можемо вигадувати такі наклепи на німецьке військо, котре нас врятувало, а тепер обороняє» [3].

Міністр внутрішніх справ Віктор Рейнбот у мемуарах пише, що після від'їзду посла А. Мумма «загальне керівництво німецькою політикою (в Україні – Р.П.) взяв у свої руки радник посольства, розумний, хитрий граф Берхем». На думку міністра, граф схилився до австрійського напрямку в українській політиці, тобто підтримки національних сил. Він також відзначає виключний вплив на гетьмана Г. Берхема, якому вдалося домогтися того, що жодне суттєве розпорядження по МВС «не проходило мимо його очей, якщо не апробації» [4].

Міністр ісповідань Василь Зеньковський пише, що під час одного із званих обідів у нього відбулася цікава розмова з радником німецького посольства, досить помітним дипломатом, прізвище якого він забув. Поза сум-

нівом, йдеться про Г. Берхема, адже він був єдиним радником у дипмісії, а помітних німецьких дипломатів у Києві було лише три – посол А. Мумм, радник Г. Берхем і генеральний консул Еріх Тіль. В. Зеньковського, який був твердо переконаний, що найістотнішим завданням моменту є боротьба проти більшовизму, вразили міркування співрозмовника про те, що «у більшовизмі потрібно бачити й творчу силу, а не тільки руйнівну» [4]. Але це було не «вільнодумство» Г. Берхема, а відображення нового політичного курсу Німеччини у Східній кампанії. Державна нарада 2–3 липня у Спа за участю кайзера дійшла висновку про недоцільність на той час ліквідації більшовицького режиму.

Після зустрічі з Г. Берхемом цікаві нотатки у щоденнику зробив посол Болгарії в Україні Іван Шишманов: «Приходив граф Берхем – посольський радник у Мумма. Говорив про Київ з огидою. Звик до комфорту і культурного життя у Лондоні, Парижі та Петербурзі. Форгач (посол Австро-Угорщини – Р.П.) теж ненавидить Київ. Одна з причин – вони не знають не те що української, але й російської мови. А тут мало хто розмовляє французькою. Та й дорожнеча тут. Хоче якомога швидше втекти звідси» [5].

Як відомо, «втекти»

графу не тільки не вдалося, а й довелося після падіння гетьманату контактувати з Директорією та останнім із дипломатів залишати Україну. Аж до осені він перебував у тіні авторитетної постаті посла А. Мумма. Прикметно, що один з найпоінформованіших і аналітичних українських діячів Євген Чикаленко у своєму скрупульозно веденому щоденнику десятки разів згадує А. Мумма і жодного – Г. Берхема [6]. Лише кілька гетьманських міністрів у мемуарах згадують Г. Берхема. У газетних хроніках зустрічаються повідомлення про участь графа в офіційних заходах, дипломатичних прийняттях, регаті на Дніпрі, театральних виставах тощо.

Документальні свідчення про його діяльність влітку 1918 р. в основному припадають на часи відряджень А. Мумма до Німеччини. Так, 25 червня Г. Берхем інформував МЗС про селянський повстанський рух. Він відзначав, що, незважаючи жорсткі репресивні заходи німецьких військ, «бродіння серед селянського населення в окремих районах все ще продовжуються». Зокрема повстанці діють на Київщині між Тарашею і Новомиргородом, а в австрійській зоні – південніше Звенигородки та Умані [7].

9 липня Г. Берхем у телеграмі до МЗС повідомляв, що українська церковна адміністрація просить 5 тис. метрів шовку темних

кольорів (чорний, темно-синій, темнозелений і т.п.) на рясі для священників. Він наголошував, що поставка бажана і з політичною метою, а тому слід встановити низькі ціни [7].

У середині липня П. Скоропадський конфіденційно повідомив А. Мумма про наміри реорганізації уряду: призначення Петра Дорошенка прем'єр-міністром, Ігоря Кістяківського – міністром внутрішніх справ, відставку міністра праці Юлія Вагнера та передачу його функцій міністру торгівлі Сергію Гутнику. Ніяких заперечень з боку А. Мумма такі пропозиції не зустріли [7].

Під час відрядження посла справою переміщення в українському уряді займався Г. Берхем. Спочатку пропонувалася відставка Ради Міністрів майже у повному складі (за винятком М. Василенка, Д. Дорошенка та А. Ржепецького). До уряду мали запросити відомих українських діячів Дмитра Донцова, Сергія Єфремова, Миколу Порша та інших. Проте відмова від посади прем'єра бажаного для гетьмана П. Дорошенка звела нанівець ці наміри, за винятком призначення главою МВС І. Кістяківського.

На початку вересня відбувся офіційний візит П. Скоропадського до Німеччини. У зв'язку із зайнятістю посла А. Мумма завершенням укладання нового тристороннього економічного договору гетьмана у поїзді супроводжував Г. Берхем. Він був присутній на зустрічі П. Скоропадського з главою МЗС Паулем Гінце та його заступником Фрідріхом Буше, на аудієнції у імператора Вільгельма II, у

генеральному штабі, поїзді до Кіля, на заходах культурної програми. А. Мумм приєднався до української делегації вже наприкінці візиту гетьмана.

Із середини вересня А. Мумм перебував у відпустці. Його обов'язки виконував Г. Берхем – спочатку як радник, а згодом у статусі тимчасово повіреного. На цей час припала зміна керівництва МЗС. Новим статс-секретарем став Вільгельм Зольф – відомий учений-сходознавець, колишній міністр колоній. 10 жовтня він направив посольству в Києві розгорнуту програму дій щодо України. Документ передбачав збереження гегемонії Німеччини, українізацію гетьманського уряду, проведення аграрної реформи, опори уряду на Український національний союз (УНС), який згодом може відіграти роль національних зборів. Містилися й положення зовсім відірвані від українських реалій: «Великоросійські елементи і агенти Антанти повинні бути видалені з України». Граф Г. Берхем тоді хворів і реалізацію цих директив здійснював генеральний консул Еріх Тіль [7].

Штаб оберкомандо і посольство від початку жовтня активно займалися реорганізацією кабінету міністрів, виходячи з директив МЗС Німеччини про його українізацію. Генерал В. Гренер особисто вів переговори з лідером Українського національного союзу Володимиром Винниченком і намагався переконати його у нецільності повної зміни складу уряду. 17 жовтня кадетська більшість Ради Міністрів офіційно зажадала переорієнтації полі-

тичного курсу Української Держави на небільшовицьку Росію. З огляду на урядову кризу гетьман розпустив Раду Міністрів.

Справа формування нового уряду затягнулася. 23 жовтня Г. Берхем доповідав МЗС про свої посередницькі зусилля і пошук компромісу між протиборчими сторонами. Він мав тривалі розмови як і з Павлом Скоропадським та Федором Лизогубом, так і з Володимиром Винниченком, котрий вимагав більше портфелів ніж йому пропонували.

Аналізуючи ситуацію, що склалася з формуванням уряду, Г. Берхем відзначає, що негативні процеси в загальному військовому і політичному становищі (очевидна поразка Четверного союзу – Р.П.) значно посилили вплив правих сил, орієнтованих на возз'єднання з Росією. Вони намагаються усіма засобами не допустити, щоб «представники чисто українського націоналізму отримали вирішальний вплив у раді міністрів». Водночас позиції УНС явно послабшали. За приклад він наводить падіння накладів українських газет «Нової Ради» і «Відродження», редакції яких звернулися до оберкомандо з проханням про субсидію. Далі він повідомляє про тривалі вмовляння П. Скоропадського зробити опору на УНС, оскільки праві сили відмовляться від нього, як тільки настане можливість з'єднатися з Росією [8]. Врешті, 25 жовтня зусиллями Г. Берхема і Е. Тіля, після тривалих консультацій з П. Скоропадським, вдалося скласти коаліційний кабінет під головуванням Ф. Лизогуба, у якому значно поси-

лося українське крило, хоч незначна перевага залишалася за міністрами правої орієнтації [7].

31 жовтня Г. Берхем направляє главі МЗС В. Зольфу досить розлогу аналітичну доповідь. Зокрема він пише, що розпад Четверного союзу, сепаратні переговори Туреччини можуть привести до наступу Антанти на Чорноморському узбережжі, а це потягне приєднання до неї усіх небільшовицьких російських кіл. За цих умов П. Скоропадський намагатиметься застрахувати себе на випадок, коли Антанта, спираючись на ці сили, почне боротьбу проти Москви і тим самим остаточно завоює симпатії правих сил в Україні. Тому гетьман негласно бере участь у формуванні промонархічної Південної армії і вважає можливим використання її у майбутній боротьбі з більшовиками.

Г. Берхем наголошує, що особа гетьмана є важливим фактором усієї української політики німців. І слід все зробити, щоб зберегти його за Німеччиною. Але це може вдатися лише за умови, коли не будуть вимагати від нього неможливого. Він зауважив, якщо Антанта навіть домагатиметься виводу німецьких військ, «ми назавжди збережемо в особі Скоропадського чесного і відданого друга» [7].

Г. Берхем підтримував пошук П. Скоропадським шляхів порозуміння з представниками Антанти. 22 жовтня Д. Дорошенко виїхав до Німеччини, щоб просити новий уряд Максиміліана Баденського не виводити з України німецькі частини до приходу військ Антанти. Важливо

було заручитися згодою німців на встановлення контактів з урядами Франції і Британії. Глава МЗС В. Зольф сказав Д. Дорошенкові: «Так, їдьте до Парижа, до Лондона, клопочіться про свою державу, можете відрікатись навіть від усякої спілки з нами, ми вже тепер нічим вам допомогти не можемо» [9].

На початку листопада за дорученням гетьмана до Ясс, де знаходилися представники Антанти, був відряджений досвідчений дипломат Іван Коростовець. Його місія не увінчалась успіхом. Про збереження самостійної української держави не йшлося. На прохання про допомогу у зв'язку із загрозою більшовицького вторгнення в Україну після відходу німців було вказано на необхідність публічного відречення від Німеччини і об'єднання військових зусиль з Добровольчою армією.

П. Скоропадський, розуміючи, що його заходи по згуртуванню антибільшовицьких сил Росії відповідають політиці Антанти, робить перший крок у цьому напрямку. На початку листопада гетьман зустрічається на станції Скороходово поблизу Полтави з донським отаманом Петром Красновим. Було домовлено про координацію дій обох державних утворень проти більшовиків. Зустріч генералів була санкціонована німецьким командуванням, а його представник при П. Краснові майор Г. Кохенхаузен брав участь у переговорах. Гетьмана супроводжував німецький конвой.

А тим часом листопадові революційні події привели до відречення імператора Вільгельма II від влади,

Гетьман Скоропадський під час прийому у палаці послів Німеччини та Австро-Угорщини

повної капітуляції Німеччини, утворення тимчасового уряду на чолі з соціал-демократом Фрідріхом Ебертом. Важливу роль у цих бурхливих процесах відіграв колишній начальник штабу оберкомандо у Києві генерал Вільгельм Гренер, у кінці жовтня призначений першим генерал-квартирмейстером генерального штабу замість Еріха Людендорфа. Саме він умовив кайзера зректися влади і залишити батьківщину, очевидно, маючи на увазі трагічний досвід родини Романових. Генерал зміг порозумітися з соціал-демократом Фрідріхом Ебертом. Незважаючи на поширення революційних настроїв у військах, створення солдатських рад, падіння дисципліни, армію вдалося вберегти від розвалу і провести її евакуацію на батьківщину.

Крах німецької імперії П. Скоропадський сприйняв як особисту драму. У спогадах він писав: «Нарешті, наступило 9 листопада, день, який я завжди вважав останнім днем мого Гетьманства. Через чотири дні після цього обставини так трагічно склалися, що фактично влада була вирвана у мене з рук». Саме цього дня, 9 листопада, гетьман отримав докладну інформацію посла Української держави

у Берліні Федора Штейнгеля про революцію в Німеччині і повалення кайзера. 13 листопада Український національний союз утворив Директорію і призначив на 17 листопада скликання Українського національного конгресу. П. Скоропадський усвідомив, що йдеться про наміри повалення гетьманства [2].

14 листопада П. Скоропадський проголошує курс на федерування з небільшовицькою Росією і призначає нову Раду Міністрів на чолі з Сергієм Гербелем – колишнім членом Державної ради Росії, переконаним антантофілом. До неї ввійшли проросійські діячі правих поглядів. Вперше за часи гетьманату кабінет міністрів формувався без участі німецьких військових і дипломатів. Г. Берхем внутрішньо був невдоволений таким складом уряду, але ніякої протидії не чинив.

Головною турботою в.о. начальника штабу оберкомандо майора Вальтера Яроша і графа Г. Берхема була організація безпечної евакуації німецьких військ, у яких під впливом революційних подій на батьківщині знизилась дисципліна. У Києві була обрана Велика солдатська рада, що стала однією зі сторін у переговорах з представни-

ками українських повстанців. 17 листопада з її ініціативи у Білій Церкві була укладена перша угода про невтручання у справи один одного. Щоправда, порушували домовленість обидві сторони, а німці допомогли гетьманським військам відкинути повстанців Директорії від Києва [10].

Евакуація німецьких військ з України була обтяжена ще й вимогами Антанти затримати виведення до прибуття її підрозділів. Призначений замість В. Гренера начальник штабу оберкомандо полковник Рете, не представившись гетьману, разом із графом Г. Берхемом, головою Великої солдатської ради Й. Кірхером відправився до Вінниці на переговори з Директорією. В результаті 28 листопада було укладене перемир'я, за яким німці зобов'язувалися дотримуватися нейтралітету щодо внутрішнього українського протиборства, а Директорія гарантувала безперешкодний виїзд німецьких військ на батьківщину [2].

Г. Берхем ознайомив із матеріалами угоди П. Скоропадського. 2 грудня Ф. Лизогуб доповів про її умови на засіданні Ради Міністрів. У постанові з даного питання зазначалося, що цією угодою німецьке головне командування фактично поряд з гетьманським урядом визнає й Директорію та її владу на захоплених повстанцями територіях. Міністру закордонних справ Георгію Афанасьєву доручалося висловити письмовий протест військовим і дипломатичним представникам Німеччини, а також направити копію протесту і тексту угоди німців із повстан-

цями представників країн Антанти [11].

Г. Афанасьєв був блискучим знавцем історії Франції і Англії, фанатично вірив у близький прихід військ Антанти і відзначався неадекватним ставленням до німців. П. Скоропадський у спогадах писав: «Він усюди, де тільки і коли міг, катав їм задержувати ноти і телеграми, що зовсім не сприяло намаганням німців нам допомагати» [2].

Незважаючи на це, Г. Берхем і В. Ярош продовжували надавати П. Скоропадському підтримку, намагаючись зменшити вплив на нього проросійських монархічних кіл. Вони все ще сподівалися, що реорганізація уряду з метою його українізації створить підстави для замирення гетьмана з Директорією. П. Скоропадський під тиском правих міністрів необачно призначив головнокомандувачем збройних сил авторитетного у російській армії генерала Федора Келлера – відвертого монархіста та українофоба. Його зняття з посади було справою доволі ризикованою з огляду на рішучий характер генерала. П. Скоропадський наважився його відставити лише після того, як німці пообіцяли «повну підтримку у випадку виникнення труднощів».

5 грудня Г. Берхем отримав від МЗС інструкцію про невтручання у внутрішньоукраїнські справи та обмеження роллю нейтрального посередника [12]. Однак він робив спроби врятувати правління гетьмана чи хоча б відтягнути взяття Києва повстанцями. Тим більше, що цього вимагав від оберко-

мандо французький консул в Одесі Еміль Енно. Г. Берхем повідомляв МЗС, що у переговорах по телеграфу з майором В. Ярошем консул вимагав зберегти у Києві та в усій країні порядок і «зі зброєю в руках вчинити опір повстанцям, більшовикам і взагалі всім безладним елементам». У відповідь Е. Енно отримав запевнення, що німецьке командування буде намагатися зберегти статус-кво до прибуття військ Антанти [7].

З ініціативи наближених до П. Скоропадського Миколи Устимовича і Петра Дорошенка 6–7 грудня відбулися консультації українських діячів, які наполягали на визначенні кандидатур до українського уряду, що має постати на час вступу до Києва військ Антанти.

9 грудня Г. Берхем у посольстві прийняв представників демократично-хліборобської партії, які просили сприяння переходу лінії облоги Києва для проходження до штабу С. Петлюри з посередницькою місією. Вони хотіли дістати пропуск від німецьких військових, бо гетьманські посвідчення могли мати непередбачувані наслідки. Граф терміново звернувся до штабу 7-ї армії із запитом про можливість організації переходу згаданих делегатів [7].

12 грудня у Козятині граф Г. Берхем, представники штабу оберкомандо і Великої солдатської ради уклали з посланцями Директорії нову угоду про гарантії нейтралітету німців у боротьбі проти гетьмана і забезпечення безперешкодного повернення німецьких військ на батьківщину [13]. Контакти Г. Берхема з представника-

ми Директорії мали за мету не тільки отримання гарантій щодо евакуації військ, але сподівання, що нова влада визнає попередні українсько-німецькі економічні угоди.

14 грудня війська Директорії вели бої вже у районі Печерська. П. Скоропадський розумів, справа йде до розв'язки. В цей час до гетьманського палацу прийшов Г. Берхем і запитав П. Скоропадського: «Чого Ви чекаєте, адже Ви загинете!». Той відповів, що йому нікуди йти. Дипломат запропонував піти до нього в готель «Континенталь». Гетьман відмовився і поїхав до посла Туреччини Ахмеда Мухтар-бея, де й написав відречення від влади [2]. Слід відзначити, що, розуміючи безвихідне становище гетьмана, німецьке командування пропонувало йому дістатися літаком Одеси, куди раніше були відправлені його діти і дещо з сімейного скарбу, але П. Скоропадський відмовився. Попередили німці гетьмана й про планований командуванням військ Директорії наступ на місто 14 грудня.

П. Скоропадський у спогадах не пише, хто організував його виїзд до Берліна під виглядом німецького вояка, однак без допомоги Г. Берхема чи В. Яроша, який фактично виконував обов'язки начальника штабу оберкомандо, він обійтися не міг.

Група німецьких дипломатів на чолі з Г. Берхемом працювала у Києві й після приходу до влади Директорії. Офіцери штабу оберкомандо 18 січня 1919 р. через Брест виїхали до Німеччини. Г. Берхем ще якийсь час залишався у Києві, але стрімкий наступ

червоних військ змусив посольство переїхати до Вінниці, а 7 лютого залишити територію України.

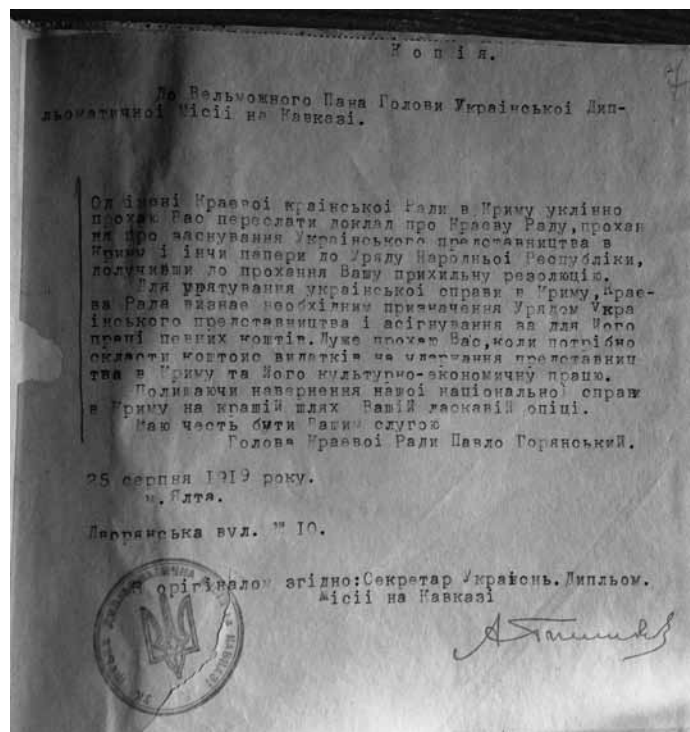
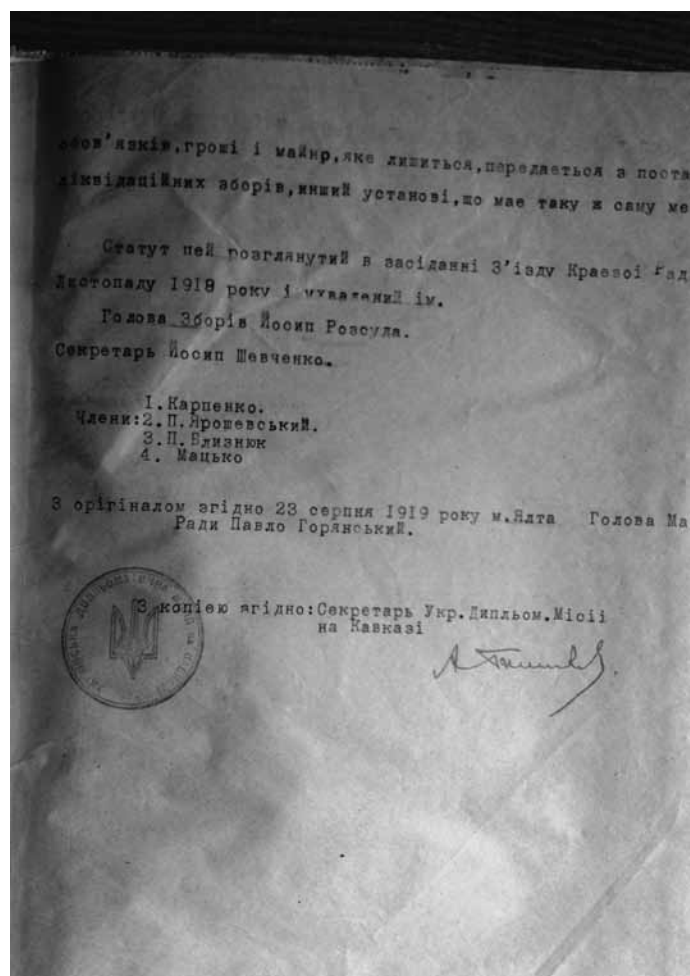
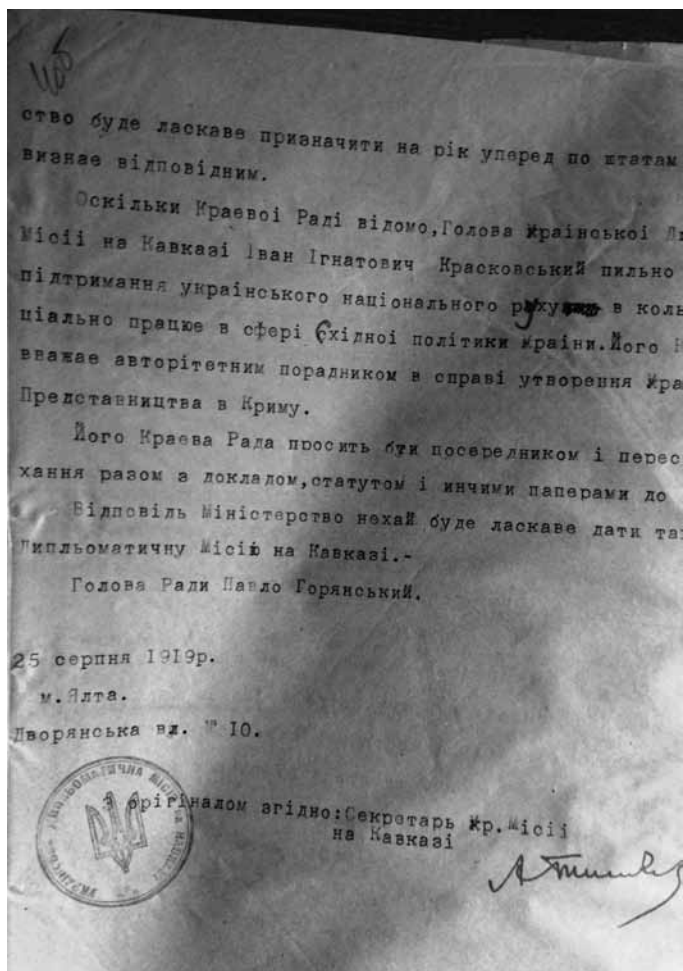
Помер граф Ганс фон Берхем у 1962 році.

Список використаних джерел:

1. https://uk.wikipedia.org/wiki/Йоханнес_Граф_фон_Берхем.
2. Скоропадський П. *Спогади*. С.246, С.303, С.321, С.316, С.324
3. Дорошенко Д. *Мої спомини про недавнє минуле (1914 – 1920 рр.)*. Київ, 2007. С.265-266.
4. Гетман П.П. *Скоропадський. Україна на переломі. 1918 год*. Москва, 2014. С.91., С.317-318.
5. Шишманов І. *Щоденник* // *www.hai-nuzhnyk.in.ua/.../1918(05-06).shyshmanov.php*
6. Чикаленко Є. *Щоденник (1918–1919)*. Т.2. Київ, 2004. 463 с.
7. *Крах германской оккупации на Украине*. Москва, 1936. С.170., С.76, С.128, С.136-137, С.143-144, С.184-185, С.191-192, С.145
8. *Документы о разгроме германских оккупанов на Украине в 1918 году*. Москва, 1942. С.193.
9. Дорошенко Д. *Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 рр.)*. С.364-365.
10. Федюшин О. *Украинская революция. 1917–1918*. Москва, 2007. С.284.
11. *Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали*. Т.І. Київ, 2015. С.403-404.
12. Кураєв О. *Політика Німеччини і Австро-Угорщини в Першій світовій війні: український напрям*. Київ, 2009. С.327.
13. *Medrzecki W. Niemiecka interwencja militarna na Ukrainie*. Warszawa, 2000. S.290.

Руслан ПИРІГ,
доктор історичних наук,
професор, головний науковий співробітник відділу Української революції 1917 – 1921 рр. Інституту історії України НАН України

З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України і Державного архіву м. Києва

З архівних документів Української місії на Кавказі

Повернення життєтворчої спадщини із забуття

УДК: 327.94

Дипломатія, що впливає на іноземну аудиторію ідеями, інформацією, різними аспектами культури та досягненнями в галузі мистецтва та науки, використовуючи цей вплив для будови сталих міждержавних відносин на довгостроковій перспективі, є складовою частиною зовнішньої політики будь-якої країни у сучасному світі. Така зовнішня дипломатична діяльність отримала термін – культурна дипломатія.

Взаємодія дипломатії та культури має давні історичні традиції і служить національним інтересам держави. Культурні зв'язки, як один із найгнучкіших чинників у механізмі зовнішньополітичної діяльності, покликані працювати на створення сприятливого та об'єктивного образу держави в світі, бо вони здатні вносити суттєвий внесок у досягнення основоположних цілей, підвищувати ефективність зовнішньої політики, а також сприяти віднайденню та поверненню на Батьківщину мистецьких та архівних цінностей наших співвітчизників. У даному контексті культурна діяльність дипломатичних установ повинна розвивати та налагоджувати довготривалі зв'язки між державними установами,

архівними та приватними доступними фондами, громадськими організаціями і зацікавленими особами, враховуючи досвід науковців із різних галузей та залучаючи їх до формування культурної політики, створюючи своєрідну нову форму культурогенезу. Як правило, саме такі зв'язки й уможливають розвиток культури в сучасному дискурсі, акцентуючи національну ідентифікацію і самобутність українського народу в умовах прискореного процесу глобалізації. Таким чином, серед широкого спектру задач культурної зовнішньої політики особливе місце посідає право народу на ознайомлення з культурними надбаннями, що

Summary

The article considers the importance of a mission carried out by cultural diplomacy to return the archival heritage of many Ukrainian creators and outstanding personalities who, due to the tragic events of the 20th century, were forced to leave their historical homeland. Preserving their national identity, they made a huge contribution to the creation of the Ukrainian cultural space. It is necessary to unite two layers of cultural heritage for the formation and preservation of national homogeneous cultural achievements. An example is given with archival sources of the prominent Ukrainian composer Fedir Yakimenko (Thodore Akimenko), who was excluded from the culturological system of the Ukrainian nation by previous ideology. Some found archival documents that are preserved in different countries, restore important milestones of the composer's life and creativity. Diplomatic establishments could accelerate the task of reproducing a single national multicultural space, taking into account the achievements of Ukrainian artists of the diaspora.

Key words: cultural diplomacy, Fedir Yakimenko (Théodore Akimenko), homogeneous cultural achievements, archival heritage, national multicultural space.

були створені етнічними українцями, але в силу карколомних і трагічних подій двадцятого століття опинилися розпорошеними по світу, в різних фондах, колекціях і приватних архівах.

Для українського народу раритети матеріальної і духовної спадщини, епістолярні джерела, архівні свідчення, спогади і події, закарбовані в листуванні та щоденниках, відіграють особливу роль у відновленні історичної пам'яті й національної культури, що є вкрай важливим чинником для розбудови потужної незалежної держави із самобутньою і унікальною культурою та для зміцнення реального суверенітету, а також для входження до міжнародного співтовариства на рівноправних засадах.

Поняття культурної дипломатії тісно пов'язане з досвідом Франції, що завжди піклувалася про свій

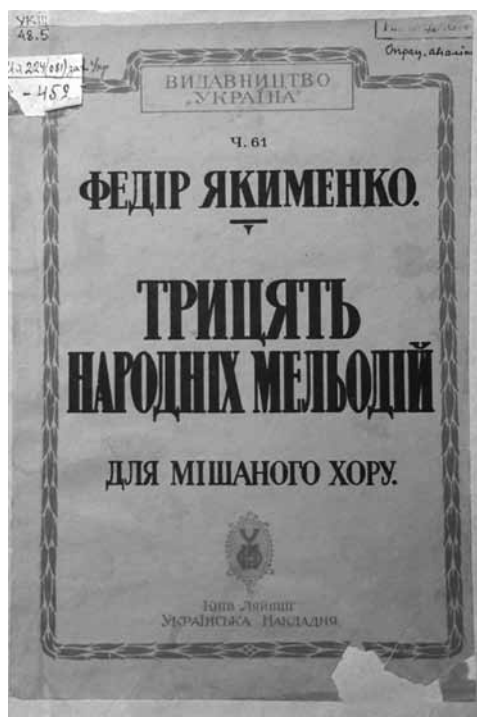
культурний вплив, систематично інтегруючи до лона зовнішньої політики культурну діяльність, починаючи з XIX століття. В цій царині Франція, будучи найдосвідченішою спадкоємицею, володіє найкращою мережею культурно-дипломатичних установ. Культурна дипломатія як інструмент зовнішньої політики у цій країні вважається також важливим чинником і внутрішнього культурного розвитку. Франція завжди намагалася віднайти і зберегти свої художні, літературні, архівні та мистецькі витвори, що після революції 1789 року та пограбування Версалю розійшлися по всьому світу. Завдяки дипломатичним відносинам та залученням до справи науковців, митців, дослідників і меценатів вдалося віднайти та повернути 20 відсотків від всього фонду, що існував до Великої французької революції. Це яскравий приклад того, як потрібно дбати про свою духовну скарбницю, щоб залишити її для своїх

нащадків.

У межах цього дискурсу перед українцями також постає питання про віднайдення, ознайомлення, дослідження і повернення на Батьківщину розпорошених по світу архівних матеріалів, документальних свідчень, друкованих літературно-мистецьких праць наших видатних співвітчизників, які опинились поза межами материкової України і творили в умовах еміграції, у вимушеній ізоляції від загального потоку культуротворення, без комунікації з історичною Батьківщиною. Це призвело до незбалансованої структури культурних цінностей, коли одні набували розголосу, підтримані ідеологічним спрямуванням тогочасного суспільства, а інші залишались маргінальними або взагалі виштовхувались за межі національного культуротворення, не вписуючись в ідеологію будівництва нового суспільства, з клеймом зрадників та декадентів.

Яскравим прикладом такого штучного забуття і вилучення з наукового та культурного обігу інформації про життєтворчість є біографія і спадщина відомого українського композитора, піаніста і критика Федора Степановича Якименка (1876 – 1945), який 1923 року покинув більшовицьку Росію, вже маючи авторитет за кордоном.

Народився Ф.С. Якименко у Харкові, батько співав у церковному хорі, всі троє синів – Федор, Микола та Яків (майбутній Яків Степовий) – були надзвичайно обдарованими. Кожного, один за одним, в десятирічно-

му віці забирали до знаменитої Придворної співочої капели Санкт-Петербурга, після закінчення якої вони продовжували навчання в консерваторії. Федора Якименка навчав композиції М.О. Балакіревіч і М.А. Римський-Корсаков. Юний студент виявив неабиякий хист і завзяття до навчання, а М. Римський-Корсаков та М. Балакіревіч проявили до нього справжнє батьківське піклування, щоб забезпечити подальше навчання.

Життєвий та творчий шлях молодого Якименка починався славетно та яскраво. Балакіревіч, високо цінуючи талант свого учня, в 1896 році домігся для нього, вже студента Санкт-Петербурзької консерваторії, щомісячної допомоги царського уряду розміром 40 рублів на весь час навчання. В центральному державному історичному архіві Санкт-Петербурга, у фонді 361, опис 1, справа

44, зберігається особова справа студента Федора Якименка, початок якої датується 22.02.1896 р., а кінець – 28.01.1902 р. Його долею переймався Митрофан Біляєв, який помітивши виняткову обдарованість, опікувався ним і всіляко підтримував матеріально, пропонуючи з 1900 року постійно друкуватися у своїх музичних виданнях.

Архівні документи, публіцистичні джерела, музичні видання ранніх і пізніх творів, що оприлюднюються вперше, дають можливість правдиво окреслити його діяльність, світогляд та визначити національну ідентичність.

Цей арсенал досліджених свідчень минулого доводить, що він є знаковою постаттю у гомогенному українському культурологічному просторі, маючи унікальний світогляд, де щире прагнення духовного осягнення Всесвіту в його цілісності та гармонії повністю від-

дзеркалилося в творчості, яку вкрай потрібно відродити і донести до сучасної аудиторії.

У 1901 році, за рекомендацією М. Римського-Корсакова, Ф. Якименко став першим учителем гармонії Ігоря Стравінського. Всього відбулося 14 уроків, за кожний з яких він отримував гонорар розміром 1 рубль 50 копійок, про що збереглися записи в книзі витрат батька Ігоря Стравінського. Прагнучи ознайомитися з новітніми тенденціями у світовому мистецтві, у 1903 році молодий Якименко відправляється у подорож Європою, де виступає в концертних програмах зі своїми творами. У європейських столицях його шлях перетинається з видатними композиторами та митцями того часу, про що свідчать листи до нього, а також надзвичайно схвальні статті про його творчість у престижних музично-критичних оглядах та альманахах, що збе-

рігаються в архівах Національної бібліотеки Франції – з ними автор цієї публікації ознайомилася, але обсяг статті не дозволяє їх оприлюднити.

Багатогранна творчість Ф.С. Якименка вилилася не тільки в композиторську спадщину – він написав численні статті, есе, монографію "Життя в мистецтві", що свідчать про його письменницький талант, філософсько-критичний досвід, енциклопедичні знання та літературну красномовність. Злиття музики і філософії, музики і науки, музики і літератури сформувало його художній світ, стало фактично лейтмотивом творчості.

У 1906 році Якименко повернувся до рідного Харкова, почав викладати в Інституті шляхетних панянок та в музичному училищі ІРМО (Імператорського Російського Музичного Товариства). Став друкувати свої нариси, філософсько-музичні роздуми в "Російській музичній газеті" – далі РМГ.

У своїй монографії "Життя в мистецтві", що друкувалася в №№ 6-7, 10, 12, 13, 35, 38 РМГ за 1912 рік, №№ 1, 12 РМГ за 1913 рік, автор торкається нагальної теми недоліків музичного виховання у суспільстві, необхідності проведення реформ у сфері музичної освіти, виступає проти того, щоб музика перетворювалася на ремесло, говорить про жалюгідне соціальне положення людини навіть у народів з високою культурою. Акцентує увагу на тому, що мистецтво є тим припулком, де людина, обтяжена тягарем життя, зна-

йде справжній душевний спокій і задоволення вищих духовних запитів. Трагедійним змістом просякнута його стаття "Мистецтво і війна" (РМГ № 46 за 1914 рік), де війна описується як злочин з нескінченними потоками крові, що заливають величезні території, занурюючи в глибоку скорботу Світ і Митців. Автор переконаний, що тільки духовне оновлення навчить людей бути гуманними і сильними духом, щоб впливати на прогрес цивілізації і зрощувати високі ідеали Людства.

У буремні роки Першої світової війни та революції він став спочатку професором Московської, потім Санкт-Петербурзької, пізніше Петроградської, консерваторії, де працював до 1923 року. В Центральному державному архіві літератури та мистецтв Санкт-Петербурга у фонді Р-298, опис 2, справа 25, зберігається особова справа професора Санкт-Петербурзької консерваторії – Якименка Ф.С., кінцева дата якої – 31 жовтня 1923 рік.

У 1924 році Якименко переїхав до Праги, де очолив музично-педагогічне відділення Українського високого педагогічного інституту імені Драгоманова. В газеті "Свобода", українському щоденнику Нью-Йорка, в номері від 26 травня 1924 року згадується про Шевченківський концерт у Празі, датований 10-им травнем, упоряджений спільними заходами всіх українських емігрантських організацій, де "з'явилася нова цінна сила на полі української музики": "головною

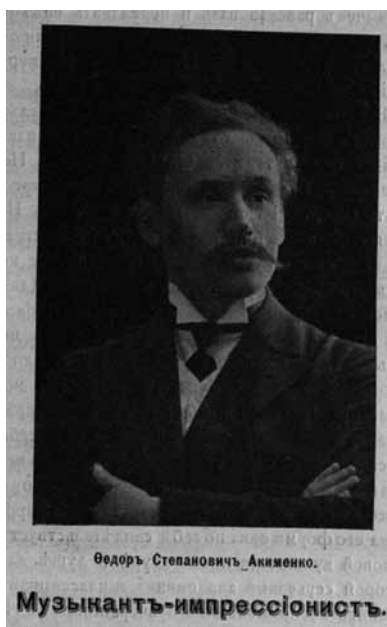
відзнакою концерту був його високий артистичний рівень, спричинений тим, що у виконанні його програми брав участь професор Якименко".

У Празі в 1925 році Українським громадським видавничим фондом накладом 5000 примірників було надруковано перший український підручник з гармонії, авторства Ф. Якименка, "Практичний курс науки гармонії" в двох частинах із задачником, який мав чимало новаторських ідей для української музичної теорії того часу. В Національній бібліотеці Франції є угода про авторські права на цей підручник, відповідно до якої автору виплачувалось 300 чеських крон за друкований аркуш в 32 000 літер при виході праці в світ.

Після встановлення «залізної завіси» повернутися на Батьківщину не було ніякої можливості, тому він рушає в 1926 році до Франції, де вже оселився з родиною його старший колега по консерваторії, відданий друг юності М.М. Черепнін, який неодноразово відвідував родину Федора Степановича у Харкові, приїжджаючи туди на літніх канікулах. Там також жив і професор Московської консерваторії Є.О. Гунст, однодумець та колега. Дібравшись до Франції, Якименко оселився в Ніцці, щоб під її сонцем покращити своє надломлене здоров'я.

В цей час у французьких видавництвах друкуються його твори, написані на українські теми. У приватному архіві французького дослідника кінематографії українського походження Любомира Гусей-

ко зберігаються манускрипти творів Федора Степановича на вірші Олександра Олеся, які, на щастя, в 1937 році були надруковані у видавництві "М. Р. Belaïeff" – «Романси та пісні на вірші українських поетів». Авторіві статті ці солоспіви були люб'язно надіслані з Англії оперним співаком Павлом Гунькою, який має намір записати їх на диск разом з іншими ранніми романсами композитора. Існують численні твори, присвячені українській тематиці, їхній перелік власноручно складений композитором і також знаходиться в архіві Любомира Гусейка. З ним, в результаті листування, вдалося ознайомитися – таким чином, краплинами збираються відомості про архіви цього видатного українця-митця та про його творчість на чужині. Численні манускрипти перебувають у Національній бібліотеці Франції. Це його балети: "На українських пагорбах" – "Sur les collines de l'Ukraine", (Ор. 81, 76 сторінок); "Примари та видіння" – "Fant mes et visions", (Ор. 82, 96 сторінок); "На Дніпрі" – "Au bord du Dnieper", (Ор. 83, 96 сторінок); "Русалки" – "Les ondines", (Ор. 84, 87 сторінок). В епістолярній спадщині Ф. Якименка, що зберігається в Національній бібліотеці Франції, є лист від Андрія Лівіцького, який протягом 1926 – 1954 рр. очолював Державний Центр Української Національної Ради в екзилі та керував українською зовнішньою державною політикою. Лист датовано 4 лютим 1944 року, де автор, цінуючи плідну роботу компо-

зителя та його рідкісний творчий доробок, намагається знайти можливість публікації його балетів, залучивши до цієї справи Симона Созонтіва (після війни він очолив Українську громадську опіку у Франції. Созонтів мав свою справу у Франції, був власником підприємства з виробництва гуми "Extragomme"). У цьому ж листі автор, розуміючи важке становище Федора Якименка, який опинився в небезпеці від військових дій і страждає від нужди і лиха, радить йому переїхати в Монтрей, недалеко від Парижа, і тимчасово пожити дома у Созонтіва. А жити залишилося йому один рік, бо 28 грудня 1944 року увечері він упав знесилений на майдані Сен-Мішель, звідки його перевезли до лікарні "Отель Дье". Там він помер опівдні 3 січня 1945 року, як свідчать спогади музикознавця Павла Маценка, який написав велику статтю в газеті "Свобода" від 1 червня 1945 року, присвячену Федору Якименку.

У Національній бібліотеці Франції в архівах рукописів зберігається епістолярна спадщина Ф.С. Якименка. Це листи до нього від О. Глазунова, М. Кальвокорессі, О. Гречанінова, М. та О. Черпніних, М. Равеля, пані Хмелюк, директорів різних видавництв, угода про видання підручника у Празі, угоди про отримання гонорарів від деяких видавництв та інше. Вже опрацьовано понад 200 архівних одиниць, що поступово прояснюють важливі етапи його життєтворчості в Харкові, Санкт-Петербурзі, Празі та Парижі. Харківський музикознавець та критик Ю. Л. Щербінін, який відроджує історію музичної культури Слобожанщини, погодився надати матеріали про родину і батьків Ф.С. Якименка, що ним дбайливо зберігалися весь цей час. Окрім вищезгаданих локацій, особистий архів композитора з надзвичайно цінним епістолярним матеріалом перебуває в Базелі. В Москві є музичні видання раннього періоду

і спогади композиторів-сучасників про нього, у Санкт-Петербурзі зберігаються особові справи часів студентства та професорства, у Празі – документальні свідчення та рештки експонатів музею Визвольної боротьби, куди при житті Ф.С. Якименко передав деякі свої твори і манускрипти, там же зберігався його єдиний портрет, намальований відомим українським художником Іваном Селерою. В Харкові та у Львові є дещо з листування і з перших творчих доробок, у закордонних фондах українці є статті з газет і журналів – наприклад, з видань "Свобода", "Український самостійник", "Діло", "Визвольний шлях", а в Києві дбайливо зібрана музикознавцями невелика кількість творів у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського та в музичному фонді бібліотеки НМАУ ім. П.І.Чайковського.

Відомий музикознавець, француз українського походження Аристид Вірста, який довгий час тримав у приватній

власності його архів, придбавши безцінні документи в Євгена Деслава, доклав багато зусиль для перепоховання Федора Якименка на відомому кладовищі Батінболь у Парижі. На жаль, він не встиг написати монографічне дослідження, користуючись придбаним фондом композитора, хоча збирався це зробити. Друком вийшла його єдина стаття в 1959 році, яку він зачитав на всесвітньому музикознавчому конгресі в Кельні в 1958 році: "Théodore Akimenko, représentant de l'impressionisme de l'Europe de l'Est" – "Федор Якименко – представник імпресіонізму Східної Європи". В цей час у Радянському Союзі творчість Якименка вважалась декадентською і "недокрівною" та "безособовою", тому дослідження не проваджувалися, уваги його спадщині не приділялось зовсім, твори не передруковувались, а, значить, і не виконувались – він незаслужено був штучно вилучений з мистецького середовища і забутий.

Опрацювання архівної спадщини Федора Якименка та повернення її на рідну землю потребує спільних зусиль багатьох фахівців. У закордонних фондах є свої окремі правила, дотримання яких вимагає багато часу та довготривалого листування. Звичайно, за участю дипломатичних установ із залученням їх авторитету та враховуючи локалізацію на місцях пошуку і опрацювання архівів, цю справу вдалося б прискорити. Таким чином, не менш важливим напрямком культурної диплома-

тії міг би стати процес відтворення національного полікультурного простору з урахуванням досягнень українських митців діаспори, які, будучи віддаленими від материкової України, завжди ідентифікували себе українцями, створюючи культуру, в якій кристалізувалася їхня національна ідентичність. Це надзвичайно важливо для запобігання фрагментації та збереження цілості єдиного українського культурного простору. Формування і збереження національної гомогенної системи творчих надбань – як материкової, так і діаспорної України для динамічного визначення своєї ідентичності, а також для підтримання етнокультурних меж свого простору у світі прискореної глобалізації – має стати важливим

напрямок культурної дипломатії.

Список використаних джерел:

1. Булат Т. Уперше про Федора Якименка // Музика. - 1988. - №4.
2. Вірста А. Уклін митцеві // Музика. - 1991. - №5.
3. Енциклопедія українознавства. Т.10. / За ред. В. Кубійовича. - К.: Молоде життя, 1993. - С.3963.
4. Жук С. Мої зустрічі з Я. Степовим і Ф. Якименком (Жменька спогадів). Газета "Український самостійник", 16 серпня 1953 р. //
5. Кривда Н. Ідентифікація в межах діаспори: національні й культурні аспекти. // Гуманітарний часопис зб. наук. пр. / Нац. аерокосмічний ун-т ім. М. Є. Жуковського "Харків. авіаційний ін-т". - Харків, 2005, номер 2. - С. 105-111.
5. Лисько З. Федір Якименко – визначна, але малознана постать в історії української музики // Музика. - 1994. - №1.

6. Мистецтво України: Біограф. довід. / Упоряд.: А. В. Кудрицький, М. Г. Лабінський; За ред. А. В. Кудрицького. - К.: Укр. енцикл., 1997. - С.674.

7. Муха А. Композитори України та української діаспори: Довід. - К.: Муз. Україна, 2004. - С.340.

8. Ніколаєва Л. Повернути із забуття // Музика. - 1995. - №3.

9. Gerbault, Loïc. 2008. La diplomatie culturelle française : la culture face à de nouveaux enjeux?, Mémoire de recherche, Institut d'Études Politiques de Toulouse. <http://www.interarts.net/descargas/interarts678.pdf>

10. Gérôme, Elodie. 2010. «Évolution de la diplomatie culturelle», Diversités mondiales – Diversité culturelle et linguistique, consulté le 23 novembre 2011. <http://>

diversitesmondiales.over-blog.com/article-evolution-de-la-diplomatie-culturelleevolution-of-cultural-diplomacy-62235870.html

11. Nye, Joseph. 2004. «Europe's Soft Power», The Globalist, consulté le 17 décembre 2011. <http://www.theglobalist.com/StoryId.aspx?StoryId=3886>

12. République française, 2011. «Création du musée universel Louvre Abou Dabi - Accord entre le Gouvernement de la République française et le Gouvernement des Émirats Arabes Unis», Ministère de la culture et de la communication. <http://www.culture.gouv.fr/culture/actualites/index-aboudabi.html>

Наталія НАБОКОВА,
старший викладач НМАУ
ім. П.І. Чайковського

АНОТАЦІЯ

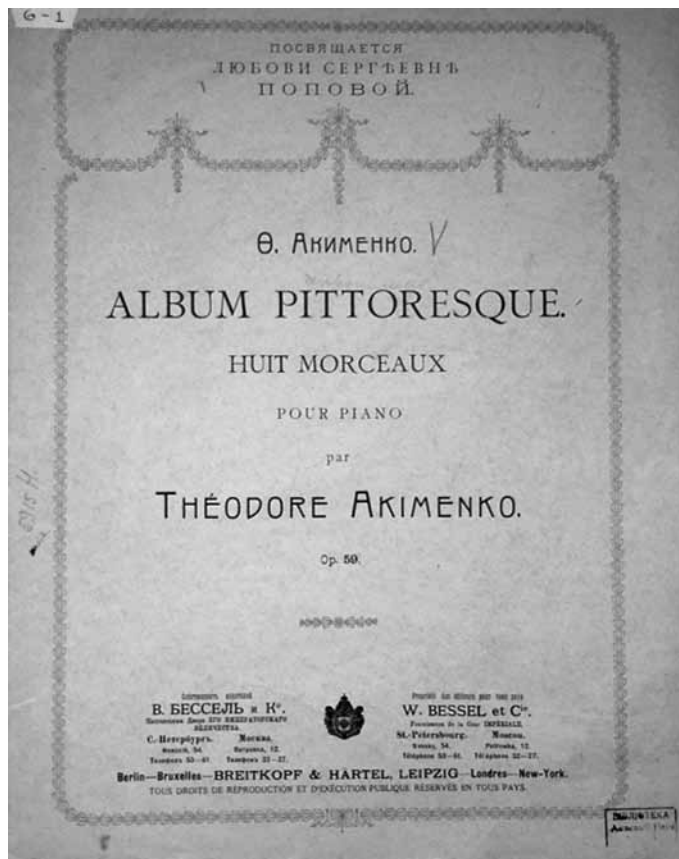
У статті розглядається важливість місії культурної дипломатії в царині повернення архівної спадщини багатьох українських творців, науковців та видатних діячів, які через трагічні події ХХ століття були змушені залишити свою історичну батьківщину. Зберігаючи свою національну ідентичність, вони внесли великий внесок до створення українського культурного простору. Обґрунтовується необхідність об'єднання двох рівнів культурної спадщини материкової та діаспорної України для формування і збереження національної гомогенної системи творчих надбань. Подано приклад з архівними джерелами видатного українського композитора Федора Якименка (Théodore Akimenko), який був виключений з української культурологічної системи відповідно до настанов попередньої ідеології. Деякі знайдені архівні документи, що зберігаються в різних країнах, відновлюють важливі віхи життя і творчості композитора. Дипломатичні установи можуть значно прискорити процес відтворення єдиного національного багатокультурного простору, сприяючи у пошуках та заходах щодо повернення творчої спадщини українських митців діаспори.

Ключові слова: культурна дипломатія, Федір Якименко (Théodore Akimenko), національна система творчих надбань, архівна спадщина, національний культурний простір, діаспора.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается важность миссии культурной дипломатии для возврата архивного наследия многих украинских художников, музыкантов, ученых и выдающихся деятелей, которые через трагические события XX века были вынуждены покинуть свою историческую родину. Сохраняя свою национальную идентичность, они внесли большой вклад в создание украинского культурного пространства. Обосновывается необходимость объединения двух уровней культурного наследия материковой и диаспорной Украины для формирования и сохранения национальной гомогенной системы творческих достижений. Приведен пример с архивными источниками выдающегося украинского композитора Федора Якименко (Théodore Akimenko), который был исключен из украинской культурологической системы в соответствии с установками существующей на тот момент идеологии. Некоторые найденные архивные документы, хранящиеся в разных странах, восстанавливают важные вехи жизни и творчества композитора. Дипломатические учреждения могут значительно ускорить процесс восстановления единого национального поликультурного пространства, способствуя в поисках и мероприятиях по возвращению творческого наследия украинских художников диаспоры.

Ключевые слова: культурная дипломатия, Федор Якименко (Théodore Akimenko), национальная система творческих достижений, архивное наследие, национальное культурное пространство, диаспора.

Муніципальне партнерство Одеси у 1940 – 2000 рр.: з практики культурної дипломатії

Метою цього дослідження є з'ясування суті понять «культурної дипломатії» та «муніципального партнерства» між містами, аналіз практики реалізації у міжнародному співробітництві. Крім того, воно спрямоване на визначення основних форм міжнародної співпраці між містами-побратимами та дослідження напрямків і форм його розвитку.

Співробітництво між окремими територіями поступово стає функцією місцевого самоврядування. В умовах незалежності новий імпульс отримали зв'язки міст-побратимів, що набуло масового характеру та стимулювало розвиток міжмуніципального партнерства. У сучасній науковій літературі комплексного вивчення історичних, соціально-економічних, географічних, правових та інших аспектів розвитку побратимського співробітництва не проведено. Проблема побратимського співробітництва міст як чинника культурної дипломатії є малодослідженою у науковій літературі – основні напрацювання належать переважно зарубіжним ученим та дослідникам. Проблематика дослідження є досить новою для сучасної України. У Радянському Союзі через існування інформаційної завіси від решти світу, всебічного контролю та партійного диктату міжнародне співробітництво міст-побратимів було

заформалізованим.

Проте проблеми існують і в сучасних умовах. Попри те, що міста України мають досить високий показник побратимських зв'язків (891 місто-побратим у 60 країнах світу), все ж відсутня чітка стратегія у практичній площині як з боку держави, так і органів місцевого самоврядування щодо ефективного ведення та розвитку співпраці з містами-побратимами, участі у діяльності міжнародних організацій [1, С.74]. Аналіз публікацій останніх років показує, що основні тенденції розвитку партнерських та побратимських відносин між містами України та інших держав світу стали активніше висвітлюватися у науковій та публіцистичній літературі. Актуальним питанням постає дослідження ключових проблем та можливостей для реалізації побратимських зв'язків на практиці муніципального партнерства міста Одеси, що зумовило вибір теми.

Теоретичні висновки та практичні рекомендації ґрунтуються на працях зарубіжних та вітчизняних учених, законодавчих актах України та Ради Європи щодо культурної дипломатії та місцевого самоврядування, інформації з офіційних сайтів органів місцевої влади, на наукових статтях журналів та вісників, офіційних інтернет-сайтах міжнародних організацій та асоціацій, громадських організацій, на періодич-

Summary

The contemporary state and geography of partner connections of city of Odessa with twincities are examined. Basic directions of development and improvement of partner collaboration of Odessa with twincities are analyzed.

Key words: twin-cities, cultural diplomacy, partnership, partner connections, cooperation.

них друкованих виданнях, архівних даних. При формуванні головних проблем у реалізації побратимських зв'язків найбільш корисною була інформація, розміщена на офіційних інтернет-сторінках Одеської міської ради і міст-побратимів.

Теоретичне визначення терміну «культурна дипломатія» належить американським науковцям Ф.Ч. Баргхорну та М. Каммінгсу, а також британцю М. Леонардо. У Російській Федерації цією проблематикою займаються В.І. Фокін, Н.М. Журавльова, О. Василенко та ін. Останнє десятиліття в Росії активно розбудовується система інформаційного впливу у світі, а науковці стають часткою цієї структури.

Українські вчені тільки останнім часом почали надавати уваги цьому напрямку дипломатії, про що свідчать Ю.О. Луня, М. Ваховської, О.П. Розумної, А.В. Луценка, Г.А. Піскорської, А. Демичевої та групи молодих учених. Зокрема О.П. Розумна виділяє проблему необхідності переходу від риторики навколо питань міжнародної культурної присутності до розробки ефективного інструментарію. Аспекти розвитку побра-

тимських і партнерських зв'язків міст України із містами інших країн вивчаються більш широко українськими науковцями: В.Й. Лажник, О.І. Богордецька, С.А. Мерзлякова, О.І.Соскін, С.І. Ковальчук, О.Кийков, А.Ю. Стрижак. Аналізу піддаються сучасний стан, географія, перспективи, проблеми розвитку муніципального партнерства. А. Демичева виділяє ознаки, що свідчать про наявність соціальної зумовленості побратимства, але мало уваги приділяється муніципальному партнерству як фактору культурної дипломатії. Наукове дослідження різних аспектів проблеми міжмуніципального співробітництва розпочалось та зростає інтерес до цього напрямку міжнародних відносин.

Культурна дипломатія, або м'яка дипломатія, у сучасних умовах відіграє у державній політиці важливу роль з огляду на вплив у питаннях національної безпеки та міжнародного іміджу. Незалежна Україна увійшла до світової спільноти, маючи певні стереотипні образи: «Чорнобиль», «Україна – це Росія», з часом додалися «голодомор», «волинська різня» і тільки Майдан, спротив, АТО на Сході,

марші вишиванок по світу почали формувати нове сприйняття держави.

Необхідність у такому інструменті взаємозв'язку як культурна дипломатія стала особливо актуальною в умовах нагальної потреби інформаційної протидії агресивній пропагандистській політиці Російської Федерації. Російські науковці формують завдання культурної дипломатії як «знайти культурні образи і символи та актуалізувати старі для створення достойного іміджу країни, залучення закордонної аудиторії».

У світовій політичній думці найбільш повним і точним вважається визначення, що належить американському науковцю Мілтонові Каммінгсу: обмін ідеями, інформацією, предметами мистецтва, іншими аспектами культури з метою сприяння взаєморозумінню між народами, реалізації політичних і економічних цілей за лінією «позитивний погляд – спонукання до більш тісних зв'язків – зміна громад-

ських настроїв – запобігання, управління та уникнення конфліктів».

В Україні більш поширеною думкою є розгляд культурної дипломатії як заснування або полегшення таких обмінів з метою вироблення переваг на довгий термін, або ж підтримка національних інтересів, побудови відносин, або посилення соціокультурного розуміння. О.П. Розумна вважає за необхідне виділити два важливих завдання культурної дипломатії. На зовнішньому напрямі – забезпечення іміджу держави й успішності її міжнародної політики; на внутрішньому – зміна парадигми культури і реформування культурної політики, від чого залежить зміст та якість культурного продукту. При цьому система об'єктів культурної дипломатії включає кінематографію, музику, живопис, скульптуру, виставкову діяльність, наукові обміни, освітні програми, переклад літературних творів та інше. До суб'єктів культур-

ної дипломатії, як правило, відносять органи державного управління, неурядові організації, громадські об'єднання, приватних осіб, зацікавлених у міжкультурних контактах.

Розглянемо місце та роль у культурній дипломатії муніципального співробітництва, руху поріднених та партнерських міст. У СРСР під жорстким контролем держави і компартії народна дипломатія була зведена до діяльності Всесоюзного товариства культурного зв'язку із закордоном, а з 1958 року – Союзу радянських товариств дружби і культурного зв'язку із зарубіжними країнами. Рух поріднених міст був однією зі складових їх діяльності, а Одеса стояла біля витоків цього руху. У роки Другої світової війни до захисників міста приходили листи від жителів багатьох країн зі словами подяки і захоплення героїзмом одеситів. Так, у вересні 1941 року надійшли листи від громадян Брістоля (Велика Британія), гарнізону фортеці Тобрук

(Лівія). У серпні 1944 року прийшов лист з Ванкувера (Канада), в якому говорилося: «...прийміть наше звернення як знак захоплення і поваги дивовижною стійкістю радянських людей у боротьбі проти фашистських орд, як ознаку доброзичливості та дружельності по відношенню до радянського народу, до жителів Одеси. Муніципалітет міста Ванкувера вважає за честь бути спорідненим з містом Одесою». Рік від року зростала кількість міст, з якими Одеса встановлювала контакти, але тільки у другій половині 1950-х років ці контакти почали переростати у постійні зв'язки. У 1956 році відбувся обмін делегаціями між Одесою і Оулу (Фінляндія), а у серпні наступного року було укладено угоду про співпрацю та споріднення двох міст [Держархів Одеської області (надалі – ДАОО.), ф. Р-2000, оп. 3, спр. 1474, арк. 41]. Цього ж року відбувся обмін делегаціями між місцевою владою міст Констанца (Румунія) та Одеси [ДАОО, ф. Р-1234, оп. 8, спр. 88, арк. 259]. З 1958 року встановилися постійні зв'язки з Ліверпулем (Великобританія), Варною (НРБ), Сегедом (УНР), Тріполі (Ліван), Олександрією (Арабська республіка Єгипет). У 1959 році почалося налагодження контактів з муніципальною владою міст Марселя (Франція) та Генуї (Італія). Згідно з постановою ЦК Компартії України м. Одеса, одним з десяти радянських міст, стає у 1962 році членом Всесвітньої федерації поріднених міст [ДАОО, ф. Р-1234, оп. 8, спр. 534, арк. 35].

Основними формами

співпраці міст-побратимів у другій половині 1950-х – першій половині 1960-х років було листування між міською владою, обмін делегаціями міських і муніципальних властей, групи лекторів та фахівцями міського господарства. У 1960-ті роки починають практикуватися такі форми як обмін літературою, виставками, кінофільмами, записами радіопередач і статтями в газетах. Змінювалися не тільки форми співпраці – збільшувалося число делегацій, обсяг і масштаби проведених заходів. Так, з 1957 року до 1963 було направлено і прийнято 22 делегації, а у період 1964 – 1970 рр. їх кількість перевищила 70.

Необхідно відзначити, що зв'язки між містами-побратимами не були прерогативою тільки міськвиконкомів та муніципалітетів. Громадськість почала залучатись до руху з початку 1960-х років завдяки діяльності комісій сприяння зв'язкам із зарубіжними містами, створюваними з метою «пропаганди досягнень та мирної політики СРСР» [ДАОО, ф. Р-1234, оп. 8, спр.183, арк. 192]. В Одесі така комісія була утворена у травні 1963 року [ДАОО, ф. Р-1234, оп. 8, спр. 402, арк. 53]. До складу комісії входили діячі культури, викладачі, представники партійних, профспілкових, комсомольських організацій, активісти відповідних міських відділень товариств дружби. Створення комісії не означало відмови від монополії партії і держави на міжнародні зв'язки, а навпаки – у 1964 році рух міст побратимів «втискується» до новоствореної Асоціації по зв'язкам радянських та

закордонних міст, що, в свою чергу, входила до Союзу радянських товариств дружби. Але громадськість і цією шпаринкою скористалася. При комісії була сформована група сприяння зв'язкам з Йокогамою (Японія) та Сплітом (Югославія). У результаті, до кінця 1960-х років число міст, з якими Одеса встановила побратимські відносини, досягло 10.

Якісно новий етап у русі поріднених міст почався з 1970-х років. Потепління міжнародного клімату сприяло розвитку зв'язків між країнами і містами. У грудні 1971 року під час візиту делегації Одеського міськвиконкому було підписано угоду про побратимство Одеси та Марселя (Франція). Покращення стосунків із Канадою дозволило встановити постійні зв'язки між Одесою і Ванкувером, що знайшло своє відображення в угоді про побратимство: «...сторони зобов'язалися проявляти волю до досягнення довіри та взаєморозуміння між жителями

міст, прагнути до подальшого соціального прогресу...». У 1975 році поріднилися Одеса з Балтімором (США), у 1981 році – з Валенсією (Іспанія).

Для 1970-х років характерно не тільки збільшення числа міст, з якими поріднилася Одеса, а й пошук нових форм співпраці та їх поглиблення. Поряд із використанням традиційних форм (листування, обмін літературою, виставками, делегаціями), поширення набувають більш складні – проведення Днів і Тижнів дружби. Ці великі комплексні заходи включали поїздки делегацій, артистів, спортсменів, організацію різних виставок, показ кінофільмів, виступи лекторів, журналістів та інше. Тільки у другій половині 1970-х років в Одесі були проведені Дні Оулу, Генуї, Марселя, Тиждень Генуї. Головна мета їх проведення – ознайомлення широкої громадськості з життям, культурою та економікою країн, обмін досвідом. Одночасно були організовані Дні

Одеси в Оулу, Балтіморі, Варні, Тиждень Одеси в Генуї та Сегеді. Характерною особливістю проведення цих заходів були традиційність і масовість. Так, на святкування Тижня Одеси в Генуї виїхала туристська група у складі 250 чоловік. Для святкування Днів Генуї до Одеси прибула делегація у складі 300 чоловік.

Важливу роль у зближенні міст, поглибленні взаєморозуміння став відігравати обмін творчими колективами. Тільки у 1979 – 80 роках в Одесі пройшли гастролі народного хору Оулу, національного театру з Марселя, концерт японської музики та ін. Все більше число людей з міст-побратимів брали участь у традиційних конкурсах «Фотомарина» і «Кіномарина». У газетах фінського міста Оулу друкувалися матеріали, підготовлені одеськими журналістами, і, навзаєм, матеріали про життя нашого північного побратима друкувалися у «Вечірній Одесі». Відбувався обмін смугами

газет із Варною, Сегедом, Сплітом. Про дружбу двох споріднених міст свідчить видання 140-тисячним накладом спільних номерів газет «Знамя коммунизма» і «Марсельеза» (Марсель).

Як і раніше, основною формою зв'язків між містами-побратимами був обмін делегаціями, але їхній склад із 70-х років змінився. Характерним стало включення до них фахівців народного господарства, працівників охорони здоров'я, освіти, науки, культури. Це сприяло встановленню одночасно дружніх, виробничих і культурних зв'язків. Так, за період 1976 – 1980 років число делегацій, якими обмінялася Одеса з містами-побратимами, досягло 110. У ці роки розвивалося співробітництво між науковими центрами, навчальними закладами поріднених міст. П'ять одеських вузів уклали угоди про співробітництво з навчальними закладами міст Сегеда та Варна. Форми співпраці найрізноманітніші. Найхарактернішими були: взаємний обмін вченими та фахівцями для читання лекцій, проведення наукових досліджень, наукового стажування, проведення наукових конференцій, симпозіумів та нарад, видання спільних наукових збірників, обмін методичною та науковою літературою, розробка вченими комплексних наукових тем. Прикладом може слугувати співробітництво Одеського та Сегедського університетів, що уклали перший договір 26 листопада 1965. У 1970-і роки Одеський університет направив 55 вчених і викладачів для читання лекцій, опубліковано більше ніж 30 спільних наукових праць.

Широко практикувалася така форма співпраці як обмін студентами для проходження виробничої практики. Одеським університетом було направлено більше ніж 200 студентів і стільки ж прийнято. Крім того, при Одеському держуніверситеті діяли курси російської мови для стажерів з вузів Угорщини (в основному, з м. Сегеда). За цей час стажування пройшли 1500 студентів. Прикладом співпраці двох міст є дружба між Одесою та Оулу. За ці роки одесити прийняли 34 різних делегацій і 26 делегацій їздило до Оули. Рік від року збільшувався культурний обмін між містами. Тільки у другій половині 1970-х років в Оулу тричі проходили виставки живопису та графіки, стільки ж виставок картин експонувалося в Одесі. Двічі гастролював Оульський народний хор. З успіхом пройшов спектакль «Сталевари», поставлений одеськими режисерами на сцені Оульського театру. Проходив обмін матеріалами про життя міст-побратимів між газетами «Вечірня Одеса» і «Камва», «Чорноморська комуна» і «Кансай тахти», що дозволяло краще ознайомитися з життям міст.

Поява на політичній мапі Європи незалежної України кардинально змінила розвиток і підходи до побратимських зв'язків. Ліквідація державної монополії на культурну діяльність, децентралізація міжнародного культурного співробітництва, поява значної кількості громадських організацій, приватних кампаній, що діють у площині культури та науки, інших факторів дали можливість на якісно новому рівні розвивати міжнарод-

не муніципальне співробітництво. Сьогоднішня тенденція інтеграційних процесів у Європі показує зростання впливу регіонів на ефективність функціонування національних економічних систем й активізацію міждержавних і міжрегіональних зв'язків. Співробітництво між окремими територіями поступово переходить на рівень місцевого управління, що раніше було пріоритетом внутрішньої політики окремої держави. Розширення міжрегіональних і транскордонних зв'язків дало інтенсивний поштовх для розвитку й розширення різних форм співпраці між окремими суб'єктами сучасної дипломатії – регіонами, спілками й об'єднаннями низових адміністративних одиниць, містами, окремими населеними пунктами тощо. Муніципальне партнерство відбувається за трьома основними напрямками: членство та участь у роботі міжнародних організацій, участь у міжнародних проєктах та двосторонні побратимські зв'язки між містами.

У 1992 році Одеська мерія виступила одним із ініціаторів створення нової регіональної організації Міжнародного Чорноморського Клубу, а у 2000 році вступила до Міжнародної Асамблеї столиць і великих міст (МАМ). У 2006 році Одеса стала членом клубу європейських мегаполісів «Євроміста» (EUROCITIES), а наступного року виступила з пропозицією створити асоціацію «Чорноморський Єврорегіон». 2008 рік став особливим у міжнародній діяльності: місто стало членом новоствореної організації «Чорноморський

Єврорегіон», міжнародної організації «Ліга історичних міст», приєдналась до ініціативи організації «Мери за мир», що виступає за заборону ядерної зброї. У 2009 році міська рада прийняла рішення про вступ до Європейської коаліції міст проти расизму, а наступного року оформила членство у туристичній асоціації «Дунайський центр компетентності». Цікавим напрямком співробітництва між містами став проєкт «DONAUHANSE», учасники якого борються за збереження навколишнього середовища узбережжя Дунаю (з 2006 року), а практичну допомогу надає компанія «ТИНА ВЕНА»[5].

Новий імпульс отримали партнерські зв'язки міст-побратимів, міст-партнерів, що набули масового характеру та стимулювали розвиток міжмуніципального партнерства. І як результат лавина нових побратимських зв'язків: 1990 рік – Регенсбург (Німеччина), 1992 – Хайфа (Ізраїль), Стамбул (Туреччина), 1993 – Пірей (Греція), Циндао (Китай), Лодзь (Польща), 1994 – Кишинев (Молдова), 1995 – Єреван (Вірменія), 1996 – Нікосія (Кіпр). Пізніше були підписані договори про побратимство з містами Ростовом-на-Дону (РФ) – 03.09.2009 р. та Батумі (Грузія) – 25.02.2015 р. Останнє рішення вперше було прийнято на сесії Одеської міської ради. Новим у розвитку побратимства стало підписання договорів між районами міста та містами інших країн. Приморський район товарищує з Рош-Ха'ан (2006, Ізраїль) та містом Лефкада (2010, Греція).

Характерною рисою нових побратимств було те, що ініціаторами їх встановлення частіше всього були національно-культурні товариства, представники діаспор.

Взірцем відносин між містами і громадськістю є дружба з Регенсбургом. За більш ніж 25-літню історію побратимських зв'язків відбувся обмін понад 40 офіційних, молодіжних, спортивних, релігійних делегацій та творчих колективів. В Одесі пройшли Дні дружби Одеси і Регенсбурга (1999), Дні Німеччини (2008, 2015), святкування 20-річчя Спільності Німеччини та побратимських зв'язків (2010 рік).

Визитівкою стосунків стала діяльність муніципалітету з благодійними організаціями міста «Odessa Hilfe» («Допомога Одесі»), Баварським Червоним хрестом та «Ice Flower» («Людяна квітка») як гуманітарної допомоги медикаментами та обладнанням для медичних закладів; одежею, дитячим харчуванням для малозабезпечених верств населення, а також автомобілями та реанімобілями швидкої допомоги. Всього більше ніж 50 конвоїв з гуманітарною допомогою відвідали Одесу. На рівні вищих навчальних закладів ведеться співробітництво між Університетом м. Регенсбург і Одеським національним університетом ім. І.І. Мечникова (обмін студентами і викладачами, спільні проекти та інше). Одеські підприємці мають можливість отримати різнопланові контакти у Діловому центрі партнерського міста Регенсбург «Гевербепарк», а також у громадській організації «Інтернаціональний

Одеський Дім у Регенсбурзі» [5].

За роки незалежності муніципальне партнерство доповнилось таким новим напрямком як розвиток партнерських відносин – угоди про співпрацю або про наміри співробітництва між містами. У більшості випадків вони припускають тільки економічне співробітництво за низкою спільних проектів або за одним з них. Співпраця найчастіше полягає в освітній, культурній, соціальній та екологічній сфері. Міста-партнери пов'язані між собою менш стійкими та нерегулярними зв'язками, оскільки співробітництво менш масштабне і залежне від проектів або від оперативності у прийнятті рішення про побратимство. На сьогоднішній день Одеса має партнерські відносини з Мінськом, Брестом (Білорусь), Варшавою, Гданськом (Польща), Віднем (Австрія), Клайпедою (Литва), Москвою, Санкт-Петербургом, Волгоградом, Таганрогом (РФ), Нінбо (Китай), Ларнакою (Кіпр), Тбілісі (Грузія), Таллінном (Естонія) та Вальпараїсо (Чілі).

Двохстороннє співробітництво між містами було доповнене участю у постійних міжнародних проектах. З 2005 року в Одесі проводиться День Європи. В рамках програми відбулось відкриття Європейського Клубу на базі Одеського національного університету (2007), книжкові виставки, конкурси дитячих ілюстрацій та творчих робіт серед школярів «Проектуємо Європу майбутнього», презентації мов країн-членів ЄС, шкільних євроклубів та євростудій тощо. В 2007 році було вперше проведено День Сусідства

(підтримали ініціативу міст Парижа, Брюсселя, Женеви, Риму). Багаторічні традиції сусідства, сформовані атмосферою одеських подвір'їв, знайшли своє продовження і розвиток. Президент Асоціації «Свято сусідів» Атанас Періфан (Франція) спеціально приїхав до Одеси, щоб вручити Диплом «Європейського дня Сусідства» (2009). Традиційними стали Дні міст побратимів – Дні Стамбула (з 2008), Дні Німеччини (з 2007), Дні Республіки Польща (з 2009), Дні Франції з фестивалем «Французька весна в Україні» (з 2005), Дні єврейської культури, Клезмерфести (з 2008), Дні Японії (з 2015). Особливе місце займає проведення Дня міста Одеси. Кожного року це свято з одеситами розділяють делегації з багатьох країн, міст побратимів. За 2006 – 2010 рік у святкуваннях прийняли участь 57 делегацій з міст-побратимів, 326 делегацій, які представляють міжнародні організації, де є членом Одеса, громадські об'єднання, фонди, представники посольств, одеської діаспори. У рамках святкової програми традиційно проводиться Фестиваль польського кіно, виставки, виступи художніх колективів із різних міст-побратимів та інше.

За роки незалежності Одеса стала столицею культури не тільки України. У 1995 році на музичній мапі, завдяки громадській організації «Асоціація Нової Музики», почав свою ходу Міжнародний фестиваль сучасного мистецтва «Два дні і дві ночі нової музики / 2Д2Н». Мета фестивалю – допомогти розвитку новітніх

тенденцій у мистецтві, підтримка творчих експериментів, укріплення культурних зв'язків між країнами, а також інтегрувати Україну до світового культурного простору. І він із цим завданням успішно справляється. Кожен рік фестиваль збирає тисячі одеситів, гостей міста, близько сотні виконавців із десятків країн світу. Міжнародний фестиваль джазу «ОдесаДжазФест» розпочав свою історію у 2001 році, ставши мультикультурним заходом (покази «джазових» фільмів, танцювальних шоу, джемсейшини, open-air і багато іншого). У 2016 році у фестивалі взяли участь 13 колективів із 11 країн світу. Батьківщина кінематографу не могла не стати одним із головних кінофорумів Східної Європи. Одеський міжнародний кінофестиваль (із 2010) формує конкурсну програму фільмами зі всього світу – в основному, це міжнародні або національні прем'єри. Програмний фокус фестивалю – «арт-мейнстрім», глядацьке журі, національна конкурсна програма, літня кіношкола, open-air і багато іншого. Останній кінофестиваль прийняв більше ніж 120 000 глядачів на показах 114 фільмів із 36 країн світу. Міжнародний музичний фестиваль «ODESSA CLASSICS» (із 2015) – це представники світової еліти класичної музики з різних країн, а також виставки художників, музичні та літературні вечори. Міжнародний фестиваль «Золоті скрипки Одеси» (із 2015) започатковано для відродження музичних традицій та слави всесвітньо відомої одеської школи скрипалів. Творчі зустрічі, майстер-

класи з відомими випускниками музичних навчальних закладів міста, шоу-програми та open-air складають основу фестивалю. У 2015 році було проведено перший фестиваль «Odessa/Batumi Photo Days». Фестиваль розділений на дві частини реалізації, що відбуваються впродовж року у двох країнах. Тема фестивалю «Історія. Маніпуляція» у 2016 році формат open-air з назвою «Моє село» (фотограф Н. Григалашвілі). Міжнародний фестиваль сучасного мистецтва «Freierfest» приніс до художнього простору міста відео-арт, 3D-живопис, спрей-арт, мультимедійний живопис, інсталяцію, а також традиційні живопис, графіку, фотографію.

Потрібно відзначити, що ще однією з відзнак побратимства стало закріплення назв у топоніміці міст. В Одесі це вулиці Олександрійська (1960, на цей час знаходиться у м. Чорноморську), Сегедська (1961), Варненська (1964), Марсельська (1974), Генуезька (1984), алея на честь міста-побратима Нікосії (2012), парк «Стамбульський» (2013). Міська влада Сегеда назвала один з районів міста «Одеса», у Генуї – вулицю «Via Odessa», а у Піреї – головну міську площу «Одеською». У 2005 році на Думській площі було відкрито пам'ятний знак містам побратимам і партнерам, а у 2015 році у Лунному парку була закладена алея символів міст-побратимів – відкрили перголу з лавкою-символом та висадили йокогамську троянду, наступного року – розмістили лавку від німецького побратима та висадили троянди сорту «Реген-

сбург».

Нові умови розвитку інтеграційних процесів, зростання ролі культурної дипломатії зумовлюють потребу удосконалення системи побратимських та партнерських зв'язків міст-побратимів за наступними напрямками:

- розробка та затвердження на сесіях місцевих рад програм розвитку міжнародних та побратимських зв'язків;
- розвиток контактів і взаємодії між містами-побратимами, містами-партнерами, використання можливостей міжнародних організацій і проектів;
- формування публічних програм співпраці місцевої влади з громадськістю та ресурсна їх підтримка;
- залучення громадських організацій, приватних осіб, волонтерів до реалізації проектів культурної дипломатії;
- стимулювання партнерських відносин та міжнародної діяльності територіальних громад міст на державному рівні;
- виведення партнерських відносин міст на рівень складової державної культурної дипломатії;
- поширення досвіду муніципального партнерства та надання йому загальнодержавного значення.

Одеса – це місто, яке увібрало до себе європейський дух, місто – гостинне і відкрите. Проведений аналіз показує, що Одеса вносить вагомий внесок до євроінтеграційних процесів через муніципальне партнерство з містами-побратимами та участь у міжнародних організаціях і проектах. За радянських часів діяльність органів місцевого самоврядування в галузі міжнарод-

ного співробітництва була заформалізованою та мала декларативний характер. Децентралізація міжнародного культурного співробітництва, поява значної кількості громадських організацій, волонтерський рух дали можливість залишити це в минулому та вийти на якісно новий рівень.

У цілому міжнародна діяльність і побратимські зв'язки Одеси розвиваються інтенсивно та в перспективі мають усі можливості для подальшого розширення. Громадські організації, приватні організації та особи все частіше стають носіями ідей культурної дипломатії, розвивають культурно-освітній, екологічний і туристичні напрями співпраці з міжнародними організаціями, містами-побратимами. Об'єднання зусиль всіх учасників міжнародної співпраці дозволяє вирішувати основні цілі культурної дипломатії: покращення поінформованості про Україну; формування позитивної уяви про нашу країну та її цінності, забезпечення розуміння наших ідей, прагнень і поглядів; залучення іноземних інвестицій та політичних партнерів для вирішення нагальних проблем. Практика муніципального партнерства потребує подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Богородецька О. Проблеми та перспективи формування побратимських зв'язків міст України та Польщі / О. Богородецька // Науковий вісник. Одеський національний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2014. – № 1 (209). – С.74–78.
2. Василенко Е. Культурная дипломатия как инструмент «мягкой силы» государства / Е. Василенко // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.perspektivy.info/oikumena/azija/kulturnaja_diplomatija_kak_instrument_magkoi_sily_gosudarstva_2015-11-23.htm.
3. Лунь Ю. О. Культурная дипломатия в Украине. / Ю. О. Лунь, М. Ваховська // Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/4664/1/73_pdfsam_90830_ntb.pdf.
4. Політика культурної дипломатії: стратегічні пріоритети для України: збірка науково-експертних матеріалів / ред. О. П. Розумна, Т. В. Черненко // К. : НІСД, 2016. – 92 с. (Сер. «Гуманітарний розвиток». – Вип. 5). Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/kult_dyp-cd7f1.pdf.
5. Одеська міська рада. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://omr.gov.ua/ua/council>.

Повний перелік використаних джерел див. на сайті <http://uaforeignaffairs.com/>

Володимир ЛЕВЧУК,
голова Овідіопольської
районної державної
адміністрації

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається процес становлення, розвитку, географія та сучасний стан партнерських зв'язків Одеси з містами-побратимами. Аналізуються основні напрями міжнародної діяльності й удосконалення муніципального партнерства як складової культурної дипломатії.

Ключові слова: міста-побратими, культурна дипломатія, партнерство, побратимські зв'язки, співпраця.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается процесс становления, развития, география и современное состояние партнерских связей города Одессы с городами-побратимами. Анализируются основные направления международной деятельности и усовершенствование муниципального партнерства как составляющей культурной дипломатии.

Ключевые слова: города-побратимы, культурная дипломатия, партнерство, побратимские связи, сотрудничество.

Геополітичні фронтири і феноменологія європейської політико-дипломатичної модернізації: історична ретроспектива (XVI – XXI ст.)

УДК 327:94(100)

Однією з реальних сучасних гуманітарних небезпек є те, що філософські осмислення стратегічних проблем модернізації українського суспільства витісняються на узбіччя публічних дискусій, і цей процес, окрім усього, супроводжується смисловим знеціненням модернізаційно-інноваційної риторики в Україні. Сьогодні суспільно-гуманітарні науки повинні будуватися на таких принципах: методологічна свідомість, стандарти роботи з текстами, міждисциплінарність (як у межах політологічних наукових розвідок, так й уваги до досвіду історичних, соціологічних, лінгвістичних, філософських, літературознавчих, культурологічних досліджень), європейський контекст. Саме ці принципи дадуть змогу подолати проблеми ідентичності й у визначеності предмета вітчизняної науки, зв'язок із загальноісторичною проблематикою та включеність до загальнополітичного, загальнокультурного та загальноєвропейського контексту, адже світовий та європейський досвід історичної, політичної та стратегічної модернізації провідних і транзитив-

них країн, як в історичній ретроспективі, так і на сьогодні, є корисним для ефективної реалізації модернізаційних та інституціональних процесів в Україні.

Постановка проблеми інституціоналізації та модернізації зовнішньої політики є новою для історичного дослідження, відтак вимагає застосування системного аналізу та відповідної термінології, що необхідна для виконання наукових завдань. Інституціоналізація – це перетворення, а модернізація – удосконалення будь-якого політичного явища (зокрема зовнішньої політики і дипломатії) на організовану системоустановчу інституцію. Вона є формалізованим, упорядкованим процесом з певною структурою відносин, ієрархією чи підпорядкованістю різних рівней влади та іншими ознаками організації (правила поведінки, звичаї, закони, норми, дипломатичні методи, церемоніал, дипломатичний протокол, інститути дипломатії, дипломатичний інструментарій тощо).

Виходячи з постановки проблеми, маємо вивчати не лише схему хронологічних подій зовнішньо-

Summary

The historical background and institutional stages of modernization processes in the Europe XVI-XXI centuries at the context of the evolution of political and diplomatic systems and regional integration processes of the polycentric world is analyzed. Particular attention is paid to the peculiarities of state formation, modernization experience, national specifics, models diplomacy and diplomatic tools, achievements, problems and perspectives of institutional political and diplomatic development of leading of the European countries and in historical perspective (comparative analysis).

Key words: foreign policy, diplomacy, diplomacy model, institutionalization, modernization, the Europe, early time of the Modern period.

політичної діяльності держав та їх дипломатичний інструментарій – спираючись на джерельну базу, показати перетворення зовнішньої політики і дипломатії як політичного явища на організовану системоустановчу інституцію, проаналізувати внутрішні та зовнішні функції держави, виявити критерії ефективності зовнішньої політики і дипломатії з погляду формування європейської системи держав чи визначення пріоритетів зовнішньої політики держав Європи.

Політична інституціоналізація, геополітичний фронтір, інститути дипломатії та інституціоналізація зовнішньої політики є своєрідний аспект, що характеризується з позицій феноменології. Адже саме існування феномену, зокрема феномену політико-дипломатичної модернізації, підпорядковується як його внутрішнім зако-

нам, так і зовнішньому впливові.

Прихильники феноменологічної історії виходять із того, що зовнішній, оточуючий людей світ є результатом їхньої діяльності, творінням їхньої свідомості. Не заперечуючи об'єктивності цього світу (оскільки він існує як такий і поза людьми, поза їхньою свідомістю), дослідники (політологи/історики/соціологи) вважають, що він стає значущим для людей тоді, коли вони його сприймають і коли він із зовнішнього, об'єктивного стає для індивідів внутрішнім, суб'єктивним. При цьому сприймають люди, як правило, не сам світ, а його явища (феномени). Завдання феноменологічної науки (політології, історії, соціології) полягає в тому, щоб прояснити, виявити, зрозуміти, пізнати, як, яким чином люди структурують (упорядковують) сприйнятий

світ (його феномени, явища) у своїй свідомості та як втілюють своє знання про світ у повсякденних діях, тобто в повсякденному житті, та геополітичних фронтах. Представників феноменологічного спрямування цікавить, у першу чергу, те, як об'єктивний світ соціальних явищ і процесів та його різноманітні структури сприймаються звичайними людьми в їхньому повсякденному житті. Тому прихильники феноменології прагнуть теоретично осмислити інституційно-соціальний світ у його людському, духовному бутті. У політико-філософському сенсі слово «феномен» часто застосовується для позначення явищ (наприклад, інституціоналізація), які досягаються на чуттєвому рівні на протигагу слову «ноумен», що означає явище, зрозуміле розумом. У новоєвропейській філософії, за визначенням Імануїла Канта, феномен – будь-яке явище, що може бути пізнане на основі досвіду.

Компаративний аналіз і порівняння конкретних зовнішньополітичних доктрин і моделей дипломатії в історичній ретроспективі ставить передусім головною й обов'язковою умовою певний рівень абстрагування від історичного та політико-інституціонального контексту розвитку подій та окремих чинників політико-правових процесів у міжнародно-політичних регіонах. Тобто, головний акцент робиться на контекстний і фактологічний дискурс, що формується історичною або політичною наукою. Адже

зовнішньополітичні доктрини і моделі дипломатії формують поряд із науковцями й практиками і політичні актори, які діють цілеспрямовано й усвідомлено, добре орієнтуючись у політико-дипломатичній та інституціональній системах координат.

Для доби раннього Нового часу характерний об'єктивно обумовлений процес завершення інституціонального оформлення зовнішньої політики і дипломатичних служб провідних держав Європи, зокрема – Франції, Італії та Іспанії. Відповідно й постає споконвічне питання співвідношення та пріоритетності концептів «зовнішня політика» і «дипломатія». З цією проблематикою пов'язані й оцінки сучасників щодо різноманітних державно-правових форм і типів правління, інституційних політичних процесів, характеристик реальності й створення ідеалів при висвітленні завдань і практичної діяльності влади, концептів «зовнішня політика» і «дипломатія», моделей дипломатії, інститутів дипломатії, дипломатичного інструментарію тощо.

Для вивчення цих історичних процесів, явищ і подій автор пропонує до раніше існуючих досліджень підійти з позиції нових методологічних засад, а саме – використати теорію інституцій та інституціональних змін у політичних, правових, суспільних і дипломатичних системах. Такий методологічний підхід дає можливість показати, як інституції розвива-

ються у відповідь на конкретні виклики, стимули, стратегії та варіанти вибору і, відповідно, як вони впливають на функціонування політико-дипломатичних систем та систем міжнародних відносин упродовж тривалого історичного періоду.

Поняття «інституціоналізація» активно використовують політологи, правознавці, філософи, соціологи, економісти для виявлення суперечливих проблем суспільного розвитку з найдавніших часів до сьогодні. Історики, враховуючи його специфіку та концептуально-теоретичну складність, не поспішають залучати до методологічного арсеналу історичного пізнання. Історичний аспект дослідження інституціоналізації зовнішньої політики і дипломатії передбачає виявлення способів досягнення тих чи інших суспільних результатів, відтворює процес самої трансформації, а не зосереджує увагу дослідника лише на простій фактологічній констатації. Така постановка проблеми має показати, яким чином відбувалося виникнення, формування інституціональних основ і розвиток дипломатичних служб європейських держав.

Стан наукового вивчення теми. У сучасній українській історіографії проблеми міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії доби раннього Нового і Нового часу в контексті їх актуалізації та комплексного розуміння досліджувалися такими вітчизняними науковцями як Б.М. Гончар,

О.Б. Дьомін, В.О. Дятлов, А.І. Кудряченко, С.В. Віднянський, Н.Г. Подалаяк, М.В. Кірсенко, М.С. Бур'ян, С.С. Троян, В.В. Ададуров, О.П. Машевський, С.В. Пронь, О.І. Сич, С.І. Лиман, Т.В. Чухліб, О.В. Зернецька та інші.

Суттєву увагу до проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії раннього Нового і Нового часу у своїх наукових розробках приділяють представники французької, іспанської, німецької, італійської, російської, англо-американської та латиноамериканської історіографічних шкіл.

Спеціальні фундаментальні дослідження із зазначеної тематики відсутні. В цілому, аналіз науково-теоретичних розробок стосовно генезису та розвитку системи європейських держав, проблем її доктринального забезпечення, свідчить про усталену в історіографії традицію фактологічного відтворення процесів, спираючись на принцип історизму, що значною мірою свідчить про неможливість за таких умов уникнути схематизації відтворення історичних подій і політичних процесів. У той же час, необхідно виявити організаційні та кількісні, якісно нові зміни в зовнішній політиці й дипломатії європейських держав досліджуваного періоду, тобто вказати на всі суттєві події та факти, що означає збагнути сутнісні ознаки самої системи держав. Для її вивчення необхідно використовувати нові методики пізнання, однією з яких є теорія інституцій та

інституціональних змін, а також модернізаційних процесів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цієї статті є спроба зробити ретроспективний аналіз політико-дипломатичних модернізаційних процесів в Європі, зокрема – історичних передумов та інституційних етапів модернізаційних процесів в Європі XVI – XXI століть у контексті еволюції політико-дипломатичних систем і регіональних інтеграційних процесів поліцентричного світу. Предмет дослідження – специфіка і значення зовнішньої політики і дипломатії, як духовно орієнтованої соціальної організації, що функціонує на фоні складної соціально-економічної та модернізаційної еволюції європейського суспільства, принципово змінюючи ціннісні орієнтири особистості. Досліджуючи модернізаційні та інституціональні процеси в європейській зовнішній політиці в добу Середньовіччя та раннього Нового часу, автор у даній статті прагне показати не лише історію розвитку зовнішньої політики і дипломатії в загальноєвропейському контексті, що вже була предметом дослідження науковців, а виокремити її функціональний аспект саме в контексті інституціоналізації та модернізації дипломатичних служб в державах Європи у часово-просторовому вимірі [1, с. 268-274].

Із кінця XV століття Європа вступає до нового періоду міжнародних відносин. Політична ситуація в Західній Європі

наприкінці XV століття, після подій Столітньої війни (1337 – 1453 рр.), суттєво змінилася завдяки тому, що значно зміцнилися монархії, й у більшості держав, зокрема – Франції, Іспанії та Англії, завершувався процес внутрішньої консолідації. Саме в цих державах було закладено основи сучасних національних держав, в той час як роздробленість Німеччини та Італії залишалась непереборною. Ці тенденції знайшли свої чітке відображення в подіях Італійських воєн (1494 – 1559 рр.) [2].

У нових політико-модернізаційних умовах формуються й нові погляди на зовнішню політику і дипломатію. Раніше інших найпоширеніше ці нові погляди на державу та її зовнішню політику і дипломатію виклав у своїх працях Нікколо Мак'явеллі: «...державець, якщо він прагне зберегти владу, повинен набутися вміння відступатися від добра і користуватися цим умінням залежно від потреби» [3, с.345], тобто вміти вступати і на шлях зла, якщо це необхідно. Ідеї та політичний реалізм Мак'явеллі, виток якого чітко окреслюються у потребах епохи, поділяли видатні політичні діячі й дипломати Середньовіччя та раннього Нового часу [4].

Першим серед них був Фердинанд Арагонський, який мав своє посольство при дворі св. Якова з 1487 року; спершу його очолював доктор Родріго Гондесальві де Пуебло, а згодом жінка – Катерина Арагонська, принцеса Велська і донька короля.

Французькому королю Францискові I звичайно приписують заснування першої організованої королівської дипломатичної служби – з 1526 року він мав послів навіть в османській Порті.

Невдовзі corps diplomatique, дипломатичний корпус, з'явився при кожному великому дворі та в кожній столиці. Живучи за умов певної небезпеки, дипломати швидко виробили необхідні правила імунітету, взаємодії, екстериторіальності, складання вірчих грамот і прецеденту. У 1515 році папа звелів, щоб нунцій був за дваєна дипломатичного корпусу, що імперський посол повинен бути вищий від своїх колег, а решта послів мають поділятися на ранги, залежно від того, коли їхня країна визнала християнство як державну релігію. На практиці цей розпорядок не діяв, бо Карл V ставив іспанських послів вище за імперських і, як «найкатоличніший» король Іспанії, відмовився визнати вищість французьких послів над іспанськими. Почалася сварка, іспанські та французькі послі твердо обстоювали свої переконання майже двісті років. Одного разу в Гаазі (1661р.), коли почести французького та іспанського послів зіткнулися на вузькій вулиці, дипломати цілісний день простояли, не рушаючи з місця, аж поки міська рада наказала розібрати огорожу, щоб послі могли розминутись як рівня один одному. За часів Мак'явеллі дипломати невдовзі уславились своїм ошуканством. Вони

мали бути знайомі з кодами, шифрами та невидимим чорнилом. А втім, розвиток постійної дипломатії становив важливий етап формування спільноти держав. У 1643 – 1648 рр., коли в Мюнстері та Останбрюку було скликано велику дипломатичну конференцію, щоб покласти край Тридцятилітній війні, вже зароджувалась «Європейська згода». Беззаперечно, саме Італія, та її модель дипломатії, по праву вважається країною-фундатором постійної дипломатії. Так, першою республікою, яка заклала її основи, була Венеція.

Італія, Франція та Іспанія стали фаворитами політико-дипломатичної системи, що формувалася на початку доби раннього Нового часу, і достеменними, справжніми школами європейської дипломатії.

У Франції та Італії вже наприкінці XV – початку XVI століття починають утверджуватися форми й методи дипломатії Нового часу. В Іспанії цей процес дещо стримувався, що можливо пояснювалося, на думку автора, певною системою поглядів (дещо консервативного до процесів інституціоналізації) її владарів-державців, які побоювалися створення постійної дипломатичної служби в Іспанії, як свого часу вони з пересторогою ставилися і до поширення та інституціоналізації юриспруденції. Так, наприклад, Мішель-Еквем де Монтень зазначає: «Король Фердинанд, надсилаючи колоністів до Індії, мудро передбачив, щоб серед них не

було вчених-законників, висловлюючи побоювання про те, що у Новому Світі розплодяться суди, адже саме юриспруденція як наука природно породжує суперечки й розбіжності у поглядах. Король, як у свій час і Платон, убачав, що будь-яка країна лише потерпає від юристів та медиків...» [5, с. 332]. Цілком ймовірно, що аналогічна точка зору поширювалася і на дипломатів, які мали багато спільного з юристами. Але цей стан був не надто тривалим. Іспанія, сприйнявши вочевидь позитивний досвід Франції та Італії у формуванні дипломатичної служби, розпочала цю справу й у себе, усвідомивши необхідність і доцільність існування постійної дипломатії.

Постійна дипломатична служба набувала швидкого поширення та вжитку в практиці міждержавних відносин. Так, із 1510-х років – у Папській державі, із 1520-х – в Англії, в Імперії – за доби Карла V. До середини XVI століття це вже стало європейською традицією.

Першу чверть XVI століття слід визнати офіційним початком процесу інституціоналізації зовнішньої політики, ери постійних посольств, постійної дипломатії. А вже згодом продовжився наступний етап – етап розвитку й удосконалення дипломатичної практики досвідом багатьох держав і народів, і, безперечно, що в центрі цієї практики споконвічно стояли питання війни й миру, адже, як стверджував Філіп де Комін, «дружба між государями далеко не одвічна» [6, с. 107]. Першими війнами доби раннього Нового часу стали Італійські війни (1494 – 1559).

Західноєвропейські владарі-державці доби раннього Нового часу (Карл VIII, Людовік XII, Ізабелла Кастильська, Фердинанд Арагонський та ін.) були державцями-реформаторами як за способом мислення, так і за переконаннями. Саме їхня державна діяльність внесла суттєві та яскраво виражені зміни до процесів державотворення Західної Європи, до процесів політичної інститу-

ціоналізації, до методів ведення війн та організації дипломатичних служб на постійних засадах, до розвитку договірних основ співіснування держав, що складають європейську систему держав [7, с. 287-294].

Владарі-державці на рубежі двох епох персоніфікували в собі певний окреслений соціальний тип менталітету епохи ранньої Нової історії, тим самим просунулися далеко вперед від іще реально існуючих традицій у суспільстві, через що багато в чому не були зрозумілі та не цілком вірно оцінені їх сучасниками. І з повною впевненістю можна відзначити, що владарі-державці західноєвропейських країн були державцями-політиками, яких сама історія поставила до керма європейської політики в початковий період формування європейської системи держав на рубежі Середньовіччя і раннього Нового часу. З них починається відлік нових подій і великих змін у міжнародному житті ранньомодерної Європи [8].

Проблема війни й миру, війни й дипломатії хвилювали сучасників доби раннього Нового часу. Вони перебували в пошуку відповідей на ті питання, що ставила перед ними об'єктивна реальність. Адже цей період історії не міг залишити нікого байдужим, бо «мир і злагода – першочергово необхідні речі для королів і держав» [9].

Розвиток політико-дипломатичних подій і політико-модернізаційні процеси в ранньомодерній Європі свідчили про інституціоналізацію нових міждержавних відносин, державами-лідерами яких були Франція, Італія та Іспанія, формуючи свої моделі й традиції у сфері зовнішніх зносин і геополітичні фронтири [10; 11].

Отже, на рубежі Середньовіччя та раннього Нового часу в європейських державах розпочинається політико-модернізаційний процес оформлення і перетворення зовнішньополітичних функцій держави із спорадичних у державні інституції. Дипломатичні ініціативи, почини і проекти французьких та іспанських владарів-державців спонукали інтенсивно функціонувати механізм міждержавних відносин європейської системи держав, що починала формуватися, та прискорювали процеси інституціоналізації їх зовнішньої політики. Дипломатія держав ранньомодерної Європи, якісно нова за змістом, пройшла стадію становлення, що співпадає за часом з Італійськими війнами. Саме тому, окрім передових ідей,

вона мала у своєму розпорядженні силу держави й армії.

На рубежі XV–XVI століть відбувається генеза інституціональних процесів нової зовнішньої політики і дипломатії, які знайдуть своє виявлення протягом доби раннього Нового та Нового часу. Фаворитами і фундаторами цих процесів стали Франція, Італія та Іспанія – саме їх моделі дипломатії слугували взірцями для створення та ефективного впровадження дипломатичного інструментарію всіх держав Європи досліджуваного періоду.

Ранній Новий час (XVI – XVIII ст.) був для європейського суспільства часом різнопланових змін, модернізації та інновацій. Найчіткіше нові модернізаційні тенденції виявили себе у формуванні нового європейського суспільства в цілому, та зокрема – формуванні ментальних установок та особистості нового типу під впливом європейської суспільно-політичної думки раннього Нового часу. Одним із таких чинників впливу слугувало поширення в Європі практики книгодрукування як нового напрямку розповсюдження інформації у французькому суспільстві, поширенню ідеологем від зовнішньополітичної та соціально-економічної теорії до політико-дипломатичної прагматики.

Постійна дипломатична служба у XVI – XVIII століттях набувала швидкого поширення та вжитку в практиці міждержавних відносин. У добу раннього Нового часу (XVI – XVIII ст.) посилюється

потреба в алфабетизації населення та книгодрукуванні як новому способі передачі текстів, стає супутнім чинником політико-дипломатичних процесів та дієвості ідеологем, що активно розвиваються в цей період та поширюються через процес культурних трансформацій нового суспільства і ментальних установок особистості раннього Нового часу. Книгодрукування в Європі початку XVI століття вже уособлює власне європейську книжкову культуру.

Спроба побудувати узагальнену модель політико-дипломатичної думки (ідеологем, концептів, теорій тощо) початку особливого, трансформаційної, політико-модернізаційної епохи, звичайно, не є вичерпною і остаточною. Практично всі вищезгадані підходи тією чи іншою мірою наближають нас до розкриття й розуміння своєрідності поглядів на владу, право, ідеологію, державу, дипломатію, внутрішню й зовнішню політику держави, процеси їх інституціоналізації, а, відповідно, допомагають також скласти уявлення про людей тогочасної епохи, їх світогляд, ідеологеми та ментальні установки.

Доба раннього Нового часу (XVI – XVIII ст.) – це період трансформації та інституціоналізації принципово нового суспільно-політичного порядку та соціально-економічного розвитку суспільства в Європі, утвореного територіальними державами, формування нової інституціонально-дипломатичної практики й геополітич-

ного простору. Як підтверджує історичний досвід, значення ідеологем змінюється відповідно до політичної прагматики, а цілеспрямоване використання ідеологем є ефективним засобом управління масовою свідомістю – ідеологема легко запам'ятовується і створює ілюзію розуміння в об'єкті маніпуляції. Розуміти ідеологему означає розуміти цілу ідеологію, зокрема нову соціально-економічну й зовнішньополітичну ідеологію в контексті європейського лідерства, трансформації системи міждержавних відносин та розширення геополітичних процесів.

Феноменологія політико-дипломатичної модернізації – це методологічний підхід у гуманітарних науках, перш за все – політології, історії та соціології, який додає особливого значення поглядам прихильників політико-дипломатичного мистецтва. Феноменологія політико-методологічного мистецтва прагне виявити сутність національних типів дипломатії і політики. Феноменологічний підхід до вивчення політико-дипломатичного мистецтва (майстерності) передбачає особисту участь вченого в дослідженні ним політико-дипломатичних традицій, що дає можливість зрозуміти значення й прояви різних політико-дипломатичних феноменів, які належать до конкретних видів діяльності держави та процесів інституціоналізації і модернізації як в історичній ретроспективі, так і в перспективі.

При проведенні дослі-

джень з використанням феноменологічного підходу вчені займають нейтральну позицію й відмовляються від існуючих ціннісних суджень щодо досліджуваних видів і форм політико-дипломатичного мистецтва. Будь-який вид мистецтва має своїм джерелом історичний досвід, який виступає головним предметом вивчення у феноменології політико-дипломатичного мистецтва.

Феноменологія інституційного розвитку та інституційно-дипломатичної практики в ренесансній Європі особливо проявилася у Франції, Італії та Іспанії. Моделі дипломатії Франції, Італії та Іспанії зароджуються паралельно з аналогічними процесами в інших європейських державах і досить швидко, вже до початку XVI століття, стають помітним феноменом у житті європейського суспільства епохи Ренесансу в історичній ретроспективі та міжнародно-політичному контексті.

І на завершення хотілося б зазначити, що останніми роками стає все помітнішою тенденція до превалювання в наукових дослідженнях тематики узагальнюючої, глобальної тощо. Але не слід забувати і про регіональну та країнознавчу проблематику. Саме тому розуміння напрямів і змісту сучасного цивілізаційного та модернізаційного процесів не можливе без усвідомлення базових історичних типів та основних форм традиційно-історичних усталених соціокультурних і політико-дипломатичних систем в аспекті їх зміни

під впливом викликів сьогодення. Адже історія залишила нам немало свідчень того, коли те, на що тривалий час не звертали уваги, призводило до суттєвих змін в історико-політичному та модернізаційному розвитку не лише окремих регіонів, окремих держав, а й цивілізацій та суспільств у цілому.

Озираючись у минуле, ми чітко маємо бачити дороговкази в майбутнє! З 1815 року історія знала значну кількість конгресів, конференцій, самітів, з'їздів. Тим не менш, інтерес до Віденського конгресу не послаблюється і на сьогодні. Нині в наукових дослідженнях і публіцистичній літературі продовжується дискусія про те, у чому ефективність віденської системи міждержавних відносин і безпеки, у чому секрет віденської системи, яка надовго зберегла міцний мир в Європі XIX століття, і чи змогла б вона слугувати прикладом для домовленостей, які забезпечать стабільність на планеті в теперішній час і створити в сучасному світі, наприклад, нове міжнародне інституційне утворення держав – «глобальний концерт» або «планетарний концерт».

Іншими словами, події навколо України XXI століття довели до логічного завершення геополітичну ерозію тієї системи міжнародних відносин і безпеки, що існувала з моменту розпаду СРСР та недовготривалої існуючої постбіполярної системи світоустрою. У конфліктогенних умовах, коли ті елементи та дипломатичний інстру-

ментарій, що були успадковані від цих епох, на сьогодні вже неефективні (яскравий приклад – нинішня неефективна діяльність ООН), нового міжнародного консенсусу немає, зате є прагнення окремих держав до мирної або силової реалізації своїх інтересів при вигідних обставинах. На сьогодні можемо констатувати факт інституціоналізації поліцентричної (багатополюсної) системи світоустрою. Міжполюсні стосунки вибудовуються переважно на балансі економічної взаємозалежності світових геополітичних гравців, геополітичної фронтірності, але це занадто ненадійний, занадто крихкий і недостатньо інституціоналізований на сьогодні інструмент.

Здається, що світ прийшов до необхідності скликання нової міжнародної інституції – всеєвропейського нового Віденського конгресу XXI століття, щоб визначити правила політико-дипломатичної гри. Вбачається, що саме конференційна дипломатія має стати пріоритетною формою в інструментарії сучасної дипломатії для врегулювання конфліктів на пострадянському просторі й уникнення геополітичних фронтирів.

Цілком заслуговує на подальші дослідження поставлене питання про модернізаційні, інституціональні та політико-дипломатичні витоки європейських політико-дипломатичних систем і геополітичних фронтирів: через призму сучасності до історичних витоків інституціональної

історії. Перспективи подальших досліджень за цим напрямом надають можливість створити цілісну системну картину політико-дипломатичного світу в Європі як інституційного кластеру міждержавних відносин.

Список використаних джерел:

1. Циватий В.Г. *Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект)* / В.Г. Циватий // *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. – К., 2000. – Вип.4. – С. 268-274.
2. Ададуров В. *Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття)* / Вадим Ададуров. – Львів, 2002. – 412с.
3. Макиавеллі Н. *Государь* // Макиавеллі Н. *Избранные сочинения*. – М., 1982. – С. 345.
4. Хеншелл Николас. *Миф абсолютизма: Перемены и преемственность в развитии западноевропейской монархии раннего Нового времени* / Николас Хеншелл. – СПб., 2003. – 272с.

5. Монтень М. *Опыты*. – М., 1992. – Кн.3. – Гл. XIII. – С. 332.
6. Коммин Ф. де. *Мемуары / Филипп де Коммин*. – М., 1987. – Кн. 3. – Гл. VIII. – С. 107.
7. Циватий В.Г. *Институционализация дипломатической службы европейских государств на рубеже Средневековья и раннего Нового времени: теоретико-методологический аспект* / Вячеслав Циватий // *Codrul Cosminului*. – 2012. – Т. XVIII. – No. 2. – P. 287-294. (Румыния).
8. Derek Beach. *Analyzing Foreign Policy*. – Palgrave Macmillan UK, 2012. – 296p.
9. Pigman Geoffrey Allen. *Contemporary Diplomacy* / A.G. Pigman. – Washington, 2010. – 288p.
10. *International Relations. Edited by Stephen McGlinchey*. – Bristol, England, 2017. – Part I: Diplomacy. – P. 26-36.
11. Эйхенгрин Б. *Глобальные дисбалансы и уроки Бреттон-Вудса*. – М.: Изд-во Института Гайдара, 2017. – 200с.

Вячеслав ЦИВАТИЙ,
кандидат історичних наук, доцент, заслужений працівник освіти України

АНОТАЦІЯ

Аналізуються історичні передумови та інституційні етапи модернізаційних процесів в Європі XVI – XXI століть у контексті еволюції політико-дипломатичних систем і регіональних інтеграційних процесів поліцентричного світу. Особливу увагу приділено особливостям становлення державності, модернізаційному досвіду, національній специфіці, моделям дипломатії та дипломатичному інструментарію, здобуткам, проблемам й інституційним перспективам політико-дипломатичного розвитку провідних європейських держав в історичній ретроспективі й перспективі (компаративний аналіз).

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, модель дипломатії, інституціоналізація, модернізація, геополітичний фронтір, Європа, ранній Новий час.

АННОТАЦИЯ

Анализируются исторические предпосылки и институциональные этапы модернизационных процессов в Европе XVI – XXI веков в контексте эволюции политико-дипломатических систем и региональных интеграционных процессов полицентричного мира. Особое внимание уделено особенностям становления государственности, модернизационному опыту, национальной специфике, моделям дипломатии и дипломатическому инструментарию, достижениям, проблемам и институциональным перспективам политико-дипломатического развития ведущих европейских государств в исторической ретроспективе и перспективе (компаративный анализ).

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, модель дипломатии, институционализация, модернизация, геополитический фронтир, Европа, раннее Новое время.

Організація архіву Міністерства закордонних справ Республіки Польща

УДК: 94: 930.251

Інформація щодо роботи архіву Міністерства закордонних справ Республіки Польща в україномовних та іноземномовних джерелах практично відсутня, що унеможливує процес дослідження його структури та організації роботи.

У цій публікації здійснено спробу висвітлення структури Міністерства закордонних справ Республіки Польща, з'ясування основних завдань і цілей архіву в складі міністерства та його взаємодії з іншими установами і підрозділами.

Архів Міністерства закордонних справ Польщі функціонує в структурі міністерства як підрозділ Бюро архівів та управління інформацією.

Відповідно до Закону від 14 липня 1983 р. щодо Національних архівних ресурсів і архівів Польської Республіки архів МЗС Польщі є окремим державним архівом [1].

У свою чергу, Бюро архі-

вів та управління інформацією було створене для реалізації культури копіювання та оптимального використання бази даних про історію зовнішньої політики країни. Наразі воно впроваджує комунікаційні стандарти та контролює відповідне використання ІТ-мережі, створеної для управління інформацією. Також бюро збирає та зберігає документи МЗС Польщі в архівах міністерства для їх використання у майбутніх дослідженнях.

Бюро розподіляється на архівну та інформаційну секції, тож й ієрархічна управлінська структура є відповідною. Архівною секцією у структурі Бюро займається директор, відповідальний за документообіг кореспонденції та архіву [2].

Кадровий склад архіву складає десять співробітників включно з головою архівної секції Бюро.

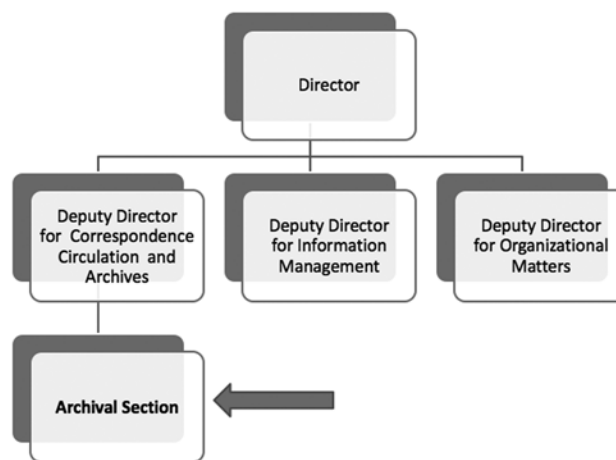
Бюро архівів та інфор-

Summary

The article is devoted to highlighting issues connected with the organization and activities of the archive of the Ministry of Foreign Affairs of Poland. During the research the structure of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland was analyzed. The main tasks and objectives of the Archive as a structural unit of the Ministry were determined as well as its interaction with other departments and institutions of the Ministry.

Key words: archive, Ministry of Foreign Affairs, Republic of Poland

Archival Section in the structure of the Bureau of Archives and Information Management

маційного управління локально розташовано у Варшаві та налічує чотири будівлі. Дві будівлі відведено для архівної секції, а інші дві – для збереження

іншої інформації та документації. Одна з будівель архівної секції є у приватній власності та орендується міністерством на довгостроковий термін за

бюджетні кошти.

Фонд архіву налічує близько 6 тисяч квадратних метрів матеріалів, які накопичувалися з 1945 року. Матеріали за 1945 – 1986 роки зберігаються у паперовому вигляді. Починаючи з 1986 і до 2012 року всі матеріали є оцифрованими, і їх можна знайти в електронній системі. На даний момент архів налічує 28 колекцій за 1945 – 1965 роки. Кожна з колекцій базується на документах, виданих окремими установами, департаментами, секціями міністерства.

Архівні колекції також містять документи, що надаються посольствами та консульствами Республіки Польща за кордоном, – дипломатичні ноти і кореспонденція, меморандуми, звіти та аналітичні довідки щодо поточної політичної ситуації в країні перебування.

Електронна колекція архіву налічує близько 40 тис. політичних документів, загаль-

на кількість яких складає приблизно півмільйона аркушів. Серед них інформаційні матеріали та порядки денні міжнародних зустрічей, включаючи пропозицію до теми обговорення; оцінка діяльності закордонних дипломатичних представництв Польщі; доповіді послів після складання своїх повноважень в країні перебування; політичні звіти; офіційні позиції Польщі щодо конкретного питання або ситуації тощо.

До архіву на довічне зберігання потрапляють всі документи міністерства, яким минуло 2 роки від закінчення дії.

Доступ до роботи в архіві мають всі офіційні спів-

робітники міністерства без обмежень. Для наукових цілей доступ до роботи з архівом надається лише до документів, що зберігаються в архіві не менше 30 років.

Отримати дозвіл на доступ до роботи з матеріалами архіву не для співробітників МЗС можна лише через міністерство, надаючи відповідну заяву на ім'я уповноваженого заступника директора Бюро архівів та управління інформаційного управління. Дозвіл надається строком на 6 років [3].

На підставі аналізу функцій Бюро архівів та управління інформацією можна зробити висновок, що архів виконує п'ять основних завдань:

– зберігає інформацію та

документацію міністерства;

– надає архівні довідки для наукових досліджень;

– забезпечує контроль документації архівів закордонних дипломатичних установ Польщі (посольств, консульств, інших дипломатичних представництв та Польських культурних центрів);

– виконує управління електронною системою архівів та оцифровує документи з паперовими носіями;

– здійснює співробітництво у сфері розробки правил документообігу в МЗС.

Список використаних джерел:

1. *Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach. Retrieved from: <http://isap.sejm.gov.pl/Details.Servlet?id=WDU19830380173> [in Polish].*
2. *Organization of the Ministry of Foreign Affairs of Republic of Poland. Retrieved from: <http://www.msz.gov.pl/en/ministry/organisation/> [in English]*
3. *Access to documentation of the Archive of of the Ministry of Foreign Affairs of Republic of Poland. Retrieved from: http://www.msz.gov.pl/en/ministry/polish_diplomacy_archive/access_to_documentation/*

Аліса КОЛЕСНИКОВА,
аспірант Дипломатичної академії України при МЗС

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено питання щодо організації та роботи архівних установ Міністерства закордонних справ Республіки Польща. Проаналізовано структуру МЗС, виявлено основні завдання та цілі архіву у складі міністерства та його взаємодії з іншими установами і підрозділами.

Ключові слова: архів, міністерство закордонних справ, Республіка Польща.

АННОТАЦИЯ

В статье освещен вопрос организации и работы архивных учреждений Министерства иностранных дел Республики Польша. Проанализирована структура МИД, выявлены основные задачи и цели архива в составе министерства и его взаимодействия с другими учреждениями и подразделениями.

Ключевые слова: архив, министерство иностранных дел, Республика Польша.

Інституціональна єдність та особливості зовнішньої політики сучасної Європи: історико-дипломатичні портрети фундаторів Європейського Союзу

УДК 327:94(100)

Відомі українські науковці, професори Інституту історії України НАН України Степан Віднянський та Андрій Мартинов давно, зі справжньою науковою ретельністю та, водночас, за свідомого використання нинішніх якісно нових можливостей інтелектуальної свободи в постановці найскладніших питань досліджують найрізноманітніші аспекти життя Європи. Їх цілком можна зарахувати до ряду найпослідовніших вітчизняних істориків-європейців – і за вибором ключових напрямів наукового пошуку, і за системою світоглядних орієнтирів, і за стилем історіописання.

Історія Європи, а тим більше історія європейського інтеграційного та інституціонального процесів, є дуже непростим об'єктом наукового аналізу. Європейська інтеграція та інституціоналізація – явище настільки багатоаспектне, комплексне і, відповідно, у методологічному відношенні міждисциплінарне, що потребує постійного і дуже вимогливого самоаналізу дослідника на кожному з етапів на предмет відповід-

Рецензія на монографію: Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу. – 2-ге вид., допов. і перероб. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 395 с.

ності обраних підходів та інструментарію. Це є необхідним для з'ясування суті будь-якої з європейських проблем, але це стає просто неunikним під час спроби осмислення поліваріантного європейського буття через призму життя, мислення і практичної діяльності конкретної людини.

Реймон Арон у своєму «Вступі до філософії історії» спеціально наголошував на органічності взаємозв'язку «розуміння ідей», «розуміння людей» і «розуміння фактів». Як він, зокрема, підкреслив, «історичні оповіді пов'язують події, але самі факти є зрозумілими тільки через людські, щонайменше безпосередні, мотиви. (...) Розуміння дій, тим більше, що воно є вирішальним для історика, передбачає, таким чином, розуміння свідомостей. (...) Публічна людина, міністр або диктатор, це не так важливо, ототожню-

ється зі своєю функцією достатньо довго – так, що цілі його поведінки набувають надіндивідуального характеру»¹.

Нам видається, що запропонований авторами варіант історичних нарисів про батьків-засновників Європейського Союзу є спробою вдалою, оригінальною і перспективною з точки зору розвитку повноцінного євроінтеграційного дискурсу на теренах незалежної України та за її межами. Цілком логічним і продуктивним у парадигмальному відношенні є те, що саме зараз, в умовах інституціонального європейського єднання в просторі оновленого Європейського Союзу і, водночас, в умовах очевид-

¹ Арон Р. Вступ до філософії історії. Есе про межі історичної об'єктивності / Нове видання, переглянуте та анотоване Сільвією Мезюр; пер. з фр., післямова і прим. О. Йосипенко, С. Йосипенка. – К.: Український Центр духовної культури, 2005. – С. 136-137.

ного методологічного дисбалансу європейської ідеї в просторі сучасного українського державотворення пропонується погляд на історичну трансформацію всіх сторін європейського життя через діалектику сприйняття цієї трансформації конкретними видатними європейцями і, окрім того, як варіант чесного авторського сприйняття самих цих європейців.

Свого часу, історичний досвід Веймарської республіки більш ніж переконливо довів безперспективність «демократії без демократів». Не меншою мірою ця формула є справедливою і для європейської демократії. Без історично-

го раціоналізму видатних європейських демократів, а до цієї когорти можна сміливо зарахувати всіх діячів, які стали героями цього історико-біографічного дослідження, була б неможливою не лише практична реалізація ідеї європейського єднання в її сучасній іпостасі розширеного ЄС, а й навіть її попереднє раціональне оформлення у вигляді прийнятної концепції. Такої концепції, що сприймалася б не лише конкуруючими урядами, а й громадянами європейських країн. «Європа громадян» народжується тільки завдяки позиції самих громадян, завдяки їхній готовності до серйозних змін у царині традиційного культурного світогляду.

І хтось має генерувати такі глибинні світоглядні зміни, що знаходять адекватне втілення в змінах інституційних. Хтось має формувати параметри таких змін і відповідати перед суспільством та історією за істинність цих параметрів. У цьому й полягає єдність онтологічних та гносеологічних аспектів європейського демократичного процесу. У Європу мало вірити – її треба творити на основі принципів правди і довіри між людьми. У цьому вся суть. Європейський простір, єдиний європейський інституціональний простір – це, передусім, якісно новий простір довіри. І, відповідно, раціональна система захисту цього простору від різного роду корисливих політичних шахраїв.

Автори слушно акцентують увагу читачів на практичному досвіді демократичного об'єднання Європи як єдино реалістичному

варіанті, що мав історичну перспективу, був обумовлений прагматичним усвідомленням логіки європейської історії й відповідав життєвим інтересам громадян.

Усі попередні імперські, тоталітарні варіанти виявлялися в підсумку приреченими на поразку, оскільки не були укоріненими в бажаннях людей, не виростали з надр громадянської свідомості. Періодичні криваві бійні, влаштовані європейськими правителями на теренах власного континенту та далеко за його межами, породили таку глибоку недовіру між людьми, таку глибоку відразу до хижих чужих еліт, що практично не залишали місця в душах простих європейців. Європейці пережили дуже болісний етап «подолання Фауста», тобто послідовної відмови від завеликої віри в безмежні можливості «надлюдини», відмови від всепоглинаючого егоїзму, апостолом якого і був гетевський Фауст, відмова від внутрішньої готовності ступати по чужих трупах в ім'я досягнення особистої мети по маршруту, вказаному черговим Мефістофелем. Захисник малих народів у новій Європі, перший президент Чехословаччини і талановитий філософ Томаш Гарріг Масарик прямо говорив: «Проблема Фауста – проблема кожного з нас»². Подолати Фауста не вдалося під тиском гітлериз-

му й сталінізму. Подолати Фауста не вдалося багатьом пострадянським демократіям, поточеним іржею корупції. Подолання Фауста триває і на теренах сучасної України. Подолання Фауста – це принципова відмова крокувати по тілах не лише мертвих, а й живих та ненароджених. І не лише в Україні, а й десь далеко від неї. Це незгода вигідно купувати радощі свого життя чужою кров'ю. Відмова від цинізму є першим кроком на шляху оптимістичного тлумачення власного історичного майбутнього. Томаш Масарик навіть писав статті проти песимізму, оскільки вважав його шкідливим для малого народу, що мусить боротися за свою кращу майбутність. У своїх наукових працях ще задовго до найбільш грандіозних всесвітніх боєнь Масарик закликав удосконалювати суспільство для того, щоб воно ставало «людяним людством». У процесі своєї еволюції Європейський Союз саме й орієнтувався на потребу європейців у «людяній Європі», їхню реальну потребу у впровадженні демократії також і в міжнародних відносинах, зовнішній політиці й дипломатії.

Різниця між елітами і широкими масами в доступі до головної людської цінності – особистої свободи – століттями залишалася настільки разючою, що в підсумку людська свобода як будь-який суворо заборонений плід перетворилася на найбільшу потребу цих самих «широких народних мас». Адже, як слушно зауважують дослідники, «аристократи Європою подорожували вільно, (...) дотримувалися

одного політесу». Повчальним прикладом радикального зламу подібної історичної традиції тлумачення свободи як аристократичного привілею стала Французька революція XVIII століття. Однак чи завершився цей процес остаточно? Чи не залишається «дискримінація у свободі» (прихована і неприхована) однією з ознак континентального сьогодення? Чи не відчувають це на собі сучасні українці, які завдяки власній неправдивості у ставленні до реального змісту європейської ідеї фактично опинилися на залізничному переїзді, де шлагбаум попереду не збираються швидко відкривати, а позаду – загрожують закрити. І чи не став процес ратифікації Лісабонського договору яскравим свідченням того, що й на саму розширену Європу очікує ще достатньо тривалий процес „внутрішнього дозрівання“?

Автори праці не зводять складну та суперечливу історію процесу європейської інтеграції лише до політичних біографій помітних європейських діячів. За ідеями цих діячів дослідники прагнуть виявити «об'єктивні потреби історичного часу, які врешті сприяють розвитку ідеї та практичній реалізації проекту європейського єднання». Думка Р. Колінгвуда про те, що «політики можуть дати народу лише те, що вони самі сприйняли», підштовхує до уважливішого спостереження за національними елітами. А чи дійсно «сприймають» ці політичні еліти те, що потрібно «дати народові»? Наскільки адекватним є це сприйняття у разі його

2 Бем А.Л. *Осуждение Фауста (Этюд к теме «Масарик и русская литература»)* / Бем А.Л. *Исследования. Письма о литературе* / Сост. С.Г. Бочарова; Предисл. и коммент. С.Г. Бочарова, И.З. Сурат. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – С. 158.

наявності, і чи не є воно лише дотриманням своєрідного «євроінтеграційного політесу» і «євроінтеграційного церемоніалу»?

У цьому сенсі зразком євроінтеграційного прагматизму цілком може вважатися так званий «метод Монне», який полягає в тому, що економічна інтеграція визнавалася передтечею політичного об'єднання. Інтеграція має відбуватися знизу вгору, а не навпаки. Спочатку мають вирішуватися прості завдання, щодо яких існує широка згода між усіма учасниками європейської інтеграції. Як зокрема наголошував Жан Монне, «ми створюємо не асамблею держав, а союз народів».

Інший видатний європеєць Уїнстон Черчілль переконливо довів, що спільний європейський інтерес здатний народитися лише із глибин інтересів національних і справжня спільність стає реальністю лише тоді, коли вона відповідає конкретним інтересам учасників, є виразом критичного й послідовного осмислення неунікності глибинних історичних зрушень. У цьому сенсі, зголошуючись приєднатися до процесу поглиблення демократизації європейського континенту, варто мати більш-менш адекватне уявлення про суть демократії як такої. У своїй знаменитій фултонівській промові Черчілль чітко визначив риси недемократичних режимів. Це, передусім, відсутність демократичних свобод. Тобто права народів «обирати уряд своєї країни та змінювати характер чи форму правління, за якої вони живуть, шляхом вільних виборів, проведених таєм-

ним голосуванням; по-друге, у будь-якій державі має панувати свобода слова й думки; по-третє, суди повинні бути незалежними від виконавчої влади й вільні від впливу будь-яких партій, а правосуддя має ґрунтуватися на законах, схвалених широкими прошарками населення даної країни або легітимізованих часом і традиціями цієї країни».

Таке нагадування виглядає далеко не зайвим для багатьох пострадянських демократів, які все ще мають досить розпливчисті уявлення про прагматичну суть демократії та, зокрема, про достатньо відчутну різницю між свободою слова і свободою думки. Аналогічне враження справляють і досягнуте розуміння демократичного сенсу судочинства та вельми довірливі тлумачення суспільної ролі розвинутої правосвідомості на етапі гобсівської «боротьби всіх проти всіх».

На думку Юргена Габермаса, найголовнішим у міркуванні Канта про законодавчу волю народу є «поєднання практичного розуму і суверенної волі, прав людини і демократії. (...) Згідно з цією концепцією практика народного суверенітету одночасно забезпечує і права людини.

(...) Демократична правова держава стає проектом, а одночасно результатом і каталізатором, що прискорює таку раціоналізацію життєвого світу, котра виходить далеко за межі політичної сфери»³.

У формуванні ключових соціально-економічних параметрів європейської інтеграції фундатори сучасної європейської ідеї виходили передусім з інтересів своїх громадян. Коли 1949 року відбувалися перші вибори до німецького бундестагу, і Конрад Аденауер закликав виборців віддати перевагу соціальному ринковому господарству, він щиро опікувався інтересами німців, а не всіх європейців. Проте саме раціональний баланс соціальних та економічних параметрів європейського проекту перетворився згодом на ключовий чинник його історичної конкурентоспроможності. Незаперечною заслугою Аденауера вважається й ефективне функціонування парламентської системи зі стабільною урядовою більшіс-

тю («канцлерська демократія») та потужною опозицією. Це стало справжнім поверненням Західної Німеччини до європейської ліберальної демократичної традиції.

Знову ж таки, демократичні інститути розбудовувалися не для абстрактної майбутньої Європи, а для себе, своїх громадян, свідомість яких була досить відчутно понівечена попереднім історичним етапом тоталітарного рабства. Однак, саме завдяки такій послідовності в розбудові демократії як системи раціонально організованих економічних, соціальних і політичних елементів суспільного буття, Німеччина, у підсумку, й перетворилася на справжній локомотив євроінтеграційного процесу. Аналогічним чином і Віллі Брандт, запропонувавши свою «нову східну політику», переймався інтересами зміцнення зовнішньополітичних і дипломатичних позицій ФРН в Європі й світі, не меншою мірою ніж оздоровленням середовища міжнародної співпраці в Європі та світі.

Створення якісно нового політико-дипломатичного діалогового середовища він розглядав як важливу передумову продуктивності майбутнього «німецько-німецького діалогу». Історія довела, що він не помилявся у своїх глобальних оцінках (хоча, звісно, й не розраховував на такий шалений успіх «діалогу протилежних систем»). Не менш актуальною нині виглядає і відома доповідь Брандта (1979) щодо тенденцій глобального розвитку «Північ-Південь: програма виживання», де обстоювалась ідея стимулювання суттєвих змін у

³ Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность: Московские лекции и интервью. / Отв. ред. Н.В. Мотрошилова. – М.: АО «КАМИ»; Изд. центр «ACADEMIA», 1995. – (Институт философии РАН). – С. 35; 52.

відносинах між розвинутими і бідними країнами. Згодом Михайло Горбачов своїми міркуваннями щодо «нового мислення» узагальнив і розвинув цей месидж світової соціальної справедливості. Завдяки Горбачову світ та Європа змінилися так радикально, що викликали збентеження всіх найдосвідченіших прогнозистів та аналітиків.

Ціною цих змін на європейському континенті виявився карколомний розпад однієї з двох наддержав. А винагородою – якісно новий простір свободи в Європі. Європейці свою винагороду отримали. Величезна кількість колишніх радянських громадян мають її ще виборювати у хвилях небезпечної економічної, соціальної та політичної нестабільності. У підсумку, все залежатиме від реальності їхнього прагнення до свободи. Можна погодитись із авторським висновком про те, що «за масштабом радикальних змін, які були стимульовані діяльністю останнього Генерального секретаря ЦК КПРС та першого й останнього президента СРСР, є всі підстави вважати найбільшим революціонером ХХ ст. не бородаця Че Гевару, а Михайла Горбачова. Правда, ці ж аргументи дають не менше підстав ліворадикальному руху вважати колишнього радянського лідера найбільшим «контрреволюціонером», який здійснив мондіалістський переворот, що відкрив нинішню сторінку історії процесу глобалізації».

Разом із тим, на нашу думку, попри будь-який ступінь контраверсійності оцінок, цілком очевидно, що для долі сучасної Європи й для процесу європей-

ської інтеграції у його сучасному вигляді роль першого й останнього президента СРСР була визначальною. Будь-яка генетична експертиза доведе його батьківство щодо сучасної моделі Європи (навіть попри те, що, як відомо, батьками стають інколи досить неочікувано!).

Характерною особливістю цієї праці є те, що всі вміщені в ній розвідки (історико-політичні та історико-дипломатичні портрети) є беззаперечно цікавими й корисними як для фахівця, так і для неофіта, однак при всьому тому вони залишаються різними, а точніше – своєрідними.

Мабуть, так воно і має бути, оскільки дуже своєрідними і оригінальними є висвітлені історичні долі непересічних особистостей зовсім свіжої європейської історії. Це, мабуть, і є та славнозвісна європейська «єдність у багатоманітності».

Однак що важливо, так це те, що постаті видатних політичних діячів і дипломатів зберігають свою цілісність. Як слушно зауважив у своїй відомій праці «Великі філософи» Карл Ясперс, «великих не можна розчленовувати на проблеми, не можна опускати їх до рівня якоїсь системи, вчення, не можна відсувати в далечінь як картини, на шляху подібнення вони втрачають привабливість. (...)Уже самі по собі вони є цікавими, цікавою є їхня істина. Кожний з них є унікальним з огляду на результати своєї діяльності і свою сутність»⁴.

Ця праця – це ще один свіжий початок європейського діалогу ідей на українських теренах. Підсумково 4 Jaspers K. *Di großen Philosophen*. – München: Piper, 2007. – S. 9-10.

ве враження від праці цілком узгоджується з емоційним стартовим посилом авторів у вигляді відомого вислову Люсьєна Февра: «Європа – це мрія про єдність».

Однак зміст цього оригінального дослідження переконує ще в одному: «Європейська інтеграція – це не просто мрія, а передусім копітка й дуже послідовна спільна праця в ім'я єдності». Важливо усвідомлювати також, що європейська єдність природним шляхом народжується з національної єдності, є її органічним продовженням, функцією пошуку нового простору для реалізації накопичених національних сил, реакцією на нові загрози національним інтересам і свідомим пошуком оптимальних шляхів використання нових глобальних можливостей.

Звісно, можна мати власний погляд на підбір персоналій для такого дослідження. Безперечно, список «батьків» ще не вичерпаний. Однак самі автори в підсумку зголосилися продовжити свої наукові пошуки в цьому напрямі. Авторів цієї рецензії зацікавили, приміром, плани дослідників осмислити персоналії лідерів нових членів ЄС, які привели свої держави й народи до «європейського фінішу» сьогодення. Тип мислення цих лідерів, їхній особистий практичний досвід, особливості європейського діалогу з цього кола питань становлять, на наше глибоке переконання, не лише значний суто науковий інтерес, а й чималу практичну цінність для всіх, хто не поспішає попрощатися із власним європейським майбутнім.

У книзі подано політичні біографії 17 політичних діячів, котрі відіграли суттєву

роль в історії європейської інтеграції та інституціоналізації: німців, французів, британців, чехів, австрійця, італійця, поляка, росіянина. Своїми ідеями, поглядами та діяльністю у ХХ – на початку ХХІ ст. вони помітно вплинули на розвиток та формування сучасної моделі об'єднаної демократичної Європи.

Багатий та оригінальний конкретно-історичний матеріал, проаналізований та узагальнений в книзі, дає змогу читачеві глибше зрозуміти основні передумови, етапи, характер, проблеми й перспективи європейського інтеграційного процесу. Неупереджена оцінка внеску історичних особистостей до складного процесу кристалізації європейської ідеї та її реального втілення, подана на загальному тлі історичного, інституціонального й геополітичного розвитку Європи впродовж новітньої історії, дає змогу скласти адекватне уявлення про складність європейських політико-дипломатичних процесів і, водночас, відчутти їх людський вимір, їх живий творчий зміст («живий голос епохи»).

Книгу розраховано на політиків, дипломатів, істориків, журналістів, студентів, аспірантів – усіх, хто цікавиться історією, сучасним станом і перспективами розбудови єдиного «європейського дому».

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
кандидат історичних наук, доцент, заслужений працівник освіти України

Олег ГОРЕНКО,
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України

ГДІП презентує новий напрям діяльності

Державне підприємство «Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв» спільно з ГО «Столичні ініціативи» організували та провели захід-презентацію у приватній садибі Ігоря Добруцького. Долучилися до події Надзвичайні і Повноважні Посли Азербайджану, Афганістану, Білорусі, В'єтнаму, Індонезії, Індії, Іраку, Казахстану, Марокко, Молдови, Пакистану, Португалії, Сербії, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану, Японії, а також представники Посольств Естонії, Палестини, Чехії та партнери ГДІП.

Під час заходу на садибі було проведено екскурсію. Гості помилувалися неймовірною кількістю квітів, деревами, кущами, травами. Охочі, а особливо – діти, годували японських коропів – кої – у штучній мальовничій водоймі. Ігор Добруцький представив програму святкування Нового 2018 року, що відбудеться у Києві 19 грудня на Софійській площі та принагідно запросив поважних гостей долучатися. Генеральний директор ГДІП Павло Кривонос презентував фільм та видання, присвяченні Всеукраїнському фестивалю «Купальські роси», проведеного за організаційного сприяння ГДІП у селі Немиринці Ружинського району Житомирської області 6–7 липня 2017 року за участю представників дипломатичного корпусу, акредитованого в Україні. Також Павло Кривонос анонсував низку подій, запланованих Генеральною дирекцією до Нового року.

Учасникам заходу було запропоновано власноруч висадити дерева, кущі, квіти поряд з іменними деревами дипломатів-колег, висаджених у 2013–2014 роках. Зробили свій внесок у розвиток саду Посли Азербайджану, Білорусі, В'єтнаму, Індії, Індонезії, Іраку, Казахстану, Молдови, Пакистану, Сербії, Таджикистану, Узбекистану, Японії та представники Посольств Палестини й Угорщини, висадивши гібіскуси, берези, будлеї та хоспи. Всі охочі могли долучитися до спортивних заходів.

Під час святкування Павло Кривонос разом з головою ГО «Столичні ініціативи» Ігорем Добруць-

ким та представниками дипломатичного корпусу увімкнули новорічні вогні (гірлянди) на садибі та галявині господаря. Спеціальним гостем концертної програми з нагоди дійства стала Наталія Шелепницька, народна артистка України, Посол миру, Кавалер ордену Святої Марії, жінка року та жінка третього тисячоліття.

Надзвичайний і Повноважний Посол Узбекистану в Україні Алішер Абдулієв від імені Посольства пригостив усіх присутніх смачним пловом. Гастрономічним партнером події була мережа ресторанів Дмитра Борисова, що об'єднує 14 концептуальних закладів, 7 з яких при-

свячені різним аспектам сучасної української гастрономії. Команда мережі веде активну роботу з дослідження аутентичних українських рецептів, пошуку цікавих локальних продуктів, підтримки місцевих фермерів та промоції української гастрономії в світі. Зокрема під час вечора працівники «Канাপкабару», одного з ресторанів мережі, пригощали гостей українськими устрицями, різноманітними українськими сирами, фуа-гра, форшмаком з яблучним желе, канাপками із сомом та фореллю, винами власного бренду Borysov's GastroFamily.

Господиня «Маковецької сироварні» Ірина Дем'янюк разом з власницею ресторану «Картата потата» Дарією Малаховою пригощали смачними сирами українського виробництва, виготовленими органічним способом без хімічних домішок. Така продукція зберігає максимальну кількість корисних мікроелементів.

Гостям було представлено новий напрям діяльності ГДІП – автомагазин,

призначений для реалізації на замовлення м'ясної та молочної продукції державного сільськогосподарського підприємства «Чайка», що спеціалізується на виробництві якісних та максимально натуральних продуктів харчування.

Відпочинок на природі створив невимуснені умови для спілкування, як кажуть, «без краваток». Дипломати обмінялися думками, ближче познайомилися, адже саме такі зустрічі сприяють налагодженню контактів для подальшої взаємовигідної та продуктивної співпраці.

У кожного учасника на згадку залишилися приємні враження. Чудово сказала дружина Надзвичайного і Повноважного Посла Республіки Білорусь в Україні Єлена Свенторжецкая: «Насамперед, я хотіла б від чистого серця привітати весь український народ з Днем Незалежності та передати великий привіт від білоруських друзів. Хочеться побажати миру і добра, щоб наші діти були щасливі та жили в спокійному світі – це найголовніше. Сьогодні ми отримали величезне задоволення від спілкування один з одним. Хочеться сказати велике спасибі працівникам Генеральної дирекції – організаторам сьогоднішнього вечора,

подякувати Ігорю, господарю будинку, та його дружині Олені. Такий сад, побачений нами сьогодні, свідчить про велику працю. Я бажаю, щоб всі його рослини, дерева плодоносили і дарували світу ще більше краси. Ми отримали масу хороших емоцій і сьогоднішній вечір провели по-сімейному – дружно і мило».

«Моя дружина описала все дуже точно, – додав пан Посол. – Після таких слів складно щось додати. Я теж хочу привітати усіх з Днем Незалежності і побажати всього найкращого! Спасибі Генеральній дирекції, Павлу Олександровичу особисто, всьому вашому колективу за те, що ви піклуєтеся про нас та організовуєте такі заходи».

Інф. ГДП

Надзвичайний і Повноважний Посол Японії в Україні Шіґекі Сумі з дружиною Томоко Сумі та Ігор Добруцький з сином

Надзвичайний і Повноважний Посол Азербайджанської Республіки в Україні Азер Худієв з дружиною Ольгою Махмудовою та Надзвичайний і Повноважний Посол Ісламської Республіки Афганістан в Україні Сардар Рахман

Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Індія в Україні Манодж Кумар Бхарті з дружиною Анамікою Бхарті